ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1992 ЙИЛ, 13 МАРТ, № 11 (3167) ЖУМА

ВОДИЙ НАВРЎЗ ОҒУШИДА

«Наврўз» умумхалқ байрамини ўтказиш ташкилий қўмитасининг навбатдаги мажлисида тараддуд ишлари Наманган, Андижон ва Фарғона вилоятларида қандай олиб борилаётганлиги муҳокама этилди. Вилоят ҳокимларининг муовинлари қисқача ахборот бердилар.

НАМАНГАН. Вилоят шаҳар ва қишлоқларида Наврўз тадбирлари қизғин ўтмоқда. Аввалги тажрибалар асосида асосий иш маҳаллаларда, меҳнат коллективларида олиб борилаётир. Наврўз таомларини тайёрлаш учун зарур бўлган масаллиқлар, жумладан 150 тонна буғдой, 120 тонна ёғ ва шу каби бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари маҳаллаларга тарқатилмоқда. 4 мингдан ортиқ ногиронларга тарқатиладиган бепул кийим-кечак тайёр бўлай деб қолди. Маиший хизмат соҳаси ходимлари, пойафзалчилар меҳр-шафқат ва хайрия тадбирларида фаол иштирок этмоқдалар. Дин аҳллари байрам мутасаддиларига яқиндан ёрдам кўрсатмоқдалар.

Наврўз кунлари ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш ишларига алоҳида эътибор берилади. Ҳар бир киши кам деганда 3 тадан мевали дарахт, 4 тадан терак ўтқазишига қарор қилинди. Айни пайтда аввалги шанбаликлар пайтида экилган тераклар кесилиб уй-жой қуришда муҳтожлиги бор оилаларга бепул тарқатилмоқда. Наврўз шарафига 20 жойга янги боғлар барпо этилади, янгидан қад ростлаётган Машраб боғида катта ҳашар ўтказилади. Маҳаллалар аҳли ўз маҳоратларини намойиш этадилар. Ғолибларга қимматбаҳо совғалар топширилади.

Наврўз тантаналари Бобораҳим Машраб таваллудининг 350 йиллик тўйига уланиб кетади.

АНДИЖОН. Наврўз байрамини ўтказиш вилоят ташкилий қўмитаси ўз ишида мазкур тадбирни чинакамига умумхалқ шодиёнасига айлантиришга эътибор бермоқда. Маҳаллий матбуот саҳифаларида вилоят ҳокимининг меҳнаткашларга мурожаати эълон қилинди. Баҳорнинг дастлабки ойи Наврўз ойи деб эълон қилинди. Ўзбекистон мустақилликка эришганлиги, БМТга аъзо бўлганлигимиз байрам тантаналарида ўз ифодасини топади. Мутасаддилар байрам кунлари ҳарбий хизматда бўлган йигитларни, бошқа шаҳарларда таълим олаётган талабаларни ҳам йўқлаш режаларини тузмоқда.

Азалдан меҳмондўст бўлган андижонликлар байрамга қўшни вилоятлардан меҳмонлар ҳам чақиришган. Балиқчиликлар ҳузурига норинликлар меҳмон бўлиб келишади. Бўзликлар ёзёвонликларни, марҳаматликлар қардош Ўш вилоятининг Аравон райони вакилларини кутиб оладилар.

ФАРҒОНА. Бугун водийнинг қай бир шаҳари ёки қишлоғига борманг, Наврўз нафасини сезиш мумкин. Вилоят рўзномалари, маҳаллий радио ва телевидение тайёргарлик ишларини кенг ёритмоқда. 21 март куни шаҳар марказида катта сайил ўтказилади. Оқшом базми, шеърхонлик, қизиқчи ва аскиячиларнинг чиқишлари, бадиий ҳаваскорлик жамоаларининг ранг-баранг программалари байрам қатнашчиларини хушнуд этади. Театрлар ўз режаларига бир неча хайрия концертларини киритишган.

Вилоятда кўчат экиш икки ойлиги қизғин давом этмоқда. Бу йил жами 700 минг дона мевали ва манзарали дарахт экилади. Қабристонларни обод қилишга алоҳида эътибор берилади. Наврўзга бағишланган умумхалқ шанбалиги куни жами 70 миллион сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилиб, ўша кунги иш ҳақи «Наврўз» фондига ўтказилади.

Мажлисда Ўзбекистон ойнаи жаҳонининг Наврўзга бағишлаб ўтказиладиган телемарафони программаси ҳам муҳокама этилди. Томошабинлар 21 март куни театрлардаги журналистлар томонидан тайёрланган қатор янги кўрсатувларни томоша қиладилар. Жумладан, Халқлар дўстлиги саройидан байрамга бағишланган хайрия концерти олиб кўрсатилади. «Омад», «Наврўз ҳангомалари», «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи», «Мучал тўйи», «Ифторлик» каби кўрсатувлар кўпчиликка манзур бўлади деб ўйлаймиз. Шу куни зангори экранда биринчи марта Саудия Арабистонида ишланган пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг тарихлари тўғрисидаги икки қисмли «Рисола» фильми намойиш этилади.

Мажлисда Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари ҳамда Савдо вазирликларининг, «Ўзбекбирлашув»нинг байрам тараддуди тўғрисидаги ҳисоботлари ҳам эшитилди. Ҳисоботлар газетамизнинг ушбу сонида эълон қилинмоқда.

Қизлар гурунги.

С. МАҲКАМОВ суратга олган.

14 МАРТ — УМУМХАЛҚ ҲАШАРИ

ЭЛ ҚЎЛ БЕРСА...

Эртага жумҳуриятимизда яна бир савобли ишга қўл урилади: юртимиз остонасида эшик қоқиб турган Наврўз айёми шарафига барча шаҳар-қишлоқларимизда «Мустақиллик, тинч-тотувлик ва меҳр-шафқат» шиори остида умумхалқ хайрия ҳашари ўтказилади. Халқ кучи, эл-юрт иродаси билан аҳоли яшаш жойларини ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш, кўчат ўтқазиш, боғ-роғлар яратиш, қабристонларни тартибга келтириш каби ишлар амалга оширилади. Ҳашардан тушган ва ишлаб топилган маблағлар эса «Наврўз» хайрия жамғармаси ҳисобига ўтказилади.

Ўзбекистон Республикаси Ёшлар Иттифоқи, «Фотон» ишлаб чиқариш бирлашмаси, Йўлдош Охунбобоев номидаги Тўқимачилик ва енгил саноат олий билимгоҳи, Тошкентдаги «Янги шаҳар» маҳалласи ҳамда Чортоқ шаҳар тикувчилик фабрикаси жамоаларининг ташаббуси билан ўтказиладиган бу хайрли тадбирнинг ўзига хос мазмун-моҳияти бор. Аввало, у миллий қадриятларимизга ҳамоҳангдир. Негаки, ҳашар халқимизнинг азалий эзгу анъаналаридан бири ҳисобланади. Ота-боболаримиз қадимдан шу йўл билан бирмунча оғир ва кўп куч талаб қиладиган ишларни бажарганлар. Жумладан, иморат қуришда, пахса уриб, том сувашда бирбирларига кўмаклашганлар. Бу борада ночор оилалардан, беваю етим-есирлардан ҳам ўз меҳр-шафқатларини, ғамхўрликларини аямаганлар. Уйғониш фасли — Наврўз арафасида эса биргалашиб, шаҳар-қишлоқларни ободонлаштирганлар, қабристонларни тартибга келтирганлар. Дала ва боғларни кўкламга ҳозирлашган, ариқ-зовурларни тозалашган, ер ҳайдаб уруғ экишган, кўчат ўтқазишган. Кейин ҳам бу удумни йил бўйи давом эттириб, экинларни парваришлашда, ҳосилни йиғиштириб олишда бир-бирларига ҳамкор-ҳамнафас бўлишган. Сирасини айтганда, ҳашар одамлар ўртасидаги ўзаро дўстлик, оға-инилик, аҳиллик, тинч-тотувлик ва меҳр-оқибат туйғуларини мустаҳкамлашга хизмат қилиб келган.

Таассуфки, совет ҳокимияти йилларида бошқа кўплаб миллий урф-одатларимиз, қадимий анъаналаримиз сингари ҳашар ҳам завол топди. Унинг номи ва моҳияти ўзгартирилиб, ўрнига қизил шанбаликлар ўтказиладиган бўлди. Уларда ўқувчидан тортиб ўқитувчигача, фаррошдан тортиб раҳбаргача — барча-барча қатнашиши шарт эди. Шу мақсадда партия ва комсомол фаоллари томонидан олдиндан рўйхат тузиларди. Ҳатто одамларга шанбаликда албатта қатнашаман деган мазмунда қўл қўйдириб олинарди. Борди-ю, бирор киши узрли сабабларга кўра, сўзининг устидан чиқа олмаса, у жамоат ишидан бош тортган киши сифатида муҳокамага қўйилиб, кўпчилик ўртасида изза қилинарди. Энг қизиғи, айрим раҳбар-мутасаддилар шанбалик-ҳашар баҳонасида ўзлари бевосита бажаришлари лозим бўлган, лекин бепарволиклари оқибатида чала бўлиб, аро йўлда қолиб кетган юмушларни ҳам битириб олардилар. Ҳашар баъзида уларнинг хато-камчиликларини хаспўшлашга хизмат қиларди.

Ўйлаймизки, келгусида ҳашарларни ўтказишда бундай хатоларга йўл қўйилмайди. Чунки ҳашар мажбурий вазифа эмас, аксинча, ихтиёрий — кўнгил иши. Бу умумхалқ ишида ҳар ким ўз имконияти ва хоҳишига қараб истаган жойида баҳоли қудрат меҳнат қилади. Савобнинг эса каттакичиги бўлмайди.

Ҳ. АБДУНАБИ

ВАТАНДОШИМИЗ БУЛОҚ БОШИ

Унинг номини кўпчилик олий илмгоҳлар аудиторияларида устозлардан эшитган бўлса ажабмас. Устозлар эса «Булоқ Боши — буржуа мафкурасига хизмат қилувчи, ўзбек халқига қарши бўлган, унинг тарихини сохталаштириб кўрсатишга уринаётган «ватан хоини» деб таълим беришга мажбур бўлишган. Эшитувчилар эса, табиийки, ўжар бўлади, устозлар кимни қоралаб, олабўжи қилиб кўрсатишса, ўша ҳақдаги ёки ўшанинг ўз асарларини топиб ўқишга интиладилар. Лекин афсуски узоқ вақтгача кўпчилик китобхонларга унинг асарларини топиб ўқиш насиб этмади...

Бугунги истиқлол қувончларидан бири шундаки, биз нафақат шу пайтгача қораланиб келинган Булоқ Боши асарларини топиб ўқишга, балки унинг ўзи билан учрашиш бахтига ҳам муяссар бўлдик. Ўзбекистон Адлия вазирлиги таклифига мувофиқ ўз юртига ярим асрдан ошиқ айриликдан кейин ташриф буюрган Эргаш Шермат — Булоқ Боши билан шу кунларда гоҳ у туғилиб ўсган Андижонда, гоҳ Тошкентда учрашувлар давом этмоқда.

Ана шундай учрашувлардан бири, Ўзбекистон адиблар иттифоқи, республика «Билим» жамияти ҳамкорлигида «Билим» жамиятида бўлиб ўтди. Унда Булоқ Боши жумҳурият зиёлилари билан учрашди. Учрашувни олиб борган шоир Икром Отамурод Булоқ Боши миллатпарвар инсон ва ватанпарвар шоир эканлигини, унинг китобидаги шеърларда халққа муҳаббат, юрт соғинчи ва Туркистон истиқлоли туйғулари бирлашиб, умумий Ватан қиёфасини намоён қилишини таъкидлаб ўтди.

— Биз ниҳоят истиқлол туфайли юртимизни ўраб турган темир деворларнинг қулай бошлаганини кўряпмиз. Ватандошимиз Булоқ Бошининг юртимизга келиши, китобхонлар билан учрашувлар ўтказаётгани бунинг мисолидир. Шоир шеърларидан бирида «Ибодатда тилармиз ҳурриятни» деган гўзал мисра бор. Бу мисрада Булоқ Бошининг қалбидаги юртига бўлган муҳаббат, истиқлол тилаги, имон-эътиқоди, қулликка қарши нафрати, халқи озодлиги — умуман, барча туйғулари ифодасини топган. Унинг шеърлари ҳақиқатан ибодатда ёзилган, ибодат шеърлар — деди Булоқ Боши шеърлари хусусида маъруза қилган Иброҳим Ғафуров. — Шунинг учун улар ибодат сўзлари каби содда. Яқинда бўлиб ўтган мусулмонлар қурултойида муфти ҳазрат «Зулм натижасида халқимизда қуллик қобилияти пайдо бўлди, энди биз ана шу қуллик қобилиятига қарши курашишимиз керак», дедилар. Не бахтки, шоирнинг шеърлари ана шу курашга бағишланган.

Учрашувда сўзга чиққан ижодкорлардан Озод Шарафиддинов, Эркин Воҳидов, Наим Каримов, Эргаш Шермат билан Тошкент ҳуқуқшунослик институтида бирга ишлашган, эндиликда кексалик нафақасини олаётган Раҳматжон Зуфаров ўз хотираларини сўзлаб бердилар, Булоқ Бошининг асарлари, шеърлари хусусида фикр-мулоҳазалар билдирдилар. Хориждаги ўзбек адабиёти — Туркистон муҳожирот адабиётини тадқиқ этиш, унинг энг яхши намуналарини китобхонларимизга етказиш, шоирларни юртимизга таклиф этиш тўғрисида таклифлар айтилди. Аҳмад Тошхўжаев, Тўрамурод Раҳмон шоир шеърларидан ўқиб бердилар.

Маълумки, Ўзбекистон адиблар иттифоқининг таъсис қурултойида Булоқ Боши, Жузжоний, Темур Хўжа, Тошқин каби олим ва ижодкорларни иттифоққа фахрий аъзо қилиб қабул қилиш тўғрисида таклифлар киритилган эди. Бу таклифни Булоқ Боши ҳам хурсандчилик билан қабул қилди. Учрашувда ватандошимиз Булоқ Бошининг Ўзбекистон адиблар иттифоқи номига ёзган аризаси ўқиб эшиттирилди ва унинг иттифоққа фахрий аъзо қилиб қабул қилинганлиги эълон этилди.

Учрашув охирида сўзга чиққан Эргаш Шермат — Булоқ Боши Ўзбекистонда кечган ҳаёти, фаолияти, уруш йилларида бошига тушган оғир кунлар, урушдан кейинги йилларда муҳожирликда кечган тақдири, ватандошлар қисмати хусусида гапириб берди.

— Мен асли шоир эмасман, сиёсатчиман. Шеърларни эса айрилиқ изтиробларида ёнган пайтларимда ёзганман. Булоқ Боши тахаллусини юртимдан қалбан узоқлашмаслик мақсадида танлаганман. Узоқ йиллар айриликда юриб шунга амин бўлдимки, ҳар бир инсон ўз тилини йўқотмаслиги, имон эътиқодидан, халқи бахти йўлидаги кураш йўлидан тоймаслиги керак экан. Ана шунда у ўз орзусига эриша олади. Ватан сўзи нақадар улуғ. Лекин уни асрамоқ, ундан ҳам улуғдир! — деди у сўзининг охирида.

(Эргаш Шерматов — Булоқ Боши мухбиримиз билан учрашиб, редакцияга ташриф буюриш ва асарларидан тақдим этиш истагини билдирди. Ўз навбатида биз ҳам муштарийларимизни шоирнинг хотиралари, асарлари, суҳбатлари билан таништириб борамиз деган умиддамиз).

5-БЕТ

СУРАТДА: Булоқ Боши (чапдан учинчи) қизи Дилбар, ўғли Алижон ва адабиётшунос олим Наим Каримов билан.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

БАЙРАМ ДАСТУРХОНИ

Умумхалқ шодиёнаси Наврўзга савдо ходимлари нечоғли ҳозирлик кўрмоқдалар? Улар шу қутлуғ, муборак кунларда халққа қандай хизмат кўрсатиш ниятидалар? Жумҳурият савдо вазирлигининг ташкилий бошқармаси бошлиғи Пўлат МАҚСУДОВ бу саволларимизга жавобан қуйидагиларни маълум қилди:

— Наврўзга муносиб тайёргарлик кўриш ва уни кўнгилли ўтказиш, шу асnода аҳолига ва жумҳуриятимиз меҳмонларига намунали хизмат кўрсатиш юзасидан вазирлигимиз ҳамда унинг ташкилот-корхоналари томонидан муҳим тадбирлар белгиланган. Шунга кўра, байрамга қадар барча савдо ва умумий овқатланиш тармоқлари биноларини жорий таъмирлаш, уларнинг ён-атрофларини ободонлаштириш ишлари ниҳоясига етказилади. Айём кунлари эса умумхалқ байрамини ўтказиш қўмиталари билан ҳамкорликда ҳар бир шаҳардаги оммавий дам олиш масканларида ярмаркалар ташкил этилади, турли-туман маҳсулотлар, жумладан, чанқовбосди ичимликлар, шарбатлар, музқаймоқлар сотувга чиқарилади.

Байрам дастурхонларининг асосий безаги миллий таомларимиз — сумалак ва ҳалим бўлади. Шу боис барча жойларда бу бебаҳо неъматларни тайёрлаш ва сотиш кенг йўлга қўйилади. Шунингдек, миллий пазандачилик, қандолатчилик ва ярим тайёр масаллиқлар кўргазма-савдоси уюштирилади. Бу тадбирларни ўтказишда миллий либос кийган ёш сотувчилар ҳам фаол иштирок этадилар.

Тантана кунлари ногиронларга, уруш қатнашчиларига, меҳнат фахрийларига, ёлғиз хасталарга ва қарияларга алоҳида эътибор билан савдо хизмати кўрсатилади. Шу мақсадда ҳозирги пайтда Меҳр-шафқат ва Саломатлик жамиятларининг маҳаллий бўлимлари билан ҳамкорликда ана шундай кишиларни, шунингдек, беваларни, етим-есирларни, боқувчисини йўқотган оилаларни байрам куни зарур маҳсулотлар билан бир мартадан бепул таъминлаш чораларини ишлаб чиқаяпмиз. Меҳр-шафқат ва Саломатлик жумҳурият жамғармаларининг илтимосига биноан биз яқинда Вазирлар маҳкамасига муҳтож кишиларга ҳадя этиш учун жумҳурият фондига 300 минг сўмлик тикувчилик, трикотаж ва пайпоқ маҳсулотлари ажратиш таклифини киритдик.

Ҳозир белгиланган тақсимот бўйича сотиладиган ун, гуруч, ўсимлик ёғи сингари энг муҳим кундалик эҳтиёж молларини савдо шохобчаларига етказиб бериш ишлари яхшиланди. Эндиликда жойларда ҳокимликлар билан келишилган ҳолда ҳалим пишириш учун маҳалла қўмиталарига гўшт маҳсулотлари ажратиш масалалари кўриб чиқилмоқда. Наврўз таомларини тайёрлашда умумий овқатланиш корхоналари ташкилот-муассасаларга, маҳалла қўмиталарига фаол ёрдам кўрсатадилар. Уларни зарур миқдорда дошқозонлар, тағоралар ва бошқа пазандачилик асбоблари билан таъминлайдилар.

Наврўз нишонланадиган куни вазирлигимизга қарашли савдо ташкилотлари томонидан 60 жойда шаҳар савдо ярмаркаси, 337 жойда кичик емакхоналар очилади, 257 жойда эса пазандачилик масаллиқлари кўргазма-савдоси уюштирилади. Чунончи, пойтахтимиздаги жумҳурият Миллий боғи ва К. Маркс кўчаси росмана кўнгилочар сайилгоҳларга айланади. Бу ерларда тамадди маҳсулотларидан ташқари ўйинчоқлар, ёдгорлик совғалари ҳам сотувга чиқарилади.

Маълумки, яқинда Туркия давлати инсонпарварлик ёрдами сифатида Ўзбекистонга турли хил озиқ-овқат ва саноат моллари жўнатишга аҳд қилган эди. Бугунги кунда ана шу маҳсулотлар жумҳуриятимизга кела бошлади. Соҳамиз вакиллари бу туҳфаларни юртдошларимизга, моддий аҳволи ночор кўп болали оилаларга, ёлғиз нафақахўрларга етказиб бериш ишларида ҳам ўз хизматларини дариғ тутмайдилар.

А. ҲАЙДАРОВ

6-БЕТ

ЯНГИ ФАРМОН

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов «ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВАЗИРЛИГИНИНГ ТАШКИЛИЙ ТУЗИЛМАСИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ВА УНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ЯХШИЛАШ ТАДБИРЛАРИ ТЎҒРИСИДА»ги Фармонга имзо чекди.

Сўнгги пайтларда республикада маданият ва санъатни ривожлантириш муаммоларини ҳар томонлама ҳал қилиш, жамиятнинг маънавий-ахлоқий тараққиётида уларнинг мавқеини ошириш, аҳолининг маданий ва эстетик талаб-эҳтиёжларини тўла-тўкис қондириш зарурати кун тартибида турган эди. Шу билан бирга маданият ва кинематография тармоқларини бошқаришни такомиллаштириш бозор муносабатлари шароитида мазкур соҳа муассасаларига раҳбарликнинг замонавий иқтисодий усулларини кенг жорий этишни тақозо қиларди.

Президент Фармонига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги тузилмаси қайта кўриб чиқилиб, унинг марказий аппарати ҳамда унга қарашли муассасалар негизида:

Ўзбекистон Республикасининг Маданият ишлари вазирлиги;

Ўзбекистон Республикасининг Давлат кинокомпанияси ташкил этилди.

Фармонда ҳар икки тармоқ ишини мустақил Ўзбекистон мақоми даражасида ташкил этишнинг кенг ва кўламли тадбирлари кўзда тутилган.

Tabani GROUP OF COMPANIES

МАКТАБ СИНОВЛАР МАЙДОНИ ЭМАС!

ТАЪЛИМ ҲАҚИДАГИ ҚОНУН ЛОЙИҲАСИНИ МУҲОКАМА ҚИЛАМИЗ

ЖУМҲУРИЯТИМИЗ МИЛЛИЙ МУСТАҚИЛЛИГИ таълим тизимларимиз, ўқув ва ўқитиш ишларини ҳам миллий заминда, миллий тажрибалар асосида йўлга қўйишни тақозо этаётир. Негаки, биз шу чоққача Масков мактаб соҳасида қандай йўл тутса, қандай ўзгариш ва экспериментлар қилса уни ўз мактаб тизимимизда айнан қўллаб келдик. Оқибатда шарқона тафаккур ва авлодлар тажрибаси, асрлар давомида тўпланган бой маънавий қадриятлар асосига қурилган ўқитиш тизимларимиз издан чиқди. Мактабларимиз, уларда таҳсил олган қанчадан-қанча ёш авлодларнинг боши эса экспериментлардан чиқмади. Шўро мактаби экспериментлар ўтказиладиган синов майдонларига айланиб қолди, десак муболаға бўлмас.

Албатта, биз «Таълим ҳақидаги қонун лойиҳаси» хусусида фикр билдираётиб, етмиш йил мобайнида таълим тизимларимизда эришилган натижалардан кўз юммоқчи ёки улардан бутунлай юз ўгирмоқчи эмасмиз. Демоқчимизки, жумҳуриятимиз мустақил бўлган экан, эндиликда ўз мустақил таълим тизимларимизни ҳам яратишимиз ва бунда энг аввало, халқимиз маънавий тафаккурининг бугунги эҳтиёжларидан келиб чиқишимиз лозим. Бу мақсад қонун лойиҳасида ҳам алоҳида таъкидланган. Бироқ лойиҳанинг 16-моддасида: «Умумий ўрта таълим бошланғич мактаблар (4 синф), таянч мактаблар (9 синф), ўрта мактаблар (10—11 синф), бошқа ўқув юртларида амалга оширилади» дейилган. Бу деган сўз юқори синфларда таълим олиш учун икки йил вақт ажратилади. Масалага мактабда адабиёт ўқитиш нуқтаи назаридан қараладиган бўлса, адабиёт курси маълум изчилликда, адабий-хронологик тартибда уч йил эмас, балки икки йил давомида ўрганилади. Ҳолбуки, илгарилари (ҳаттоки, 10 йиллик мактаб таълими даврида ҳам) адабиёт курси уч йил мобайнида ўрганиларди.

Лойиҳада таълим-тарбия жараёнининг миллийлигига эътибор берилганлиги айтилади. Бу бежиз эмас. Шубҳасиз, лойиҳа бу борада катта ишларни амалга оширишга имкон беради. Лекин, биз адабиёт курсини изчил тарихий-адабий-хронологик тартибда икки йил давомида ўрганилишини айнан таълим-тарбия жараёнини миллийлаштириш ишига тамомила зид ҳодиса сифатида баҳолаймиз.

Авваламбор қонун лойиҳасидан ўрин олган юқори синфларда икки йиллик таълимга ўтиш ҳақидаги фикрнинг илдизига эътибор бериб кўрайлик. Бу фикр мустақил жумҳуриятимизнинг ўзига хос янги қонунини яратиш йўлидаги изланишлар туфайли юзага келдими? Ёки у иттифоқ аталмиш собиқ тоталитар тузумнинг мактабларни издан чиқарган маъмурий-буйруқбозлик архивидан олинганми?

1986 йилнинг кўкламида ЎзССР Маориф министрлиги қошида бир мажлис бўлиб ўтди. Йиғилганларнинг ҳаммаси ўзбеклар, ўрис миллатига мансуб фақат бир киши бор эди. Таомилга кўра мажлис ўрис тилида олиб борилди. Мажлисда зудлик билан ўн бир йиллик таълимга ўтиш, ўқув дастурлари-ю дарсликларни бирданига шунга мослаб тузиш ва юқори синфларда икки йиллик таълимга ўтиш зарурлиги хусусида фикрлар билдирилди. Фикрлар талаб оҳангида эди.

Йиғилганлар қатъий эътироз билдирдилар. Айниқса профессор Н. М. Маллаев ва доцент А. Абдураззоқовлар ўн бир йиллик таълимга ўтишни бирданига эмас, балки босқичма-босқич, яъни биринчи синфга қабул қилинаётган ўқувчилардан бошлаш керак. Шундагина аввалдан янги дастур ва дарслик тайёрлаб қўйиш мумкин. Ўзбек адабиётини изчил курс сифатида икки йил мобайнида ўрганиб бўлмайди, деган мазмунда куюнчаклик билан сўзладилар. Шунда ўрис забонли киши сўз олиб, ўзининг Масковдан келган вакил эканлигини маълум қилиб, маъмурият томонидан билдирилаётган фикрлар СССР Маориф министрлигининг 1985 йил 12 февралдаги «Ўрта умумий таълим мактабининг типовой ўқув планлари ҳақида»ги буйруғи эканлигини, мазкур буйруқни муҳокама этмасдан бажариш шартлигини айтди.

Шундан кейин мактабларда адабиёт ўқитиш издан чиқа бошлади. Бошбошдоқлик, масалага бир ёқлама ёндашувлар, масъулиятсизликлар авж олди. Жумҳуриятимиз мактабларида «адабиёт курси» 1989—1990 ўқув йилидан бошлаб Масков кўрсатмаси асосида тарихий-хронологик тартибда икки йил (аввалгидек уч йил эмас) мобайнида ўқитила бошлади. Бу кўрсатма энди мустақил жумҳуриятимиз Таълим ҳақидаги қонуни лойиҳасининг 16-моддасида ҳам давом этаётганлиги бизни таажжубга солмоқда.

Ўзбек адабиётини ўқитишда мутлақо мос келмайдиган мазкур мўдел сиртдан қараганда ўрис мактаблари учун қўл келадигандек эди. Чунки ўрис адабиёти бизнинг адабиётимиз каби эрамизнинг дастлабки йилларидан эмас, балки, том маънода XVIII асрдан, аниқроғи олим Ломоносовнинг адабий меросини ўрганишдан бошланади. (Ундан олдин эса фақат «Игўр жангномаси» қаҳрамонлик эпосини ўрганиш кўзда тутилади). Бизнинг классик адабиётимиз тарихи шу қадар бой ва ранг-барангки, юқори синфларнинг уч йиллик адабиёт курсида ҳам йирик адабиёт намояндаларининг ижодидан ортиб, ҳатто қатор тиббий достонлар ёзган,

Менинг куфрим айбларга дилимдан ўзга султон йўқ,
Бу оламда менинг покиза имонимдек имон йўқ.
Мусулмонликда мен аҳли замон ичра эдим танҳо,
Агар кофир эсам мен ҳам, бу дунёда мусулмон йўқ!

сингари ажойиб рубоийлар битган Абу Али ибн Сино каби алломаларнинг адабий меросини ўрганишга ҳанузгача фурсат топа олмаймиз.

Ўша «типовой ўқув планлари ҳақида»ги буйруқ асосида 1988 йилда Русия мактабларининг икки йиллик юқори синфлари учун бирваракайига учта, уч йиллик юқори синфлар учун эса битта — жами шу йилнинг ўзида тўртта адабиёт дастури лойиҳаси эълон қилинди. Мактабларга ўқув дастурларини эркин танлаш ҳуқуқи берилди. Русия мактаблари асосан уч йиллик дастур лойиҳасини маъқуллади ва шунинг баробарида мазкур лойиҳа жиддий таҳририга муҳтож эканлиги ҳақида фикр билдирди. Натижада 1991—1992 ўқув йили учун битта адабиёт дастури лойиҳаси эълон қилиндики, мазкур лойиҳа уч йиллик юқори синфлар учун мўлжаллангандир.

Шундай қилиб, рус мактабларида ҳануз шиддатли мунозаралар давом этмоқда, лекин, масала юқори синфларда адабиёт фани уч йил давомида тарихий-адабий-хронологик тартибда ўрганилишини талаб қилаётганлар ҳисобига ҳал бўлмоқда. Биз эса тоталитар тузумнинг маъмуриятчи буйруқбозлари чўнтагидан тушиб қолган ҳукмни қонунлаштириш учун интилмоқдамиз.

ШУ ЎРИНДА ҲАҚЛИ САВОЛ туғилади. Биз мажбуран ўрисларга эргашиб, юқори синфларда икки йиллик адабий таълимга ўтганимиз рост. Энди улар бу йўлдан воз кечса, биз яна уларга эргашиб икки йиллик адабий таълимдан воз кечишимиз керакми? Бу борада бизнинг ўз мустақил йўлимиз йўқми?

Аниқ айтиш мумкинки, биз учун тайёр мўдел вазифасини ўтайдиган биронта йўл йўқ. Мустақил йўлимиз эса ҳали тўла шаклланган эмас. Биз уни излашимиз, топишимиз ва фақат ана шу ўз йўлимиздан юришимиз керак. Ўз йўлимиз ўзлигимиз демакдир. Уни излаш жараёнида:

а) ўзбек адабиётининг моҳиятини, мазмунини, ўзига хослигини, кўламини;

б) адабий таълимдан кузатиладиган мақсадни;

в) алмисоқдан қолган, ўзини оқламаган аллақандай назарияларни эмас, балки, воқеликдаги ҳақиқатни ҳисобга олишимиз зарур.

Биз изланишнинг дастлабки жараёнларини бошдан кечирдик. Юқори синфларда икки йиллик адабий таълимга ўтиш орқали йўл қўйган хатоларимиз бугун юзага қалқиб чиқди. Минг йиллик адабиётимиз тарихини бир йилга (фақат 10-синфга) сиғдириш учун унинг «қўл-оёқларини кесдик». Шу йўсинда 1987 йил ва 1990 йилларда юзага келган адабиёт дастурида сарҳисоб мавзулар (обзор темалар) шу даражада кўпайиб кетганки, бундай усул нафақат мактаб учун, ҳатто олий ўқув юртлари учун ҳам оғирлик қилади. Сарҳисоб мавзуларга шунчалик зўр берилганлигига қарамай (Русия мактаблари Ломоносовни ёзувчи сифатида ўрганиш имкониятини топаётган бир вақтда) биз икки йиллик адабиёт дастурларига Яссавий, Сўфи Оллоёр, Машраб, Беҳбудийларни, ҳаттоки Чўлпону Усмон Носирларни ҳам сиғдиришнинг иложини тополмай хуноб бўлдик.

Биз классик адабиётимизни, шу жумладан Алишер Навоий даҳосини ўқувчиларга тўғри англатмасдан туриб, ҳеч қачон миллий мактаб ярата олмаймиз. Ҳозирги авлод эса Навоийни тўғри тушунишдан ожиз. Буни тан олиш даҳшат, лекин тан олмасликнинг иложи ҳам йўқ.

Навоий — мутасаввуф шоир. Шундай экан, Навоий ижоди ва умуман классик адабиётимиз тарихи дин тарихи билан боғлаб ўрганилиши шарт. Навоий ижоди «Қуръон» ва «Ҳадис»дан қандай файзиёб бўлди, у ўзидан аввалги Аҳмад Яссавий, Боқирғоний каби мутасаввуф шоирларнинг дунёқарашларини қандай шаклда давом эттирди, Баҳовуддин Нақшбандий қарашларининг қайси жиҳатлари билан уни бойитди ва ривожлантирди? У тасаввуф тариқатларига қай даражада ижодий ёндаша олди? Навқирон авлодни шакллантиришда мутасаввуф шоир Алишер Навоий ижодининг аҳамияти нималарда кўринади?

Юқори синфларда уч йиллик адабий таълимга ўтмасдан туриб, бунга ўхшаш саволларга жавоб излаш, Навоий ижодининг моҳиятини ўқувчиларга тўғри англата олиш амалга ошмайдиган орзудан бошқа нарса эмас. Чунки, тасаввуф ўта мураккаб фалсафа, уни қуйи синфларда ўқувчиларга англатиш мушкул. Уни фақат юқори синфларда, маълум изчилликда, адабиётни тарихий хронологик тартибда ўрганиш орқалигина амалга ошириш мумкин. Бунинг учун классик адабиётни ўрганишга камида икки йил, XX аср адабиётини ўрганиш учун бир йил — жами уч йил вақт керак бўлади.

Бизнинг дастлабки таклифимиз шундай: «Таълим тўғрисида Ўзбекистон республикаси қонуни» лойиҳасининг 16-моддасидаги «Умумий ўрта таълим бошланғич мактаблар (4 синф), таянч мактаблар (9 синф), ўрта мактаблар (10—11 синф)»... жумласи **«Умумий ўрта таълим бошланғич мактаблар (1—4 синф), таянч мактаблар (5—8 синф) ўрта мактаблар (9—11 синф)**, ...деб ўзгартирилиши зарур.

Шундай қилинганда, биринчидан, ўқишга унчалик ҳуши йўқ ўқувчиларнинг бир йил умрлари бекорга зое кетмайди. Улар мактабдан тежалган ана шу бир йил вақтларини ҳам бирор ҳунарни пухтароқ эгаллаш учун сарф этиш имкониятига эга бўладилар. Иккинчидан, ҳунар ўрганишга иштиёқманд ўқувчиларга бир йил олдин жавоб бериб юборилиши юз миллион сўмлаб маблағнинг тежалишига сабаб бўлади.

Балки, мактабда адабиётдан бошқа фанларнинг юқори синфларда икки йил ўқитилиши мақсадга мувофиқдир. Эҳтимол ўрганилиши кўзда тутиладиган материаллар ҳажми нисбатан оздир. Бизнингча, шундай ҳолда ҳам ўрта мактаб дидактикасида алоҳида таъкидланадиган «Такрорлаш — билимнинг онасидир» деган тамойилга амал қилинса, ёмон бўлмас. Биз бошқа фан мутахассислари билан мунозарага киришиш, уларга ақл ўргатиш фикридан йироқмиз. Агар улар бир ёқадан бош чиқариб, юқори синфлардаги икки йиллик таълим тамойилини ёқласалар, уларга эътироз билдиришдан ожизмиз.

Лекин, ундай ҳолда... фараз қилинг, умуман X—XI синфлар ўрта мактаб (юқори синф) деб ҳисобланганлиги ҳолда адабиётни яхлит курс сифатида ўрганиш IX синфдан бошланса, биз нимани ютқазамиз?

Савол туғилади: кўплаб ўқувчилар таянч мактабни (9 синфни) тугатгач, турли билим юртларига ёки касб-ҳунар ўрганадиган бошқа муассасаларга кетишлари мумкин. Бу томони қандоқ бўлади? Улар IX синфда адабиётимиз тарихини яхлит курс сифатида ўрганишни бошласалар, кейин бошланган ишни чала қолдириб кетишга тўғри келса?..

Хўш, ана шундай чала қолдириб кетилса, нима бўлибди? Бу «ютқазиш» шундан иборат бўладики, таянч мактабни битириб бошқа ёққа кетадиган ўқувчи адабиётимиз тарихидан, жилла қурса, энг қадимги адабий ёдгорликлардан, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий ўгитларидан, Яссавий ҳикматларидан яхшироқ хабардор бўлиб, ҳаётга йўлланма оладилар. Нари борса, улар ўқишга борадиган муассасаларнинг адабиёт дастурини мактаб дастурига мослаш қийин муаммо эмас-ку.

Ана шуларни ҳисобга олиб, (мабодо биринчи таклифимизни инобатга олиш имкони бўлмаса) иккинчи таклифимизни ўртага ташлаймиз. Бу таклиф шундан иборат: Қонун лойиҳасининг 16-моддасидаги: «Ўқув режаларида, дастурларида ва дарсликларида ўқувчилар манфаатлари хилма-хиллиги, улар қобилиятларидаги тафовут ҳисобга олинади» жумласи қуйидагича ифодаланиши лозим:

«Ўқув режаларида, дастурларида ва дарсликларида баъзи фанларнинг ўзига хос хусусиятлари ва кўлами, ўқувчилар манфаатларининг хилма-хиллиги, улар қобилиятларидаги тафовут ҳисобга олинади. Шу мақсадда баъзи фанлар 9-синфдан бошлаб изчил системали курс сифатида тарихий-хронологик тартибда ўрганилишига йўл қўйилади».

Маълумки, ҳар қандай қонун жамият ва унинг тараққиёти учун хизмат қилмоғи зарур. Агар бизнинг таклифимиз ҳисобга олинмаса, мазкур қонун лойиҳада кўрсатилганидек ўқувчиларда гуманитар фанлар соҳасида чуқур билимни шакллантириш, ҳар тарафлама камол топган хушахлоқ кишиларни тайёрлаш ишига хизмат қилмайди, аксинча бу ишда жиддий тўсиққа айланадиким, ҳозирнинг ўзидаёқ (ҳали бу қонун лойиҳа вақтидаёқ) биз бу тўсиқнинг гувоҳи бўлиб турибмиз.

Энди икки оғиз сўз умуман ўрта мактаб тизими тўғрисида.

Аслида бундай масалалар барча фанларга баробар таалluқли бўлганлиги учун таълимнинг умумий жиҳатлари (дидактика) билан шуғулланувчи олимларнинг мунозаралари орқали ҳал этилиши зарур. Лекин биз жумҳуриятимиз матбуотида ўрта мактаб дидактикаси бўйича мутахассис бўлган олимларнинг (шундай олимларимиз борми ўзи?) овозини сезмаяпмиз. Шу сабабли маслаҳат тариқасида ўрта мактаб тизими ҳақидаги таклифимизни ҳам жамоатчилик ҳукмига ҳавола этишни лозим кўрдик.

МУТАХАССИСЛАРНИНГ ГУВОҲЛИК беришича, инглизларда сўзларнинг ёзилиши билан ўқилиши ўртасида катта тафовут бўлса ҳам, улар бу соҳада турли ислоҳотларни амалга оширишни маъқул йўл деб билмайдилар. Сабаби, биринчидан, ҳар хил ислоҳотлар туфайли мактабни тез-тез безовта қилаверишнинг хосияти бўлмайди. Иккинчидан эса, мактабга озгина қулайлик бериши мумкин бўлган бундай ислоҳот ҳозирги авлодни ўтмишни тушунишдан узоқлаштириб қўяр экан. Бизда эса, биологик тажрибалар воситасига айланган жонивор жисман дармонсизлангани каби, устма-уст ўтказилаётган ислоҳотлар натижасида мактаблар маънавий жиҳатдан ҳолдан тойди. Ўқувчиларга ҳунар ўргатиш баҳонасида ўн йиллик мактаб тизими ўзгартирилиб, ўн бир йилликка ўтилди. Жадаллаштириш шиори остида гўдакларнинг беғубор болалигини ўғирлаб, улар олти ёшдан мактабга бериладиган бўлди. Ҳар бир фан мутахассиси гўё ўз фанидан бошқа фан йўқдек, мактабни иложи борича кўпроқ мураккаблаштиришга интилди. Натижада, Омонашвили таъбири билан айтганда, мактабларимиз осмонини «методиканинг қора булутлари қоплаб олди».

Биз зарур ислоҳотларга қарши эмасмиз, балки, фойдали ислоҳотларни таълим-тарбия жараёнига халал бермайдиган тартибда амалга ошириш тарафдоримиз. Биздаги пала-партиш ислоҳотлар эса мактабда таълим жараёнини издан чиқарди.

Уйғониш даврида «гуманистлар педагогикаси» номи билан тарихда из қолдирган мактаб таълимининг ўн йиллик тизими анча дуруст натижалар бергани маълум. Бизнинг мактабларимизда ҳам олтмишинчи йилларнинг биринчи ярмига қадар давом этган ўн йиллик таълим тизими ҳар қалай ўзини оқлаган эди.

Таълим мазмунини бугунги куннинг талабига мослаш вазифасини эса айрим фанлар чуқурлаштириб ўрганиладиган мактаблар зиммасига юклаш кифоя. Бу ўринда 7-синфни тугатган, ўқишни давом эттиришга иштиёқи баланд ўқувчилар маълум суҳбатдан ўтгач, ўзларини кўпроқ қизиқтирадиган фанлар чуқурлаштириб ўрганиладиган ўрта мактабларга (8—10 синф) жалб этиладилар. Бошқа ўқувчилар эса ўзларини қизиқтирган ҳунар-техника билим юртларида мазкур соҳани ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда ўрганиш имкониятига эга бўладилар.

Кўриниб турибдики, агар шундай қилинса, биринчидан, мактабда (айниқса юқори синфларда) таълим савияси кўтарилади. Иккинчидан, ҳунар ўрганишга иштиёқманд ўқувчиларнинг қимматли вақтлари тежалади. Учинчидан, бизнинг ҳисобимизга кўра 500 миллион сўмдан зиёд маблағ иқтисод қилинади.

Юртимизда қадим-қадимдан сўзнинг, адабиётнинг мартабаси ғоят баланд бўлиб келган. Гавҳар аслида сўздир, дейди Навоий. **«Андоқки, шарифидин ўлган баданға руҳи пок етар, касифидин ҳаётлиқ танға заҳри ҳалок хосияти зуҳур этар».** Сўз шундай гавҳарки, унга ҳамма интилган. Элимизнинг чўлпонидан султонигача, жориясидан маликасигача шеър ёзган. Ҳусайн Бойқаро бундан 500 йил муқаддам биргина Ҳирот ва унинг атрофида мингдан ортиқ киши шеър билан машғуллигини ифтихор билан маълум қилган эди. Бу удум Қўқон, Хева, Бухоро сарҳадида рус истилосининг илк даврларигача амалда эди. Сўз — шеър бу сарзаминда зийнат ёхуд шунчаки «нозик туйғулар» учун эмас, балки эҳтиёж, тарбия воситаси бўлиб келган. «Адабиёт»нинг ўзаги «адаб»дир. Бинобарин, унинг мактабдаги мавқеи ҳам шунга мутаносиб бўлмоғи лозим. Миллий мактаб ҳақидаги ҳар қандай фикр шундан бошланмоғи керак.

Бўрибой АҲМЕДОВ, Натан МАЛЛАЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Бегали ҚОСИМОВ, Нажмиддин КОМИЛОВ, Шамсуддин ШУКУРОВ, Абдулла АБДУРАЗЗОҚОВ — олимлар; Абдулла ОРИПОВ, Ўткир ҲОШИМОВ, Муҳаммад АЛИ, Муҳаммад СОЛИҲ — адиблар; Йўлчи АБДУЛЛАЕВ, олий тоифали ўқитувчи, Назира ҒУЛОМОВА, она тили ва адабиёт муаллими

СУРАТДА: Самарқанд чинни заводининг ёш мусаввири Меҳри Абдуллаева.

У. ҚЎШВОҚОВ сурати олган

МИЛЛИЙ МАФКУРА

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

«ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ»ДА «Бурч» адо этилиши, бажарилиши мажбурий бўлган вазифа, мажбурият, деб талқин этилади. Мисол тариқасида, ватанпарварлик бурчи, хизмат бурчи, ҳарбий бурч кабилар келтирилади.

Хўш, муайян халқ ва давлатнинг умумтараққиётдаги бурчи қачон ва қандай шарт-шароитларда намоён бўлиб, қай тарзда шаклланиб боради? Умуман, давлат, халқ бурчи концепцияси қандай?

Бугунги кунда халқлар тақдирига ўзини дахлдор деб билувчи давлатлар асосан иккита: Русия ва АҚШ. Ҳар иккисининг бундай дахлдорлигига берилган ва берилаётган баҳолар ҳам аниқравшан. Русия давлатининг халқлар олдидаги тарихий бурчи дейилганда, буюк давлатчилик сиёсати тушунилиб келинади. АҚШ ҳукуматининг бутун дунёга озодлик ва демократия уруғини сочишдек тарихий бурчини баъзилар қонуний деб билса, бошқалар инкор этади, бу ҳам ғаразли сиёсат деб таъкидлайди. Биз бундай тарихий бурчларга у ёки бу тарзда қатъий баҳо бериш ниятида эмасмиз. Мақсадимиз муайян халқ ва давлатнинг тарихий бурчи муаммосида объектив қонунийлик унсурлари борми, у концепция сифатида ижодий ва ижобий тарзда амалда бойитиш ишига яроқлими ё йўқми, шуни билиш.

Албатта, Рус давлатчилигига асос солинаётган минг йил бурунги вақтларда ҳам, кейинги 600—700 йил давомида ҳам Рус давлати ҳамда халқларининг энг асосий вазифаси ва бурчи ички сиёсатда барқарорликка эришиш, ташқи тажовузлардан сақланишдан иборат бўлгани кишида шубҳа туғдирмайди. Маълум тарихий шарт-шароитларга кўра, Пётр I даврига (1682—1725) келиб Рус давлати Оврупо мамлакатлари орасида ўз мавқеини анча тиклаб олишга муваффақ бўлди, қудратли давлатлардан бири сифатида Оврупо — Осиё қитъаларида рўй бераётган турли сиёсий, ҳарбий, иқтисодий ўзгаришлар, жараёнларга ўз дахлдорлигини катта масъулият билан ҳис этиш имконига эга бўла бошлади. Қарийб 250 йил давомида мўғул босқинчилари истибдодидан азият чеккан Рус давлати ва халқи бу даврга келиб қудратли армияга, ҳарбий-денгиз флотига, нисбатан илғор давлат бошқарув тизимига эга бўлган, ўзга юртларни босиб олиш ҳисобига ўз ҳудудини бир неча маротаба кенгайтирган катта мамлакат эди. Бу ўлчовларнинг кейинги икки аср давомида сон ва сифат жиҳатдан ўзгаришлар ҳисобига бойиб бориши жамият устқурмалари табиатида тегишли ўзгаришлар ясаб борди. Натижада Русиянинг халқлар, мамлакатлар олдида ўзига хос мажбурияти масаласи кўтарила бошлади. Бу мажбурият иқтисодий, ижтимоий-сиёсий омиллар асосида, умуман, халқнинг, хусусан, жамият табақаларининг, сиёсий доираларининг онгига сингиб, сингдириб борилди.

РУСИЯ ДАВЛАТИ тажрибасидан фарқли ўлароқ АҚШнинг бу борадаги сиёсати ўзгача натижалар берди. Коммунистик хавфга қарши халқаро курашга сардорлик қилиш ҳуқуқини қўлга киритган АҚШ бу концепциядан аввало ўз халқи фаровонлиги ва мамлакати тараққиёти йўлида фойдаланди, ўз давлат устунларини ҳар жиҳатдан мустаҳкамлаб борди. Ўзи билан ҳамфикр бўлган ёки ўзининг таъсири остида бўлган мамлакатлар ривожига ижобий ҳисса қўшди. Жараёнлар натижалари тарихий бурчни ижобий ўзгаришлар ясаш учун адо этилиши лозим бўлган мажбурият сифатида қабул қилиш мумкинлигини кўрсатди. Демак, мазкур концепция мусбат ҳосилаларга олиб келиши мумкин экан. Аммо тарихий тараққиёт шундан далолат берадики, уни ҳар қандай давлат ҳам ўз давлат, жамият сиёсати даражасигача кўтара олмайди. Чунки концепциянинг ҳаётбахшлиги маълум шартларни, яъни анъанавий ички ва ташқи омиллар — иқтисодий имконият, ҳарбий-сиёсий мавқе, сиёсий-жуғрофий аҳвол ҳамда қулай ташқи вазиятлар мавжудлигини тақозо этади. Шу муносабат билан ушбу концепцияга Ўзбекистон давлати тарихий воқелигидан келиб чиққан ҳолда ёндашиб, аввало ундаги мавжуд ички омилларни аниқлаб олсак. Бу омиллар объектив-қонуний равишда қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, ўлканинг иқтисодий имконияти унинг табиий-меҳнат ресурслари, муносиб иқлим шароити, яъни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш ва ундан фойдаланиш учун қулай шароитларнинг мавжудлигида мужассамлашади.

Иккинчидан, жаҳон тараққиётининг энг қадимий ўчоқларидан бири сифатида ўлкада ҳар қандай тараққиётнинг бош турткиси бўлмиш маданий анъаналарнинг, яъни илм-тафаккур тараққиёти ва ютуқлари асосида мавжуд моддий имкониятлардан юқори унумдорлик ила фойдаланиш тажрибасининг тарихий асослари мавжудлиги.

Учинчидан, ўлканинг жуғрофий жойлашиши, яъни Шарқ ва Ғарб тарихий, иқтисодий, савдо муносабатларида ўзига хос кўприк вазифасини ўташи.

Тўртинчидан, ўлканинг ҳарбий-сиёсий стратегик мавқеи.

Албатта, бугунги аянчли социал-иқтисодий шароитда ушбу омиллар аҳамиятини, таъсир даражасини тўла англаш мушкул. Бироқ улар кеча ё бугун намоён бўлмаган, уларнинг умри тарихимизга тенг. Оврупоlиқ фотиҳ Искандар, араб халифалари, Чингизхон, оқподшо ва большевиклар, салибчилар, Наполеон ва Гитлердан бошқа барча тарих зўравонларини не-не машаққатлар, хунрезликлар эвазига бу ўлкага бошлаб келган бош сабаб худди шу омилларнинг азалий ва бугунги кунда ҳам кўпларнинг диққатини тортаётган жозибасидир. Тарих саҳифаларидан ўчмас ўрин олган Искандарнинг фотиҳлигини, халифалик қудратини, мўғуллар даҳшатини, Русия ва совет империяларининг савлатини бу тарихий жозибасиз тасаввур этиб бўлмайди. Шунингдек, умумбашарият тараққиётида тарихий бурилиш ясаган Шарқ уйғониш даврлари (IX—XII, XV—XVI асрлар) моҳиятини, Амир Темур асос солган салтанатнинг тарихий роли ва буюклиги мағзини ҳам бу омилларсиз тушунтириш қийин. Ҳар қандай ижтимоий тараққиётнинг бирламчи шарти бўлмиш мустаҳкам давлатчиликнинг ўлкада қарор топиши ички омиллардан оқилона фойдаланиш имконини берди. Натижада ижтимоий-иқтисодий ҳаёт юксалди, фан ва маданият гуркираб ривожланди. Заминимиз, умуман, Шарқ дунёга Хоразмий, Форобий, Ибн Сино, Беруний, Фарғоний, Улуғбек, Рудакий, Фирдавсий, Умар Хайём, Низомий, Навоий, Бобур, Румий каби буюк даҳоларни берди, уйғонишни ўргатди. Ота-боболаримиз Осиё — Оврупо мамлакатлари ва халқларини мўғул босқинчилари зулмидан халос этди. Ички омилларнинг ўз эгаси қўлида ин[illegible] солиниши заминимизда авж олган ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий тараққиётни анъанавий равишда улкан Осиё — Оврупо ҳудудида тарқалишига ва маҳаллий омиллар таъсирида бойитиб борилишига олиб келди. Шунга кўра, тубанликка юз тутган кўҳна дунёнинг анъанавий маъмур ўлкаларида юксалиш имкони туғилди. Дунё мамлакатлари, айниқса, Шарқ халқлари ривожида ўлкамиз тутиб келган мавқе аҳамияти темурийлар салтанати инқирозидан то бугунгача бўлган катта давр оралиғида янада ойдинлашди. Тараққиёт маркази Ғарбга кўчди. Ўзаро низолар билан банд бўлиб қолган мамлакатларимиз ғанимларга ем бўлди, бойлиги, халқи таланди, ички ва муштарак имкониятлардан умумманфаатлар йўлида фойдаланиш ҳақ-ҳуқуқидан маҳрум қилинди, тараққиётда сусткашликка юз тутди. Ҳатто, XX асрнинг иккинчи ярмида юксак тараққиётга эришган баъзи Шарқ мамлакатларининг ютуқлари ҳам, бир вақтлардаги имкон, ташаббус қўлдан кетгани туфайли гоҳ табиий, гоҳ сунъий муаммолар доирасидан чиқолмай қолди. Ҳаёт даражалари турлича бўлишидан қатъий назар, ҳаммаси бирдай хом ашё базаси ва тайёр молларни ўтказиш бозорига айланиб қолди. Бу аҳвол бир неча асрдан буён давом этиб келмоқда.

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, келажак тақдири, тарихий тажриба нуқтаи назаридан қараганда, Ўзбекистон ва унинг халқи зиммасига буюк, ўта масъулиятли мажбурият юклатилган дейишга асос бор, деб ўйлаймиз. Умуминсоний қадриятлар устунлиги, давлатлараро муносабатларда ўзаро ҳурмат ва демократик усуллар барҳаёт замонамизда ўзбек халқи бу тарихий бурчни адо этиши ҳам қарз, ҳам фарздир. Бу бурч бизнинг мафкурамизга айланмоғи керак. Ҳар бир қадамни ана шу мафкура сари қўймоғимиз лозим. Ҳатти-ҳаракатларимиз сифати ҳам худди шу мафкура амалий тараққиёти билан ўлчанмоғи даркор. Фикримизча, бу мафкурани қанчалик тез ва мустаҳкам равишда онгимизга сингдириб олсак, олға юришимиз ҳам шунча осонлашади. Негаки ўз мафкурасига эга жамият қудратли жамиятдир, у билан ўйлашиб муомала қилинади. Мафкурасиз жамият заифдир, унинг қулаши ҳам осон кечади. Демак, Ўзбекистоннинг давлат сифатида ҳарбий-сиёсий, иқтисодий-молиявий, ижтимоий-маданий жиҳатлардан мустаҳкамланиб, юксалиб бориши нафақат ўзбек халқи ва қўшниларимиз, балки Шарқ мамлакатлари, қолаверса, халқаро ҳаётда буюк тарихий бурилиш ясаш учун кенг йўл очиб беради. Бу масъулиятни теран англаш бизнинг муқаддас бурчимиздир.

Азамат ЗИЁЕВ,
тарих фанлари номзоди

АЁЛ ЭЪЗОЗИ — МУҚАДДАС БУРЧ

Аёл муқаддасдир. Оналаримиз, фидойи аёлларимиз қадим-қадимдан турмушда, ижтимоий-маънавий ҳаётнинг турли жабҳаларида фаолият кўрсатиб келганлар. Халқ орасида уларнинг обрў-эътибори баланд бўлган. Улар жамоат ва давлат ишларида фаол иштирок этганлар. Тарих аёллардан чиққан давлат арбобларини, саркардаларни, шоираларни яхши билади.

Бу анъана турфа ижтимоий тузумларда у ёки бу шаклда давом этиб келди. Бироқ бизнинг тарихимиздан турғунлик деб ном олган йилларда эса аёлларга нисбатан эътибор сусайди. Айрим бюрократ раҳбарлар оқила, фидокор, асл меҳнаткаш аёллар қаторида, эл орасида обрў-эътибори йўқларини ҳам турли лавозимларга кўтаришдики, бу, истаймизми, йўқми, аёлларимизнинг жамиятда тутган обрў-эътиборларига ҳам таъсир этмай қолмади. Миллий қадриятларни менсимаслик, халқнинг маънавий меросларига ҳурматсизлик сингари салбий ҳоллар раҳбарлик лавозимидаги айрим аёллар орқали амалга оширилди.

Бугун биз мустақиллик шароитида бундай қусурлардан фориғ бўла бошладик. Жамиятимиз покланишга юз тутди. Аёлни очиқликка олиб чиқаман, деб унинг иззат-нафсини ерга урган қизил мафкуранинг ўзи фош бўлди. Шуни мамнуният билан таъкидламоқчиманки, эндиликда жумҳуриятимиз туман ва вилоятларида қайтадан тузилган хотин-қизлар кенгашлари ўтмишнинг ана шу аччиқ тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда янги, соғлом кучлар билан мустаҳкамланди. Уларнинг олдида аёлнинг Она сифатидаги, жамиятнинг етакчи ижтимоий кучи сифатидаги мавқеини баланд кўтариш, аёлларни турмушнинг, айниқса қишлоқ хўжалигининг машаққатларидан халос этиш, мустақил жумҳуриятимизга ҳар жиҳатдан фойдаси тегадиган илмли, соғлом, эътиқодли фарзандлар тарбиялаши учун шароит яратиш вазифаси турибди. Биз бу вазифани чин дилдан ҳис қилган ҳолда янгидан тузилган кенгашларимизнинг фаолиятини юксак қадрлаймиз. Газетанинг ўтган сонида босилган «Жаннат аёллар оёғи остидадур» сарлавҳали мақоламизда ҳам ана шу мақсадни кўзда тутган эдик. Унда аёлларимизнинг фидойилиги, меҳнатсеварлиги улуғланиб, шу чоққа қадар турмуш икир-чикирлари билан кишанлаб ташланган аёлларни чин маънода ҳурриятга чиқариш, унга беқиёс ғамхўрликлар кўрсатиш зарурлиги айтилган эди. Сўзсиз бу фикрларни яқин ўтмишимиздаги аёлларга муносабат масаласисиз тўлақонли айтиш мушкул эди. Бизнинг шу маънодаги танқидий мулоҳазаларимиз турғунлик йилларига нисбат бериб айтилган. Уларни бугунги кун маъносида тушунмаслик лозим. Шунга қарамай, менинг айрим фаола хотин-қизлар фаолиятини умумий тарзда салбий баҳолашим ноўрин ва нохолис эканлигини мақола босилиб чиққач англаб етдим. Бу ҳақда дашномлар ҳам эшитдим. Ножўя айтилган сўз дилига озор берган муҳтарам ўқувчилардан узр сўрайман.

Аёлларни эъзозлаш бутун жамиятнинг бурчи. Шундай экан, биз янгидан иш бошлаган хотин-қизлар кенгашларини ҳамма вақт қўллаб-қувватлаймиз. Уларнинг яқин кўмакчиси бўлишга ҳаракат қиламиз.

Иншоаллоҳ, бу йўлда бизга Тўмарис сингари мард оналаримизнинг руҳи мададкор бўлғай.

Ғуломхон ҒАФУРОВ

АДАБИЁТ — МИЛЛАТНИНГ ҲАЁТИ

XX аср янги ўзбек адабиётини дунёга келтирди. Бу ўзида Шарқу Ғарб адабий анъаналарини уйғунлаштирган адабиёт десак, янглишмасак керак. Замонавий адабиётимизнинг тамал тошини асримиз бошларида Маҳмудхўжа Беҳбудий, Абдулла Авлоний, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Ҳамза каби улкан ижодкорлар қўйган эдилар.

Янги адабиёт ўз-ўзидан пайдо бўлгани йўқ, албатта. У ҳақда қизғин баҳсу мунозаралар кечган, турли фикрлар айтилган. Бир қанча адиблар ўз фикрларини матбуот орқали баён қилганлар.

Чўлпоннинг «Садойи Туркистон» газетасида босилган «Адабиёт надур?» мақоласи ўз даврида янги адабиётимизнинг назарий томонларини белгилашда муҳим аҳамиятга эга бўлган эди. Замонавий реалистик адабиёт яратиш орзусида ёзилган бу мақолада муаллиф сўз санъатининг ижтимоий ҳаётдаги ўрнини кенг ўқувчилар оммасига мўлжаллаган ҳолда содда тил билан баён этади. У, айниқса, адабиётнинг «ҳар киши юрагида бир ботирлик ва бир фидокорлик» ҳиссини уйғотишдаги аҳамиятига алоҳида диққатни қаратади.

Фақат адабиётгина тирикчилик йўлида «ҳар хил қора кирлар ила кирланган руҳимиз»ни тозалай олади, деб таъкидлайди муаллиф. «Адабиёт яшаса, миллат яшар. Адабиёти ўлмағон ва адабиётининг тараққийсига чолишмаган ва адиблар етишдирмағон миллат охири бир кун ҳиссиётдан, уйдан, фикрдан маҳрум қолуб, секин-секин инқироз бўлур» каби рад қилиб бўлмайдиган ҳақиқатни ўртага ташлайди.

Чўлпон мақоласида бадиий адабиётни тарғиб этиш, бу борада Оврупо, қардош татар халқидан ўрнак олишга чақириш каби масалалар ҳам бор.

Чўлпон мазкур мақолада билдирган фикрларни «Муҳтарам ёзувчиларимизға» мақоласида («Садойи Туркистон», 1915 йил, 6 феврал) давом эттирди. Адибнинг ўзи эса 1914 йилдаёқ белгилаб олган ижодий-эстетик принципларидан бир умр чекинмаган ҳолда ижод қилди.

Рустам ТОЖИБОЕВ

Ўзбек адабиёти намуналари

ЧУЛПОН

АДАБИЁТ НАДУР?

АДАБИЁТ ҲАР БИР МИЛЛАТНИНГ ҳисли кўнгил тарихининг энг қоронғу хоналарида маишат(тирикчилик)нинг кетишига қараб ҳар хил тусда ва рангда битушган, файзи тил бирла тақдир этула олмайдурғон бир гулдур. Ушбу яшадигимиз муҳит доирасинда онинг тўлқуни одамнинг ҳар хил маишатига қараб ўзгарадур.

Ҳар синф, халқнинг ўзига махсус оҳанги, ўзига таъсир қиладурғон зори бўлур. Мана шул муҳит бўшлигинда бўлган қотиъ тўлқуннинг бир-бирига бирлашмакидин ҳар одамга ҳар хил шодлик ва ё кўп оччиқ таъсир этмакдин одамнинг кўнглида ўзи билмасдан ўрнашуб қолғон ва ҳар вақт умрининг охирига қадар сақланадурғон қайғуланмак ва ё кўкрак керуб кўб дам олурдай оҳ урмаклар — ҳаммаси кўнгилда ҳар хил рангда, ҳар хил кайфиятда тўлуб ботқан адабиёт хоссасиндин саналур. Киши баъзи вақтда шодликдин кулур ва баъзи вақтда кўз ёшини тўкуб йиғлар, оҳ тортар. Одамнинг мундоғ ҳар хил кайфиятга кируб турмоғи ўз ихтиёри ила бўлмай, балки маишати йўлида ҳар вақт учраб турадурғон фалакнинг анга баъзи вақтда зулм кўрсатмоғи ва баъзи вақтда бир яхшилик кўрсатуб севиндурмоғидин келуб, яхши кўрганда — севинуб, ёмонлик кўрганда — йиғлаб, шундоғ бўлуб икки турли ўзгаруб турар; баъзи вақтда фалак бир одамни қайғуга солур, ул ўзи тушинуб, ўйлаб туруб, оҳ тортуб йиғлар. Бу ҳасратларни ўз ичига сиғдира олмас. Бировга айтса, «Вой бечора» дермукин деб, албатта, ўз қайғусини бировга айтмакка тийилар. Тўп-тўғри айтганда, ул қадар таъсир қилмас. Адабиёт ила айтганда, албатта таъсир қилар. Меним бир ошнамнинг ўлдиги хабари келар. Ман ҳеч хафаланмайман. Бир вақтда мактуб келар, мактубда аларнинг кўрган кунлари адабиёт ила бундай ёзилур:

«Гуллар била бик қайғули маҳзун боқиюрди,
Кўз ёшларимиз тўқтамай тун-кун оқиюрди».

Мана шуни ўқуб, албатта, бир таъсир ила аларнинг қайғусига қўшилурмиз. Бир бола ухламаса, алла ойтурлар. Бола тез учуб кетар. Чунки ул андин бир лаззат ҳис қилур. Эски боболарнинг бир маъшуқа учун Кошғар тарафларига яёв борганини ва йўлда ўғрилар тарафидан ўлтурилгани ғоят яхши оҳанг билан ойтилур. Ул вақтда бола таъсириндан ухлаб кетар. Шунга ўхшаш ўзининг шавқат ва ғайрати ила замонасида бутун дунёни хавфу даҳшатга солғон жаҳонгирларнинг ўтказган кунларин ва даврларин тарихларда кўрса ва эшитса, ҳар кишининг юрагида бир ботирлиқ ва бир фидокорлик ҳис эдар ва қаҳрамонона умидларда бўлинур.

Мана шундай қаҳрамонона умид, қаҳрамонона ҳис, қаҳрамонона ғайрат барчалари тарихий адабиётнинг натижасидан бошқа нарса эмасдир. Ҳеч тўхтамасдан ҳаракат қилуб турғон вужудимизга, танимизга сув-ҳаво нақадар зарур бўлса, маишат йўлида ҳар хил қора кирлар ила кирланган руҳимиз учун ҳам шул қадар адабиёт керакдир. Адабиёт яшаса, миллат яшар. Адабиёти ўлмағон ва адабиётининг тараққийсига чолишмаган ва адиблар етишдирмағон миллат охири бир кун ҳиссиётдан, уйдан, фикрдан маҳрум қолуб, секин-секин инқироз бўлур. Муни инкор қилуб бўлмас. Инкор қилғон миллат ўзининг инқирозда эканин билдирур.

Бизга аларнинг олти ёшдан олтмиш яшар қариларина қадар адабиётдан бир лаззат олуб, охир умрига қадар адабиёт ўқуб, эшитмагини вазифаи миллиясидан ҳисоб қилур. Мана шунинг учундирки, Оврупонинг ҳар шаҳар ва қишлоқларида ҳар кун, ҳар ҳафта «Адабиёт кечалари» қилинур, адабиёт ўқулур, нутқ сўйланур, халқ кўб кируб таъсирланур. Мана, тотор қардошларимиз йилда бир дафъа бўлса ҳам шаҳар-қишлоқларида «Адабиёт кечалари» қилуб, халқға руҳ беруб, кўб олқишлар, офаринлар олдигини газиталардан ўқуб турмакдамиз. Бизлар эсак, адабиётдан лаззат олмак бир тарафда турсин, ҳатто, боболаримиз ва билхосса ислом маданияти замонида катта рўл ўйнағон ва оларнинг маишатларин кўрсатган тарихи умумийларни ўқуб онгламаган ҳам кўб йироқ турамиз.

Бизим уламо ва эшонларимиз тўн киймакдин, авомларимиз чойхоналарга чиқуб чой ичмакдин ва зиёлиларимиз эса Оврупо кийумликларидин ва қийматлик попирўслардин лаззат олурларга: «Адабиёт нима?» десанг, жавобига юқорида айтилганча, яъни масаладин бошқа жавоблари йўқдир. Мана шунинг учундирки, кундан-кунга руҳимиз тушуб, келадурган истиқболимизга умидсиз қараб, бошқа миллатлар каби шод ва умидли яшамаймиз ва бизда шодлик ва руҳ бўлмаган учун бир ишни қиламиз деб энди ўйлаганимизда, ўй йўқ; фикрлар чочилуб, ақлларимиз паришон бўлуб кетар.

Адабиёт, чин маъноси ила ўлган, сўнган, қораланган, ўчган, мажруҳ, ярадор кўнгилга руҳ бермак учун фақат вужудимизга эмас, қонларимизга қадар сингишган қора балчиқларни тозалайдирғон, ўткур юрак кирларини ювадурғон тоза маърифат суви, хиралашган ойналаримизни ёруқ ва равшан қиладурғон, чанг ва тупроғлар тўлган кўзларимизни артуб тозалайдурғон булоқ суви бўлғонлигидан бизға ғоят керакдир.

Энди, эй қардошлар! Адабиёт ўқуйлук, адиблар етиштирайлик, «Адабиёт кечалари» ясайлук, руҳ, ҳис туйғу, фикр, онг ва ўй олайлук, билайлук. Агарда «Баёз» ва бемаъни бир-икки дона китоблар ила қолсак, маҳв ва инқироз бўлурмиз. Юрагимиз кундан-кун тошдан ҳам қоттиғ бўлур. Юракни эритайлук, руҳ берайлук, инқироз бўлмайлук. Меним бу ожизона фикрима қўшулатурғонлар бўлса, адабиётнинг фойдаси тўғрисиндан «Ойна» ва «Садо»ларимизга тарихий ва адабий мақола ва шеърлар ёзсунлар, китоблар тартиб берсунлар. Ҳозирда бизга бирдан лозим бўлғон нарса — адабиёт, адабиёт, адабиёт...

«Садойи Туркистон» газетаси, 1914 йил, 3 июн

ДАРДИМНИ КИМГА АЙТАЙ?

БОЛАЛАР ДРАМАТУРГИЯСИ ЛАВҲАЛАРИ

МАЪЛУМКИ, БОЛАЛАРГА аталган саҳна асарларининг бадиий мукаммаллиги, эстетик қиммати уларнинг саҳнавийлигидан ташқари маърифий моҳиятга моликлиги билан ҳам аҳамият касб этади.

Шу жиҳатдан Шароф Бошбековнинг «Эски шаҳар гаврошлари», «Тикансиз типратиканлар» асарлари болалар драматургияси масалаларининг айрим жиҳатларини ёритишга имкон беради. «Эски шаҳар гаврошлари»да уч оила ҳаёти тасвири орқали даврнинг ахлоқий-маънавий, таълим-тарбиявий масалалари тилга олинади. Драматург ўсмирлар ҳаётини ва уларнинг ўзига хос феъл-атворларини, психологиясини ижтимоий муаммолар билан чамбарчас боғлиқликда бадиий ёритишга ҳаракат қилади. Асар конфликти ўзига хос, характерлар қизиқарли, таъсирли ифодаланга хос феъл-атворларини, психологизмга алоҳида эътибор беради. У Одилнинг қалбида жўш ураётган туйғуларни жуда эҳтиёткорлик билан тасвирлайди, бу туйғу аслида минг-минглаб ўсмирларнинг, болаларнинг қалб туғёни каби томошабинни ҳаяжонга солади.

Асар қаҳрамони Одил олтинчи синфда ўқийди. У аълочи, интизоми ҳам кўнгилдагидек, шу билан бирга, расм чизишга ихлоси баланд. Лекин унинг бу ҳавасини ҳеч ким қўлламайди. Онаси катта лавозимда ишлайди, ҳамиша банд. Отаси эса у чизган расмларни кўриш, маслаҳат бериш ўрнига доим ёзғириш билан овора бўлади. Онаси чизган расмларига «ҳатто қайрилиб» ҳам қарамаган. Драматург Одилнинг ақллилиги, фикрчанлигидан катта бир мунг, дард топади. Асар конфликтини шу мунг ҳаракатга келтиради. Гап шундаки, Одилнинг ота-онаси давлат ишлари, қолаверса, уй-рўзғорларини кам-кўстсиз, шоҳона қилиш билан овора бўлиб бола тарбиясини унутишади, уларча, ўғилларининг қорни тўқ, эгни бут бўлса, ҳеч ким киймаган кийимларни кийса, шу кифоя, унинг қалб туйғулари билан мутлақо қизиқишмайди. Оқибатда ўғил «бошга битган бало» бўлиб ўсади. Энди улар қўшни аёл Ҳадича холанинг нонини сотиб, «пул жамғариб юрган» ўғилларини тартибга солиш йўлини излашади. Аммо Одил ҳаётда ўз йўлини топиб, мақсадини белгилаб олган эди. Энди уни ҳеч қандай қимматбаҳо жиҳозлар, чет эл кийимлари, «Сони», «Шарп» қизиқтирмайди. Отаси Зулфиқор ҳадеб суриштиравергач, ниҳоят, Одил ёрилади: «Кимга айтай, дада, кимга! Манави столгами? Ахир бу уйда ўзимдан бошқа тирик жон йўқ-ку! Мана шу мебель, магнитофон, қандил ва мен яшаймиз, холос! Бу уйда бошқаларникига ўхшаб, ҳатто суварак ҳам йўғ-а!..»

Шунингдек, Одилнинг онасига юрагидаги дардини тўкиб солиши саҳнаси ҳам пьесанинг энг таъсирли эпизодларидандир. «Ойи, — дейди у, онасининг биринчи бор у билан очиқчасига суҳбатлашиб ўтирганидан шодланиб, — аниқ эсимда, чақалоқлигимда нимадир демоқчи бўлганман. Фақат, нима демоқчи бўлганим эсимда йўқ... Кейин қандайдир бир ёқимли ҳид эсимда қолган. Уйда баъзан шундай ёнимдан ўтиб кетсангиз, бирдан эсимга тушгандай бўлади. Биласизми, ўзимдан ўзим хурсанд бўлиб кетаман! Сўнг яна йўқолиб қолади. Кейинги вақтларда ўзим билан ўзим гаплашадиган одат чиқарибман. Йўқ, овоз чиқариб эмас, ичимда... Сиз ишлаётганингизда хонангизга кириб, соатлаб ёнингизда ўтираман. Сиз қарайсиз-у, лекин мени кўрмайсиз... Кейин... кейин, барибир, сиз билан гаплашавераман. Ҳаммасини айтаман: нимадан хафа бўлганимни, нимадан хурсанд бўлганимни... Сиз эшитмайсиз... Гоҳида тобинг йўқми, деб кафтингизни пешонамга қўйишингизни шундай хоҳлайманки, ростакамига касал бўлгим келиб кетади... Кейин, мени ё Ҳадича холам, ё Сайёра опам туққан бўлсалар керак, деб ўйлайману, секин чиқиб кетаман...» Шу тариқа, адиб Одил билан у тарбияланган муҳит ўртасида тубсиз жарлик ҳосил бўлганини ишонарли очади.

АЛОҲИДА АЙТИШ КЕРАККИ, сўнгги йиллари эртак усулида анча-мунча саҳна асарлари яратилди. Р. Ёриевнинг «Сирли бошоқ», Р. Фарҳодийнинг «Ўткир шохли буқача», С. Сирожиддиновнинг «Беозор лайлакларга тегманг», А. Обиджоннинг «Қўнғироқли алдоқчи», Я. Саъдуллаеванинг эртак-пьесалари қаҳрамонлари қушлар, жониворлар, ўсимликлар ва ҳайвонлардир.

Шу маънода Анвар Обиджоннинг «Қўнғироқли алдоқчи» чўпчак-пьесасида улоқ яйловда яшовчи эшак, ҳўкиз, бўталоқ, ит, қуён, қўзичоқларнинг тинч ҳаётини бузади. «Менинг бўйнимда кумуш қўнғироғим бор, бу менга сенларга оқсоқол бўлиш ҳуқуқини беради, юқоридан мени шу яйловга бошлиқ қилиб қўйишди», деб алдайди. У биринчи бўлиб эшакни: «Агар чизган чизиғимдан чиқмасликка сўз берсанг, сени ёрдамчиликка олишим мумкин» деб лақиллатади. Эшакнинг: «Ёрдамчи? Бундан менга қанақа фойда бор?» — деган саволига: «Бор, масалан, бошлиқ билан ёрдамчи яйловдаги энг серўт жойларда юради», дейди. Улоқ аста-секин яйловдаги бошқа ҳайвонлар билан ҳам апоқ-чапоқ бўлиб олади. Аммо кўпдан буён яйловда қоровуллик қилиб юрган итни ҳайдаб юбориши, яйловда «тартиб-интизом» ўрнатиш учун ким қаерда ўтлаши лозимлиги тўғрисидаги буйруғи ҳайвонлар орасида норозилик келтириб чиқаради. Айниқса, «Қоидага кўра бошлиқлар марказда туриши керак. Марказ деганда биз яйловнинг ўртасини тушунамиз. Бу жойдаги ўтлар бўлиқ бўлса, айб мендами?», деб ҳайвонларнинг иззат-нафсига тегади. Шу тариқа, улар орасидаги конфликт кескинлаша боради. Аммо сохта «оқсоқол»нинг мен «Илгари ҳамманинг чангига беланиб юрардим, энди ҳамма менинг чангимга беланади. Мен ҳаммага буйруқ бераман, менга ҳеч ким буйруқ қилолмайди. Шу кенг яйлов энди меники», деб керилиб юриши узоққа бормайди. Ёлғоннинг миси чиқади. У тез кунда Тулки, безори ака-ука Ашқол-Дашқолларнинг домига илинади. Нафақат ўзи, унга ишониб — у билан дўстлашган ўртоқларига ҳам хиёнат қилади. Оқибатда яйловдаги ҳайвонлар ҳам бўрилар тузоғига тушишларига оз қолади. Улар қуён билан вафодор итнинг ёрдамида омон қоладилар. Ёзувчи ҳайвонларнинг бирлашиб душманни енгишларини кўрсатади. Оқ кўнгил, кечиримли ҳайвонлар Улоқчани кечиришади. Кўринадики, ёзувчи Улоқнинг ташқи кўриниши тасвирида ҳам, унинг ички дунёсини яратишда ҳам реалликдан чекинмаган. Муаллиф мажозий образлар воситасида болаларни ҳар қандай шароитда сергак, зийрак, ҳушёр ва тадбиркор бўлишга даъват этади.

Фантастик жанрда ижод қилувчи ёзувчилар ҳам йирик фикрларни болалар онгига етказишда драмадан унумли фойдаланаяптилар. Бундан 20 йил аввал ёзилган Х. Шайхов ва Ғаниевнинг «Элфалик меҳмон» драмаси шу кеча-кундузда бўлиб турган воқеаларга ўхшаб кетади. Асар ўзга сайёрадан (Элфа) Ер шарини тадқиқ қилиш учун тушган Биринчи ва Иккинчи Ер шарининг икки қарама-қарши нуқтасига қўниб, бажариладиган ишларни аҳдлашиб, келишиб олишларидан бошланади. Аввалига Биринчи «Ер шари турли-туман ядро, водород ва бошқа қирғин-барот уруш қуроллари билан тўлиб-тошган» деган фикрда бўлади. Лекин Санжар ва унинг оила аъзолари, мактабдаги дўстлари билан танишув уни ўз фикридан қайтаради. Элфада аллақачон йўқ бўлиб кетган инсонийлик, самимийлик, меҳмондўстлик, меҳнатсеварликни кўрган Биринчи бу юртни севиб қолади ва Ер шари халқининг тилини ўрганишга киришади.

Биринчини (элфалик меҳмон) Санжарнинг қандайдир ўсимлик деб ўз ҳаётини хавф остига қўйиши ҳайратга солади. Бу ҳол ерликлар учун оддий ҳодиса эканини у хаёлига ҳам келтирмайди. Аммо, гўзаллик, донишмандлик, инсонийлик, фидойилик, кулги, меҳр-муҳаббат каби ҳаётдаги энг зарур нарсаларни унутиб юборган бир юртда — элфалик бола учун бу ҳодиса жуда катта воқеа эди.

— Санжар, — дейди у, — Сайёраларингиз жуда ажойиб! Чексиз коинот қўйнида у жажжи зангори заррачага ўхшасада, бебаҳо жавоҳиротдир! Одамларингизнинг ширинсуханлигини айтмайсизми! Шунақанги содда, дилкаш, меҳмондўст! Мен уларнинг самимийлиги ва хушфеълликларидан ҳайратда қолдим.

Пьесада ана шундай она-заминга, инсонларга, Ватанга ҳурмат, меҳр туйғуси ифодаланган эпизодлар талайгина. Санжар Биринчи билан сўнгги бор хайрлашар экан, юраги увишади, уни ерда қолишга, у билан бир умр бирга бўлишга ундайди. Қолишга таклиф этади-ю, аммо ўзи ҳам бордию Биринчининг ўрнида бўлганида ҳеч қачон, лоақал бир дақиқа ҳам ўз юртини тарк этолмаслигини юракдан ҳис қилади.

Томошабин Биринчининг Ерда қолиши ёки қолмаслигини сабрсизлик билан кутиб туради ва улар аллақачон «Биринчи Элфага қайтса керак» деган ҳукмни чиқариб қўядилар. Ҳақиқатан, ҳам, элфалик меҳмон билан томошабиннинг фикри бир ердан чиқади.

Элфалик меҳмон унга қанчалик оғир, қийин бўлмасин, ўз юртига кетишга аҳд қилади. Унинг ўз она-юртига меҳри кучли эди. Санжарнинг: «Элфага бормасанг бўлмайдими?» — дегач саволига: — «Йўқ, Санжар, мен — элфаликман! У ер менинг Ватаним!», — дейди.

Шу тариқа, муаллифлар «Элфалик меҳмон» драмасида она-юртга меҳр-муҳаббат туйғусини таъсирли кўрсата олганлар.

Агар асарлар сонига эътибор берсак, гўё болалар драматургияси сон ва савия жиҳатидан катта ўзгаришларга, катта хазинага эгадек туюлади. Бироқ кичкинтойлар драматургияси соҳасида иш олиб бораётган профессионал ижодкорларнинг бадиий маҳорати, савияси, талаблари нуқтаи назаридан қарасак, бу соҳада жиддийроқ, арзигулик бойликка эга эмаслигимиз билиниб қолади.

Соҳиба ИРИСХЎЖАЕВА

«БАРЗЎНОМА» — САРГУЗАШТ РОМАН

ЎЗБЕК ХАЛҚ РОМАНЛАРИДАН бўлмиш «Барзўнома»нинг ўзбек тилида уч варианти мавжуд. Улардан бири Нурмуҳаммад Бухорий қаламига мансуб, иккинчиси эса шоир ва таржимон Ҳайбатуллохўжа Хислат томонидан қайта яратилган. Унинг дастлабки нусхаси Фирдавсий «Шоҳномаси»нинг Хомуший томонидан бажарилган насрий таржимаси таркибида «Бижон ва Манижа» достонидан кейин қуйидаги муқаддима билан келади: «Алқисса ровий бу достонларда Барзўйи деҳқонни баёнга келтирибдурлар. Барзў фарзанди Суҳроб, набираи Таҳамтони Эрону Турон эрди. Назм:

Назар айлагил бу саройи сипанж,
Берур гоҳи роҳат, солур гоҳи ранж.

Бижон коридан қисса бўлди тамом,
Яна ўзгалар сари айлай хиром.

Хуруж айлади жангга марди далер,
Отидур анинг Барзўйи нарра шер.

Диловордурур, пури Суҳроб ял,
Атоюю ўғил айлаган кўп жадал.

Набирадурур Рустами Золға,
Ано наслидур шоҳ Шоноғлға...

Фольклорга хос зачин характеридаги мазкур байтларда халқ романининг бош қаҳрамони Барзўнинг ижтимоий келиб чиқишига аниқ ишора бор. Асар давомида ана шу ишорадаги ҳар бир унсур аниқлаштириб борилади. Воқеа гоҳ «ровий-қиссагўй» тилидан, баъзи эпизодлар персонажлар нутқи, диалоглар воситасида бир-бирига узвий боғланиб, тадрижий ривожланиб боради; бош қаҳрамон ҳам, персонажлар ҳам турмуш зиддиятлари жараёнида, курашларда тобланиб камолотга етади.

Романнинг мухтасар сюжети қуйидагича: савдогар суратида Туронга келган Рустам Афросиёб зиндонидаги маҳбус Бижонни қутқаради ва уни Манижа билан бирга Эронга олиб қочади. Саҳарда воқеадан хабардор бўлган Афросиёб сон-саноқсиз лашкар билан орқасидан қувиб етади. Икки орада қаттиқ жанг бўлади. Турон шоҳи мағлубиятга учраб орқага қайтиб, Тошкент атрофида чодир қуриб, хизматкорларини қовун топиб келишга юборади. Бир неча чопар Қовунчидаги бир полизни рухсатсиз пайхон қилиб, қовунларни тера бошлайдилар. Бу Барзўйи деҳқон полизи экан. Барзў уларнинг бир қисмини уриб ўлдиради. Қолганлар қочиб бориб воқеани шоҳга айтади. Афросиёб аввал Рўйинтанни юборади, у қўрқиб орқасига қайтгач, Гарсивазни юбориб, алдаб-сулдаб олиб кел, дейди. У вазифани тилёғламалик билан амалга оширади. Афросиёб Барзўдан ном-насабини сўрайди. Йигит отамнинг кимлигини билмайману онам бор, дейди. Шоҳ вазири ва лашкарбошиси Пиронга қарайди. У «эшитибдурменким, Суҳроб Эрон жонибиға Рустамни излаб борурда Бойсун деган аймоқдин Шерўя отлиғ бир қизни ўз никоҳига киргизган, бу фарзанд анингдин туғилгандур», деб жавоб беради. Афросиёб Барзўга ҳарбий ҳунарларни ўргатиб, Рустам жангига йўллайди. Яккама-якка олишувда Рустам ярадор бўлади. Кеч бўлиб қолгани учун яраланганини сездирмай, «олишувни эртага давом эттирамиз», дейди. Барзў кўниб майдондан қайтади. Рустамнинг аҳволи оғир бўлгани учун Семурғни ёрдамга чақирадилар. У жароҳатга ўз сути, қонидан малҳам қилиб, тахтакачлаб боғлаб қўяди ва қирқ бир кунда тузалишни айтиб учиб кетади. Эртаси куни Рустамнинг либоси ва отида Завора майдонга тушади. Осмонга отиб юборган гурзиси Барзўнинг ўзига тегиб уни беҳуш қилади. Онаси ёрдамида қочиб кетаётган Барзў бир тоғ этагида қўли энди тузала бошлаб, ов қилиб юрган Рустамга учраб, курашга даъват этади. Рустам яна ҳийлага ўтиб, «сен неча кундан бери зиндондасан, одамлар уни заифлигидан енгди демасинлар, бир оз дам олиб ўзингга келгин, сўнг олишамиз», деб унга Завора бошчилигида махсус ошпазлар тайинлайди.

Бир куни Завора Барзў кабобига заҳар қўшиб беради. Бу сир фош бўлади. Барзў Рустамни ҳақоратлайди. У Завoранинг қўл-оёғини боғлаб Барзў ҳузурига юборади. Онаси Шерўя унинг гуноҳини сўраб, қутқаради. Бу орада Рустамнинг қўли батамом тузалади. Кўп олишувлар давомида бобо-набира Шерўя кўмагида бир-бирини танимайдилар. Энди Барзў Рустам томонида туриб, отасининг ўлимига сабабчи бўлган золим, босқинчи Афросиёбга қарши жанг қилади, талончилик, бузғунчиликларнинг олдини олади. Қануж шоҳининг қизи Фаридухтга уйланади; ундан баҳодир Талҳа туғилади.

Навдаршоҳнинг ўғли Туснинг бадмастлиги, ўзбошимчалиги туфайли бошқа Эрон баҳодирлари қаторида Барзў ҳам раққоса Сусана тузоғига илинади. Золнинг ҳушёрлиги ва тадбиркорлиги билан Сусана, унга ёрдам берган Билсим ўлдирилиб, бандилар озод қилинади. Шу воқеадан сўнг Барзў ўз қариндошларидан бўлмиш Дороби Заррин Қамарни енгиб, бўйсундиради, туронийларга ёрдамга келган Чин паҳлавони Таҳмас ҳамда Афросиёбнинг яккаю ягона ўғли мутакаббир Қорахонни ўлдиради. Бутун халқ Барзўни олқишлайди.

Романда тинч-тотув яшаш, адолат тантанаси, халқпарварлик, ватанпарварлик ғоялари тарғиб этилади, мардлик, ҳалоллик, меҳр-муҳаббат улуғланиб, босқинчилик, мутакаббирлик қаттиқ қораланади. Асарда Барзў, Рустам Зол, Гударз, Дороби Заррин Камар, Шерўя Фаридухт сингари ижобий образлар, Афросиёб, Гарсиваз, Тахмас, Билсим, Ҳомон, Бомон, Сусана каби салбий образлар анча маҳорат билан яратилган.

БОШ ҚАҲРАМОН БАРЗЎ ОБРАЗИ ғоятда мукаммал чизилган. У беқиёс баҳодир бўлишига қарамай муштипар онаси Шерўя билан боғ яратади, деҳқончилик билан умр ўтказади. Болаликдан тўғрилик, ҳалоллик, катталарга ҳурмат руҳида тарбиялангани учун ҳам Рўинатан келиб Афросиёб ўз ҳузурига чорлаётганини тушунтирганда у шундай жавоб беради: «Мани Афросиёби муғи оташпараст бирла ҳеч корим йўқтур. Чороки Сиёвушдек шаҳриёрни Гарсиваз гуфтори бирла шаҳодат дарчасига еткурди ва яна мунинг шумлиғидан Турон диёрида икки марта қатли ом бўлиб, қонлар жўйбор бўлди. Мундоғ золим наздиға нечук борғайман».

Демак, Барзў дастлабки саҳифалариданоқ адолат учун, тинчлик учун курашувчи паҳлавон сифатида намоён бўлади. Афросиёб минг ҳийла-найранг билан Барзўни ўзига ром этади, онаси Шерўяга ўғлини жангга юбормаслик ҳақида ваъда беради. Барзў китобхон кўз ўнгида ҳали жанг кўрмаган, тажрибасиз, аммо халқ қаҳрамонлик достонларидаги баҳодирлардек келбат ва салобатга эга жаҳонпаҳлавон сифатида гавдаланиб боради.

Барзў чинакам паҳлавонлардек хатти-ҳаракат қилади, кундан-кунга унинг шуҳрати ошиб боради. Унга мос аслаҳа, лойиқ от топилмайди. Пироннинг маслаҳати билан Самангонга одам юбориб, Суҳробнинг қурол-яроғи ҳамда отини келтириб берадилар. Туроннинг энг сара баҳодирлари Тошкентнинг Қарлоқ деган жойдаги майдонда «туну кун тирандозлик ва найзагузорлиқ, сипарандозлиқ илмини ўргатур эрдилар». Барзў ўттиз икки ҳарбий ҳунарни ўрганиб олади; Афросиёбнинг барча баҳодирларини енгади. Шоҳ унинг шаънига етти кеча-кундуз базм беради. Барзў Турон қўшинига бошлиқ этиб тайинланади.

Шундан сўнг Афросиёб ўн икки минг лашкар билан Барзўни Эрон ҳужумига юборади. Дастлабки жангдаёқ Барзўнинг зарби эронийларни таҳликага солади, Тус ва Фарибурз бандга олинади, лашкар тум-тарақай қочади. Кайхусрав Сеистонга одам юбориб, Рустамни олдиради. Бу даҳшатдан воқиф бўлган Таҳамтан кечаси Тус билан Фарибурзни озод этади. Эртаси куни Барзў майдонга тушади. Мана шу ерда муаллиф қаҳрамонлар портрети тасвирини бериб, фавқулодда бир кайфият яратади: китобхон ҳар икки қаҳрамоннинг мислсиз куч-қудратга эга эканлигини тўла ҳис этади. «Вақтеки Рустам майдонга етиб, назари Барзўга тушти, садри зин узра андомлариға баргдек ларза тушти. Бародари Завора Рустамға қараб дедиким: «Эй, бародар, Мозандарон девларидин мундоғ ҳаросида бўлмаб эрдинг, Рустам айди: Эй, Завора, то ман аёғимни дидаи рикобға қўюб мундоғ жангни кўрмаб эрдим. Эй, Завора, сан манга икки кўзингни тикиб, хабардор бўлиб тургил».

Демак, Барзўнинг келбат ва салобатли Рустамдек жаҳонпаҳлавонни изтиробга солади. Ўз навбатида Рустам сиймоси ҳам Барзўни ҳайратга солади. «Барзў қараб кўрдики, юз олтмиш газ қомати бор, олтмиш газ синаси бор. Кўзлари ҳафт заҳроканд... Гардани узра бир чин тушубдур, одамнинг ҳараси келгусидур. Рустамнинг салобатидан кўҳу дашт изтиробға тушти. Таҳамтан Барзў қоматиға назар айлаб кўрдиким, бир диловаре саксон беш газ қомат, саксон газ синаси бор».

Барзў яккама-якка олишувда барча Эрон баҳодирларини забун этади; Рустам ярадор бўлади...

РОМАНДА БИР НЕЧА ХОТИН-ҚИЗЛАР образи мавжуд. Улар орасида Таҳмасдек паҳлавон билан яккама-якка олишган Гершасбону ва Шерўя, Фаридухт ва Сусана образлари айниқса ёрқин чизилган. Эридан ажралган Шерўя ягона ўғли Барзўни меҳр билан тарбиялайди. Унга боғбонлик, деҳқончилик сирларини ўргатади. Сиртдан қараганда муштипардек туюлган Шерўя меҳнаткаш, оқила-тадбиркор, дадил аёл. Унинг бу хислатлари Афросиёб билан тўқнашувда Барзўнинг зиндондан ва Рустам чангалидан халос этилишида равшан кўринади. Афросиёб Барзўни лашкарбоши қилиб тайинлаб, инъом-эҳсондан берганини билган Шерўя Турон шоҳи ҳузурига бориб, уни Рустам жангига юбормасликни илтижо қилади. Афросиёб бундай қилмасликка қасамёд этади. Аммо у ваъдасида турмай ёш баҳодирни Рустам билан олишувга юборади. Натижада тажрибасиз Барзў эронийлар бандига гирифтор бўлади. Бу шум хабар онаизорни қақшатади. У сочларини юлиб, юзларини тирнаб Афросиёб олдига келади ва уни мардумозорлик, зулмкорлик, номардликда айблаб, лаънатлайди. Унинг фарёди «Афросиёб жигарини шикоф қилиб юооради».

Сўнг муштфиқ она Барзўни кўздан қочирмайди, уни ҳеч кимга ишонмайди. Натижада Рустам Барзўни йиқитиб, калласини олмоқчи бўлиб турганда жанг майдонига кириб келган Ниқобдор (Шерўя) у Суҳроб фарзанди эканлигини айтади. Бобо билан набира бир-бирларини топиб, муродмақсадларига етадилар.

Қонуж шоҳининг қизи Фаридухт ўз ихтиёри билан Барзўни танлайди. Отаси ва бутун аркони давлат қизни ҳақоратлайдилар, Барзўни тутиб олиб, Наврўзи олам куни дорга осиб «тирборон» қилмоқчи бўладилар. Фаридухт ўз тақдири учун, Барзўни қутқариш учун интилади. Ғоятда тадбиркорлик билан Рустамга хабар етказади. У севимли ёр, оқила қиз, жасоратли она сифатида китобхонда илиқ таассурот қолдиради. «Барзўнома»да Афросиёб образи ҳам хийла батафсил тасвирланган. Афросиёб романда бутун умрини жангу жадалга, босқинчилик урушларига, қўшни ўлкаларни талон-тарож қилишга сарфлаган шаҳаншоҳ, Рустам билан майдон талашишга юраги дов берадиган баҳодир сифатида гавдаланади. Унинг фикри-зикри ўзгаларнинг иззат-нафсини ҳақорат қилиб, талончилик орқали бойлик орттириш билан банд. У бу йўлда ҳар қандай номардликдан қайтмайди. Унинг қуйидаги гаплари характерининг энг нозик қирраларини ифодалайди. Барзўни Рустам жангига юбормасликка ваъда берган Афросиёб Пиронга қараб: «Бу ўғулни Рустам жангиға юборгайман. Агар Рустамни ўлдурса мақсад ҳосил бўлур. Агар Барзў Рустам қўлида ўлса, Зол авлодидан бир киши кам бўлодур» дейди. Бугина эмас. Афросиёб бойлик йўлида ягона фарзанди Навжавон Қорахонни ҳам ҳалок этади. Ўн саккиз яшар баҳодир Қорахон Барзў томонидан жангда чавақлаб ташланади.

«Барзўнома»да воқеалар ниҳоятда изчил. «Барзўнома» таркибида ортиқча тафсилотлар, фантастик тасвир, диний эпизодлар, ғайритабиий ҳикоялар деярли йўқ. «Ривоят қилурларким», «Келтурубдурларким», «Эмди достон эшитмоқ керак» сингари воқеадан воқеага ўтишда бир кўприк вазифасини ўтайдиган бошланмалар бу асарга ҳам хосдир. Роман матнида учрайдиган форсча сўз ва ибораларни ҳисобга олмаганда асарнинг тили содда ва ширали. Оммавий жанглар, машҳур баҳодирларнинг яккама-якка олишуви тасвирида ранг-баранг бадиий санъатлар қўлланилган. Муболаға ғулув (ўта муболаға) санъати ғоятда маҳорат билан ишлатилган.

ЮҚОРИДА ТАЪКИДЛАНГАНИДЕК «Барзўнома» қиссахонлик анъаналарининг энг яхши ютуқларини ўзида мужассамлаштирган. Бошқа халқ китобларидек бунда ҳам насрий ифода ора-сира шеърий парчалар билан қоришиқ келади. Шеърлар маснавий шаклида битилган бўлиб, кўпинча қиссадан ҳисса чиқариш характерида панд-насиҳат тарзида битилган. Айрим шеърлар руҳий ҳолат ифодаси ёки паҳлавонлар портрети тасвирига бағишланган. «Назм», «байт» номи билан келадиган бундай шеърларда вазн, қофия анча пухта, сакталиклар учрамайди. Уларда баъзан форсий сўз ва ибораларнинг кўпроқ қўлланиши давр адабий муҳити билан боғлиқдир. Барзўнинг Билсим билан жанг тасвиридаги мана бу байтлар фикримизни тасдиқлайди:

Пиёда юриб айламиш турфа жанг,
Ғиревон бўлуб онча шеру фаланг.
Қуйиб гурз кифтиға Барзўйи маст,
Тутуб тиғ-шамшир, камон шаст.

Ўзбек тилидаги «Барзўнома»ларнинг нашрий ва қўлёзма нусхаларини кўздан кечириш шуни кўрсатадики, «Шоҳнома» мотивлари асосида яратилган романлар ўзбек илм-адаб аҳли орасида кенг тарқалган, ўтмишдаги қиссахонликда ўзига хос ўрин тутган. Ушбу асарни қайта яратган муаллифлар Барзў ҳақидаги анъанавий форсий сюжетларни давр талаби, ўзбек китобхонларининг эҳтиёжи, ўз ижодий ниятлари асосида мутлақо оригинал тарзда ижодий ишлаган. Натижада асар сюжети, асосий образлари янгича моҳият касб этган.

Ҳамиджон ҲОМИДОВ,
филология фанлари доктори

ЎЗБЕКЛАР ВА ДУНЁ

Ҳақ йўлидаги айрилик

1991 ЙИЛНИНГ 7 НОЯБРИ ЭДИ. Ҳамма жойда кейинги 74 йил ичида биринчи бор шу сана иш куни қилиб белгиланган ва қизғин иш борарди. Хонага ўрта бўйли, қисиқ кўзли, сочи тўкилиб пешонаси анчагина очилиб қолган, ҳаракатчан, сипо кийинган ўрта ёшлардаги бир киши кириб келди. Салом-аликдан кейин ўзини таништирди.

— Шерматов Алижонман, дадамнинг шеърларини олиб келгандим. Маъқули бўлса, газетада чиқаришга ёрдам берсангизлар.

Шеърларни ўқиб чиқдим. Улар Туркистон ҳақида, халқимизнинг озодлиги, шимолдан келган мустамлакачиларга қарши нафрат руҳида ёзилганди. Бундай шеърлар, табиийки, ўзбек совет шоирларининг агар бисотларида бўлмаса, эълон қилган асарлари орасида учрамайди. Лекин, шунга қарамай, бу шеърларни қачонлардир ё ўқиган, ё эшитгандай эдим. Хаёлимдан бир зум «бу, балким, 20—30-йилларда юрт озодлигини куйлаган, кейинчалик қатағонлар туфайли овози бўғилган қаламкашнинг қораламаларидир. Эндиликда у юртимиз истиқлолга эришгач, сандиққа қамалган шеърларини бизга йўллагандир», деган фикр кечди. Шу мақсадда Алижон акадан «Дадангизнинг ўзи билан учрашиш имкони бўлармикан? Яна шеърлари бўлса олардик», деб сўрадим.

— Йўқ, дадам билан учраша олмайсиз, — деди у. — Лекин бошқа шеърларини олиб келиб беришим мумкин. У киши Америкада яшайди. Эҳтимол, Булоқ Боши* деб эшитгандирсиз...

Узоқ йиллар қораланиб келинган Булоқ Боши шеърлари билан танишишим шундай бошланди. Кейин Алижон ака билан кўп суҳбатлашдик. У киши дадаси тўғрисида, унинг юртимизда кечган ҳаёти, фаолияти, оиласи, тақдири, мактублари, асарлари ҳақида гапириб берди ва буларни тасдиқловчи бир талай ҳужжатларни тақдим қилди. Орадан кўп ўтмай унинг яна бир қанча шеърларини олиб келди. Ниҳоят, яқинда Булоқ Бошининг 1961 йилда Вашингтон—Анқарада ўзбек тилида лотин алифбосида нашр этилган «Гуллар макони» шеърлар тўпламини ўқиб чиқдим.

Табиийки, бу шеърларни адабиётимиз учун мукаммал асарлар, шеъриятнинг энг гўзал намуналари дейиш қийин, лекин мени бошқа бир нарса ҳайратга солди. Ватан хоини деб бадном этилган шоирнинг тўпламидан жой олган саксонга яқин шеърларнинг ҳаммаси юртни улуғлаш, халққа муҳаббат, Туркистон мустақиллиги, унинг соғинчи руҳида эди.

Ўйлаб қоласан, хўш, юртни улуғлаб шеърлар ёзган ижодкорнинг асарларини ўқиб уни халқ душмани, Ватан хоини дейиш мумкинми? Йўқ, албатта! Лекин социализм мафкурасида тарбияланган замондошларимизга шоирнинг юртга муҳаббатини англатиш осон кечармиди? Ёки унинг қандай инсонлигини, фашизмга қарши кураш даврида ҳам юртга хиёнат қилмаганлигини қандай тушунтириш мумкин? Буларнинг ҳаммасини бир сўз билан ифодалаб бўладими? Ана шу фикр-мулоҳазалар туфайли Булоқ Боши ҳақида, унинг оиласи, фарзандлари тақдири тўғрисида қўлимдаги мавжуд ҳужжатлар асосида юртдошларимизга кенгроқ маълумот беришни лозим топдим.

Булоқ Боши — Эргаш Шерматов 1910 йилда Фарғона вилоятининг Хўжаобод туманидаги Булоқбоши қишлоғида таваллуд топган. Ота-онаси оилада икки фарзанддан кейин дунёга келган ўғлига акаларига эргашиб юрсин деган яхши ниятда Эргаш деб ном беришган. Деҳқончилик билан кун кўрадиган бу оилада олтита фарзанд туғилган, лекин ота-она болалар пешонасига сиғмаган. Улар вафотидан кейин болалар яқинлар ва қариндош-уруғлар ҳимоясига олинган. Халқимиз орасида тақдиринг пешонангга ёзилган деган содда ақида бор. Лекин яхшиямки, пешонангдаги битикларни олдиндан ўқиб бўлмайди, унга турмуш йўлларида бирма-бир дуч келасан, акс ҳолда ҳадик ва қўрқувлар олдида инсон табиатнинг ночор жонзотига айланиб қолармиди? Эргаш ҳам ана шу тариқа илк бор тақдир синовига дуч келади.

Оила қисмати туфайли ўша даврда Булоқбошида илғор фикрли, эскича ва янгичасига ҳам хат-саводли бўлган, инқилоб учун хизмат қилган Ҳасанбой Алихонов қўлида тарбияланади. Илмга чанқоқ бола эски мактабда таълим олади, қориликни ҳатм қилади. Шу тариқа ислом маданияти, илми билан танишади.

20-йиллардаги ўзгаришлар ёш Эргашни ҳам янгиликлар йўлига етаклайди. «Қўшчи» союзига киради, комсомолга аъзо бўлади. 1926 йилда эса Тошкентга келиб ўзбек билим юртига ўқишга киради. Уни битиргач шаҳардаги мактаблардан бирида аввал ўқитувчилик қилади, сўнг илмий мудирлик вазифасида ишлайди.

1931 йилда Ўзбекистон ССР Адлия Халқ Комиссарлиги қошидаги Тошкент ҳуқуқшунослик институтининг аспирантурасига кириб, икки йиллик тайёрлов бўлимида ўқийди. 1936 йилда эса Тошкент Совет қурилиши ва ҳуқуқи институти аспирантурасини битириб чиқади.

ЭРГАШ ШЕРМАТОВ шу йиллар давомида аспирантурада ўқиш билан бирга бошқа жабҳаларда ҳам фаолият кўрсатган. Заводларда ташвиқотчи бўлиб ишлаган. 1931 йилда Беҳбудий номидаги таълим-тарбия техникумида ўқитувчилик қилган, 1934 йилда эса Лоҳутий номидаги Биринчи Давлат театр техникумида дарс берган. Буни ўша ўқув юртлари томонидан унга берилган шаҳодатномалар ҳам тасдиқлайди. Бу ҳужжатлар Эргаш Шерматов ҳаёти билан биргаликда бошқа бир тарихий ҳақиқатни — 30-йилларда халқимиз маданияти ва маорифини юксалтиришга эътибор кучайиб, турли ўқув муассасалари фаолият кўрсатганини ҳамда улар Туркистоннинг асл фарзандлари номлари билан аталганини ҳам кўрсатади. Маълумки, 1936—1940-йилларда Сталин қатағони авжига чиққан. Бу қатағонда «учлик»ларнинг хизмати беқиёс бўлган. Айни пайтда, бу «учлик»лар бир томондан бегуноҳ одамларни ўлимга маҳкум қилган бўлса, иккинчи томондан бошқаларга меҳрибонликлар кўрсатган. Театр техникуми «учлик»и томонидан Э. Шерматовга берилган фахрий ёрлиқ шундан далолат беради.

Эргаш Шерматовнинг 1935 йилдан кейинги фаолияти Тошкент Совет ҳуқуқи институти билан боғланган (Шу ўринда ҳозирги Тошкент ҳуқуқшунослик институти 30-йилларда ҳам фаолият кўрсатганини таъкидлаб ўтиш керак). Аввал институтнинг рабфакига ўқитувчиликка қабул қилинган, кейин ассистент бўлган. Орадан кўп фурсат ўтмай рабфак декани, сўнг ҳуқуқшунослик факультети декани, шу факультетда доцент вазифасини бажарувчи, ниҳоят доцент бўлиб ишлаган. Меҳнат дафтарчасидаги қайдларга назар ташласангиз, унинг бу лавозимларга жуда тез кўтарилганини англайсиз. Умуман, у қаерда, нима соҳада ишламасин ўз ишига сидқидилдан берилган, фидойилик билан Ватанга чин дилдан хизмат қилган. Буни 30—40-йиллар оралиғида унга берилган ўнлаб Фахрий ёрлиқлар, мукофотлар, раҳматномалар, шахсий ҳужжатига ёзилган миннатдорчиликлар ҳам тасдиқлайди. Бир қарашда, 1936—1937-йиллардаги қирғинлар билан Э. Шерматовга берилган тақдирловлар иккаласи хаёлга сиғмайди. Бироқ наилож у «улуғ мамлакат»га қанчалик садоқат билан хизмат қилмасин, ўша давр аламларини қалби тўрига ютишга мажбур эди. Бу аламларни у кейинчалик Чўлпон, Фитрат, Олтой, Қодирий, қирғиз шоири Мағжон ҳақидаги мақола ва шеърларида изтироб билан эслайди. Аммо ўша даврда бу ҳақда оғиз очолмасди. Қалбан инграса ҳам, юзида кулиб туриши лозим эди. Шундай ҳам қилди.

1939 йилда Э. Шерматов армияга чақирилиши муносабати билан институтда ўз ишидан озод қилинади. Лекин Ўзбекистон ССР Адлия халқ комиссарлигининг қарорига мувофиқ Тошкент вилояти адлия бошқармасининг бошлиғи қилиб тайинланади. Бошқарма бошлиғи сифатида ишлаган давридан қолган бир ҳужжат эътиборга моликдир. Унда «Ўрт. Шерматовга тўлиб-тошиб кетган Тошкент турмаларидан маҳбусларни камайтириш ва бегуноҳларни озод қилиш бўйича олиб борилган ишларни текшириш топширилган». НКВД томонидан берилган мазкур шаҳодатнома унинг ҳукумат учун сидқидилдан ишлаб ишончли одамга айланганлигини кўрсатади. Шу вақтларда Эргаш Шерматовни янада юқорироқ лавозимга тайёрлаш имконияти туғилади. Булоқ Боши бу ҳақда Тошкентда адиблар иттифоқида зиёлилар билан бўлган учрашувда шундай дейди: «Ўшанда мени Ўзбекистон ССР Адлия Халқ Комиссари қилиб тайинлаш учун Москвага чақиришди. Бу лавозимда ишлаган одам ҳар қандай бўлмасин марказнинг буйруғини бажаришга, ўз халқига қарши ишлар бўлса-да амалга ошириши лозим экан. Шу сабабли мен бу лавозимга кўтарилишга рози бўлмадим. Кейин ўша пайтдаги дўстларим Соли Ражабов ва Мансур Афзалов билан маслаҳатлашиб, ихтиёрий равишда армияга кетишга қарор қилдим».

Хўш, ҳақиқатан ҳам ўша пайтда, 1940 йилда 30 ёшга тўлган, кўзга кўринган ҳуқуқшунослардан бирини ҳарбийга жалб қилиш учун зарурат бормиди? Бунинг устига Сталин қатағонидан кейин республикада етакчи мутахассислар кескин камайиб кетган бўлса. Аммо Э. Шерматовнинг турмуш ўртоғи Азиза Ҳасанова ҳам у ҳарбий хизматга йигитлик бурчини ўташ учун, ўз хоҳиши билан кетган деб эслаб юрар эканлар.

У Украинада Белая Церковь шаҳри ёнида хизмат қилади. «Дадамнинг армияга кетишини эслолмайман, — деб хотирлайди Булоқ Бошининг ўғли Алижон Шерматов. — Мен ўшанда тўрт, синглим Дилбар икки яшар бола эдик. Бироқ бошқа бир нарса хотирамда яхши сақланиб қолган. Дадам армиядан бир йилдан кейин, 1941 йилнинг қишида таътилга келган. Бир неча кун давомида мени боғчага ўзлари олиб бориб, ўзлари олиб келганлар. Йўлларда жуда кўп тўхтардик. Ҳар бир одам билан эринмай сўрашарди. Рус тилини жуда яхши билар, немис тилида ҳам қийналмай гаплашарди. Таътил тугаб, кетаётганларида йиғлай-йиғлай бошларидаги юлдузли қулоқчинни олиб қолганман. Ўшанда дадамнинг бу кетиши онам учун умрбод айрилиқ, бизлар учун ярим асрлик дийдор кўришмаслик бўлиб қолишини ҳеч ўйлаган эмасмиз. Дадамдан сўнгги хабар 1941 йилнинг май ойида келган, уруш хавфи тўғрисида қайғуриб ёзган мактуб бўлди. Онам бу мактубни умрининг охирларигача ёнида асраб юрди».

Болаларни оталаридан, оталарни болаларидан айирган уруш миллионлаб инсонлар тақдирида ўчмас из бўлиб қолди. Э. Шерматов хизмат қилган қўшин дастлабки кунларданоқ фашистлар қуршовида қолади. Кўп аскарлар жангларда шаҳид бўлади. Эргаш Шерматов эса бир украиннинг уйида анча фурсат жон сақлайди. Немислар «Кимки уйида совет ҳарбийларини сақлаётган бўлса, оиласи отишга ҳукм қилинади», деб буйруқ чиқаргандан кейин уй эгаларига жабр бўлмасин деб, ўзи немислар қўлига асир тушади. Шу тариқа концлагерлар даҳшатини бошидан кечиради.

Ўша йилларни эсламоқ оғир. Қанча одамлар юртларидан узоқда оғир уқубатларда жон бердилар, қанчаси юртга қайтмоқ умидида яшадилар. Афсуски, уларнинг умиди пучга чиқади. Сталиннинг «Совет ҳарбий асирлари қаерда ва қачон тутилса, ўша ерда йўқ этилсин» деб чиқартирган 270-буйруғи концлагерлар даҳшатини бошидан кечирган кўп одамларнинг сўнгги умидларини ҳам чилпарчин қилади. 1936—1937-йиллардаги қатағонларнинг гувоҳи бўлган Эргаш Шерматов бу империяда Сталин буйруқлари қандай амалга оширилишини бошқаларга нисбатан яхшироқ биларди. Шу тариқа унинг, социалистик Ватанга сидқидилдан хизмат қилган инсоннинг мажбурий муҳожирлик ҳаёти бошланади.

У миллат тақдири учун қайғуриб, туркистонликларга ёрдам қўлини чўзган Мустафо Чўқаев, Вали Қаюмхон сингари ватандошлар билан яқинлашади. Олмониядаги «Озодлик» радиосида ишлайди. «Миллай адабиёт», «Миллий Туркистон» мажмуаларини тузади ва асарларини нашр қилдиради. 1958 йилдан АҚШга кўчиб ўтиб Чикагода, Вашингтонда яшайди. Чет элларда фаолият кўрсатаётган «Туркистон» жамиятининг фаол аъзоларидан бирига айланади. «Америка овози» радиосининг ўзбек тилидаги эшиттиришларида қатнашади, Америка дорулфунунларида сиёсатшуносликдан лекциялар ўқийди...

МАҚОЛАНИ ЁЗИШ давомида Булоқ Бошини бизга душман, хоин қилиб кўрсатган олимлар ҳақида кўп ўйладим. Маълумки, уруш бизнинг тасаввуримизга ваҳшийлик, ўлим, қон-қатрон ҳидидан ташқари, социализмнинг ғояси билан муҳрланиб қолган. Айтайлик, совет солдати асир тушиши мумкин эмас, асир тушдими, немисларга хизмат қилдими, бизга душман, у асирликда фашистларга қарши курашиб шаҳид бўлиши керак, деган фикр кўпчиликка сингдирилган. Биз бу ҳақиқатни энди-энди англаб етаяпмиз. Ўша пайтда эса уларнинг ҳаммасини душманга чиқарганмиз. Эргаш Шерматов эса шулардан бири эди.

Булоқ Бошини қоралаш фақат шу тарздагина кечмайди. Совет сиёсатдонлари бу билан қаноатланмайдилар. Уни ўзбек халқига қарши бўлган хоин сифатида бадном этишга интиладилар. Бунинг учун унинг ҳориждаги фаолиятини нишонга оладилар. Асарларидаги фикрларни халқимизга нисбатан бўҳтон деб атайдилар. Хўш, ҳақиқатан ҳам Булоқ Боши халқимизга хоинлик қилганми? Келинг, яхшиси, бу ҳақда бирданига ҳукм чиқармайлик-да босиб ўтилган йўлга адолат билан назар ташлайлик.

Немис-фашистларга қарши уруш дунё халқларининг ёвузликка, босқинчиликка қарши кураши сифатида тарихга кирди. Шунинг учун бу урушда қатнашган инсонларнинг мардликлари беқиёс ва руҳлари барҳаётдир. Бироқ шу пайтгача уруш ҳақида гап кетса, масаланинг бир томонини, бу урушда эришган ғалабамизни дунё кўз ўнгида бўяббежаб гапириб келдик. Лекин бу ерда масаланинг кам эътибор бериладиган иккинчи томони ҳам бор. Аслида бу урушда ким нимага эришди? Масалан, Ўзбекистон, умуман олганда, туркистонликлар юртлари ҳимояси учун фашист босқинчиларига қарши курашиб, уларни енгган эканлар, ўзлари истаган ҳақиқий озодликни қўлга киритдиларми? Афсуски, йўқ. Аксинча, бу халқлар Қизил империянинг фашистлар устидан ғалабасини таъминлар эканлар, ўзларининг бу империяга қарамлигини, қуллигини янада мустаҳкамладилар, холос.

Эргаш Шерматов уруш йилларида ана шу ҳақиқатни англаб етди. Урушдан кейинги мажбурий муҳожирликдаги ҳаётда унинг кўзи бизга нисбатан эртароқ очилди. Ва халқимизни кимлар қулликда сақлаб турганини, унинг истиқлол йўлига кимлар ғов бўлаётганини чуқурроқ тушуниб етди.

Таниқли ёзувчи Абдураҳмон Авторхонов «Кремль империяси» асарида «Уруш сабоқлари Иваннинг кўзини очди, у аввало ўз юртининг жаҳаннам эканлигини билди ва айни пайтда бошқа мамлакатларда демократия, эркинлик, инсон қадри юксак эканлигини англаб ўзи ҳам зулм остида яшашни ортиқ истамай қўйди», деб ёзганида минг карра ҳақ эди. Уруш нафақат Иваннинг, бу даҳшатни кўрган барча халқларнинг қалбидаги озодлик, эрк туйғуларини чертиб ўтганди. Афсуски, бу туйғулар империя ичида ҳаракатсиз эди, қалбларнинг тубтубига кўмилганди. Ҳуқуқшунос олим, ижодкор, уруш даҳшатини бошидан кечирган Эргаш Шерматов эса юртимизни қуллик зулми остида ушлаб турганларни англаб етиш баробарида бутун онгли ҳаётини ана шу душманга қарши курашга бағишлади, халқини улуғлаб шеърлар ёзди, мақолалар битди. Бошқачароқ айтганда, Булоқ Бошини «Ватан хоини» деб ноҳақ айблашга асос бўлган омил, биз бугун англаб етган ҳақиқатни у бундан 30—40 йил аввал тушунганлигида ва шу мақсад учун хизмат қилганлигида эди.

Бу оила чекига тушган қисмат майи аччиқ ва тахир эди. Эргаш Шерматов буни Ватанимиздан узоқда тотиб кўрган бўлса, хотини ва фарзандлари уни ўз юртларида сипқоришга мажбур бўлишди. Тошкентнинг Қашқар маҳалласида туғилиб вояга етган Азиза Ҳасанова қўлида икки фарзанди билан эри Э. Шерматовни ҳарбийга кузатганида энди 23 ёшга қадам қўйганди. У оилавий аҳвол туфайли Тошкент Тиббиёт институтидаги ўқишини давом эттира олмай ишлашга мажбур бўлади. Кўп ўтмай учинчи фарзанди — қизидан ажралади. Кейин олти йил давомида эридан хабар кутади. Лекин у ҳақда бирор гап эшитмайди. Фақат уруш тугагандан сўнг, 1946 йилнинг охирига келиб Тошкент шаҳар Киров район ҳарбий комиссариати унга «Эрингиз қизил аскар Шерматов Эргаш 1941 йилнинг август ойида бедарак йўқолди» деган хабарни етказади. Бу пайтга келиб кўпгина бедарак йўқолганлар ўз оёғи билан уйига кириб келаётганини кўргани сабабли эрининг ҳам бир кунмас бир кун қайтиб келишидан умидини узмайди. Шу умидда турли ташкилотларга сўров хатлари битади. Афсуски, уларнинг бирортасидан ижобий жавоб ололмайди. Кейинчалик Сталин шахсига сиғиниш кучайган йилларда асирликда бўлган аскарларнинг оилаларига нисбатан зуғум кучаяётганини сезиб, гарчи эрининг қаердалигини билмаса-да, дардларини ичига ютишга мажбур бўлади. Қариндош-уруғлар эса унга янгидан оила қуришни маслаҳат беришади. Азиза опа бу таклифларни рад қилади, фарзандларини тирик етим қилишни истамайди. Эрининг қайтишидан умидини узмайди.

ОЛТМИШИНЧИ ЙИЛЛАРГАЧА ҳаёт шу тариқа кечади. Сталин ўлимидан сўнг мамлакатда қатор темир кишанлар узилгандан кейин эри тақдири хусусида турли идораларга қайтадан мурожаат қилади. «Аниқ эсимда, 60-йилларнинг боши эди, — деб хотирлайди Алижон Шерматов. — Онам дадам ҳақида қаердандиб «тирик бўлиши мумкин, чет элларга мактублар ёзиб юборинглар, балким жавоб берар», деган гапни эшитганларми, уйга ҳовлиқиб келиб, синглим билан менга хат ёздирганлар. Ўзи эса «Ватандош» радио эшиттириши орқали дадамга тирик бўлса ўзини билдиришни, иложи бўлса юртга қайтишини сўраб мурожаат қилганлар. Онамнинг нидосини дадамнинг дўстлари магнитофон лентасига ёзиб олиб, у кишига етказган эканлар. Бу онам овози ёзилган магнит лентаси ҳозиргача дадамда сақланар экан. Синглим Дилбар турмуш ўртоғи билан Америкага борганларида бунинг гувоҳи бўлибди. Лекин ўшанда дадам ўзларини билдирмадилар. Совет Иттифоқига ишонмаган, агар ўзимни билдирсам, хотиним ва фарзандларимга жабр бўлади, деб ўйлаган. Бунинг сабабини кейинчалик хатларидан бирида бундай деб англатганди: «сизларга бир неча бор хат ёзмоқ ва ҳатто, ёнларингизга шошқинлик ила бормоқ ниятида бўлдим. Аммо, қайтиб борган вақтимда, сизлар билан дийдор кўришмак имкони берилмаслигига ва хат ёзган вақтимда сизлар ила алоқага киришгундай бўлсам, сизларни мушкул вазиятга дучор бўлиб қолажак эканликларингизни кўз олдимга келтириб туриб, тишимни-тишимга қўйиб, руҳий изтироблар, қалбдан қон йиғлашлар азобини тортиб бўлса-да, жим туришга мажбур бўлдим. Мен баъзи бировлар каби буқаламун бўлолмадим, виждонфурушлик йўлига киролмадим. Қанчалик оғриқларни, жабр-ситамларни чидам билан тортиб бўлса-да, кирганим ҳақ йўлда давом этиб бордим. Мана, бугун энди, у йўл ҳақ йўл эканлиги исботланмакда».

— Онангиз дадангизнинг тириклигини ва қаерда яшашини билармиди?, — сўрайман Алижон акадан.

— Онам дадам ҳақида бирор бир маълумот олган эмас. У кишининг қаердалиги ва кимлигини ҳам билмасдилар, — дейди у. — Лекин тириклигига ишонарди. Умрларининг охирларида баъзан ўйга толиб қолар, маҳзун бир кайфиятда «Ҳозир ҳам тирикмиканлар, кексайиб қолгандир», деб кўзларига ёш олардилар.

Ҳа, Азиза она ярим аср Эргаш акани кутди. Бу гап ҳозир айтишгагина осон. Унинг азоблари эса кутган одамгагина аён. Азиза Ҳасанова яхши кунлар бошланиши арафасида, 1989 йилда вафот этди.

Эргаш Шерматов ва Азиза Ҳасанованинг фарзандлари эл-юрт орасида обрў-эътиборли инсонлар бўлиб етишишди. Ўғли Алижон Шерматов психология фанлари номзоди, қизи Дилбар Шерматова кўпчилик назарига тушган шифокор. Лекин бу осон бўлгани йўқ. Азиза опа уларни оёққа турғазгунча оқ ювиб, оқ таради. Ҳам она, ҳам ота бўлди.

Суҳбатлардан бирида Алижон акадан «Сизларга дадангиз туфайли бирор тазйиқ бўлганми?» деб сўрадим.

— Биласизми, — деди у, — ДҲҚ дагилар дадамнинг нариги томонда эканлигини аввал бошданоқ билишган. Лекин буни бизга бирон марта бўлсин айтишмаган. Тазйиқ эса бўлган. Тўғри, бизларни қамамади, сургун қилмади, судма-суд судрашмади-ю лекин ҳар бир ишда таъқиб, кузатув бўлиб турди. Эсимда, 10—11 яшар пайтимда уйимизга қандайдир одамлар келиб, мени болалар уйига олиб кетишмоқчи бўлишган. Онам норозилик билдириб, ўртага қариндош-уруғлар тушгандан сўнггина мени қолдиришган. Яна бир воқеа: ўқишни битиришим арафасида эса эшигимиз олдида милиционер пайдо бўлиб қолган. У 6 ой туриб, мен Душанбега ишга жўнаб кетганимдан сўнг ўз ўрнини тарк этган. 1967 йилда кандидатлик диссертациямни ёқладим. Шундан кейин кафедрамизда мудирлик лавозими бўшади. Ўшанда менинг номзодим ҳам мудирликка тавсия қилинди. Лекин кимлардир менинг шахсим шубҳали деб норозилик билдиришибди. Мудирликка қўйишмади. Кейин Москвага докторлик илмий ишимни тасдиқлатиш учун борганимда тасдиқдан ўтказишмади. Илмий раҳбарим гапнинг лўндасини айтиб қўя қолди: «Сенинг чет элда кимингдир бор эмиш. Докторлигингни тасдиқлаш тақиқланган».

1966 йилда партия аъзолигига кандидатликка қабул қилишди. Лекин бир йилдан кейин партия аъзолигига қабул қилишмади. Гўё мен дадамнинг асир тушганини ва чет элда яшашини яширган эмишман. Дадам ҳақида ҳеч қандай маълумотга эга эмасман, деганимга ишонишмади. Бундай таъқиблар эса яқин-яқингача давом этди.

— Демак, сиз дадангизнинг ҳорижда яшаётганлигини билган экансиз-да?

— Ҳа, у кишининг тирик эканлигидан ўшанда хабар топганмиз. Лекин унинг қаерда, нима иш қилишини то 1990 йилгача билмаганмиз. Ҳатто радио орқали Булоқ Бошининг шеърлари, мақолаларини эшитганман, лекин унинг дадам эканлиги хаёлимга ҳам келмаган. Дадам эса бизлар ҳақда тўла маълумотга эга бўлган. Юқорида айтганимдек, онам қистови билан синглим иккаламиз ёзган мактублар ва суратларимиз Қизил Ярим ой ва Қизил Крест жамиятлари орқали у кишининг қўлига бориб теккан. Бироқ юқоридаги сабабларга кўра ўзини билдирмаган.

Дадам ҳақидаги илк маълумотни 1990 йилда Америкага борган тиббиёт фанлари доктори, префессор Талъат Соатов олиб келди. Мамлакатимиздаги аҳволдан хабардор бўлганми ёки биз билан учрашиш истаган кучлилик қилганми, ҳарқалай, дадам бу гал ўзи ҳақида маълумот берганди. Кейин шу маълумот бўйича мактублар ёзишдик, телефон орқали боғландик. Синглим Дилбар эри билан биргаликда дадам ҳузурида бўлиб қайтишди. Ниҳоят, ярим аср чўзилган айрилиқ ана шу тариқа якунига етди.

Ўзаро алоқалар натижасида кичик ойим — Хадичабегимнинг асли қувасойлик эканини, тақдир тақозоси билан у ерларга бориб қолганини, Набиҳа, Нурон, Шукрон, Холида, Дилбар исмли бешта синглим, Эмин исмли укам борлигини билиб олдим. Эндиги ниятим дадам билан юзма-юз кўришмоқ ва айриликқа абадий чек қўймоқдир.

Бундай ният нафақат ўғилнинг, отанинг ҳам қалбидан кечгани шубҳасиздир. Шунинг учун ҳам ўғлига битган мактубларидан бирида шундай деб ёзади:

«Азиз ўғлим Альфред (Алижон аканинг асл исми Альфред. Бу исмини ўғлига Булоқ Бошининг ўзи Альфред Нобель шарафига қўйган. Лекин кейин у кишининг исми кўпчилик орасида Алижон, Алишер бўлиб кетган).

ЯРИМ АСРДАН ОРТИҚ бир давр кечган айрилиқ йилларидаги ўтмиш устида сўзлашадиган, ҳасратлашадиган, ёзиладиган гап тамомлаб бўлмас қадар кўпдир. Қолган умр давомида бу ҳақда ҳасратлашиб, кўнгил доғларини навбати билан ювиб бораверамиз, албатта. Юқорида қайд этиб ўтганимдек, ҳозир менинг энг биринчи навбатда икки орзуим бордир. Бунинг бири: сени ва Дилбарни бу мен яшаб турганим томонларга бир келишларингга, сизларни кўришга ва сизларга бул томонларни кўрсатиб, ақраболарингиз билан ҳам таништириб жўнатишга эришмакдир. Иккинчиси эса: менинг ўзим ҳам азиз она юртимга бир бориб, ёшлигим кечган ерларни яна бир кўриб, юртим жамолига суқланиб боқиб туриб хумордан чиқиш, ёр-биродарлар билан дийдор кўришмоқ бўлса, яна муҳимроғи, раҳматли онангнинг муборак қабрини зиёрат этиш, юборганим расмдаги каби сизларнинг орангиздан ҳам жой олиб, ўз фарзандларим, невара-чевараларимни бағримга босиб туриб, эллик йиллик айрилиқ азоби ўз охирини топганлиги ишончига чулғаниб, сўз билан изҳор этишга қийин бўлган бир туйғу ичида бахтли бўлишга эришмакдир. Иншооллоҳ, бу ниятга етишмак вақти келгандир, энди!»

БУЛОҚ БОШИ ҲАЁТИДА муштарийлар учун қизиқарли бўлган нуқталардан бири унинг ижодкор сифатидаги тақдири ва асарларидир. Шоирнинг шеърларини ўқир экансиз, гўё муҳожирлик унинг қўлига қалам тутқазгандай, Ватан қайғуси ижод қилишга ундагандай туюлади. Ҳақиқатан ҳам шундай. Лекин ижод туйғуси асли зуваласида бўлмаган одамни ойга олиб чиқиб қўйиб ҳам шоир қилиш қийин. Шундай экан, Эргаш Шермат қалбида ёшлигидан ижодга рағбат бўлганлигини эътибордан соқит қилиб бўлмайди. У 20-йилларнинг охири, 30-йилларнинг бошларида «Камбағал деҳқон», «Ёш ленинчи», «Қизил юлдуз», «Мухбирлар йўлдоши» каби газеталарда, «Муштум», «Коммунист» каби ойномаларда кўплаб мақолаларини эълон қилдирган. Урушдан кейинги йилларда муҳожирликда ёзган ва «Миллий адабиёт», «Миллий Туркистон» мажмуаларидаги шеърлари Гоҳ Булоқ Боши, гоҳ «Қаноат» тахаллуслари билан нашр этилган. Шоирнинг қайси асари — хоҳ шеърми, хоҳ мақоламми, хоҳ тарихий насрий лавҳалармми, унда бир мавзунинг — Ватаннинг тақдири, унинг истиқлоли, халқимиз келажаги қизил ип бўлиб ўтганини кўриш мумкин. Шунинг учун ҳам бошқа бир ватандошимиз Рўзи Назар унинг «Гуллар макони» шеърий тўпламига ёзган сўзбошисида уни ватанпарвар шоир деб атайдики, бу борада тўла ҳақдир.

Шоир бир шеърида «Ҳақ йўлида айриликқа бўйин эгдим, улуғ юртим Туркистонни озод кўрай деб», нидо қилади. Ҳа, юртдошимизнинг, ватанпарвар шоиримизнинг ҳақ йўлидаги айриликлари, изтироблари юртимизнинг истиқлолга эришгани туфайли ўз якунини топгани рост бўлсин! Иншооллоҳ!

Камол МАТЕҚУБОВ

Суратда: Булоқ Боши ўғил-қизлари, куёвлари ва невbooralari даврасида.

* Матбуотимизда чиқаётган мақолаларда шоирнинг тахаллуси қўшиб ёзилади. Лекин шоирнинг «Гуллар макони» тўпламида ажратиб ёзилган. Шу сабабдан мақоламизда уни тўпламидагидай беришни лозим топдик.

БУЛОҚ БОШИ

ВАТАН ТУҒИ

Мен Туркистонли, мағрур бир туркман,
Ғурурим чексиз, йўлим истиқлол.
Курашда доим дўстлар-ла шерикман,
Туғимиз нишони — юлдуз-ла ҳилол.

Туғимиз бамисоли кўк билан тақлид,
Кўкнинг нишони бизга-да символ.
Бу туғ остинда минглаб мужоҳид
Курашар, олмоқ-чун миллий истиқлол.

Туркистон ўлкам, жонажон юртим,
Номинг жаранглар бурро тилларда.
Сенда қувониб, очилсин баҳрим,
Меҳринг жойлашган тоза дилларда.

ЧЎЛПОН

Бўлса юртинг гўзал боғ —
халқингдир унда боғбон,
Боғдаги булбул бўлиб —
сайрар эдинг сен, Чўлпон.
Сени ўстирган макон —
Бобур шаҳри Андижон,
Ўз халқининг фарзанди —
Абдулҳамид Сулаймон.
Топтинг тарбия, ўсдинг —
хуш ҳаво бир муҳитда,
Шоир бўлдинг: куйладинг —
бўлсин деб, ҳурлик юртда.
Сенга жўр бўлиб ҳамон —
тинмай куйларди Мағжон,
Тушунганинг ҳар замон —
эди юртинг Туркистон.
Сен чақнаган чироқдинг —
ўчирмак истадилар,
Бегоналар-чи маддоҳ —
бўлмоққа қистадилар.
Бўлмадинг маддоҳ ўзга —
киймадинг ниқоб юзга,
Қайнар илҳоминг булоқ —
ҳар сўзингда шамчироқ.
Ёвинг ўчирди сени —
авжи чақнар чоғингда,
Йўл бермай сайраш учун —
ўз юртингда, боғингда.

ЧЎЛПОН ЮЛДУЗИГА

Тиниқ кўкнинг юзинда ҳамон чақнарсан, Чўлпон.
Ёритмоқ-чун ер дунёсин нурлар сочарсан,
Чўлпон.

Сенинг чеҳранг осмонда, табассум-ла чақнаса,
Ер юзинда чақнаб турган номдошинг борди,
Чўлпон.

Ер Чўлпони сен каби, нур сочмоқ-чун ёриди,
Аммо унга ер дунёси, нурламоқ-чун ториди.
Минг-минг йиллар яшайсан, бахти очиқ кўк
Чўлпони,
Ер Чўлпони яшнамай, бўлди зулмат қурбони.

Сен яшаган дунёда балки йўқдир ҳақсизлик,
Инсон-инсон устидан ҳокимчилик ва зўрлик.

Ер Чўлпони юртинда сайр этмиш қуллик,
хўрлик,
Сочмоқчи бўлди Чўлпон ўз юртида ёруғлик.

Сен яшаган дунёда, балки бўлмас ўғрилар,
Ёруғ нуринг душмани, қонсираган бўрилар.
Ер Чўлпони бўғилди эрк ўғрисин қўлинда,
Этди жонини қурбон эркин олиш йўлинда.

БЎҒМАНГИЗ...

Нима...
жиноятми,
ўз юртини севмак?
Ватан йўлинда ишлаб,
халқига севилмак?
Яшамоқдан на маъно,
бўлмас-кан унда севги?
Ҳаёт — севги водийси...
Севгисиз ҳаёт —
бу бир кулги...
Қўйинг...
Севги таранну́м этсин,
Ҳаёт қонуни будир.
Ҳар жон ниятга етсин,
. . . .
Нега бўғасиз уни?..

ЖУДОЛИК ОХИРИ КЕЛГАЙ

Бу кунлар кўп азоб кунлар,
Ватансиз оҳ-фиғон ичра.
Кечар бошдан на мушкуллар,
Юриб бегоналар ичра.
Жудолик ўти ёндирса,
Қилиб кўксимни юз пора,
Бошим оғмас, умид сўнмас,
Топарман бунга бир чора.
Бу кунлар охири келгай,
Улуғ юртимни кўргайман,
Зимистонликка нур тушгай,
Фароғат кунни кўргайман.
Жудолик зулмидан озод,
Азиз ёримни кўргайман.
Қанотимни ёзиб ҳур-шод,
Жаннати дунёни кўргайман.
Очиб юрт қўйнига оқ йўл,
Борарман қайта ёнингга.
Меҳр-шафқатга тўлган ул,
ҳароратли қучоғингга.
Этарман қайта меҳрим-ла,
Хизматимни севги боғингга,
Боқарман суқланиб шул дам,
Азизам, нур жамолингга.
Ўпиб нур кўзли ўғлимни,
Гўзал доноча Дилбарни,
Босиб бағримга меҳри-ла,
Суғориб ташна дилларни.
Битар қайғу-алам шунда,
Ҳуснлар яшнагай кунда.
Топар қалблар боғич бирга,
Тўлар диллар ёруғ нурга.

Шеърларни шоирнинг ўғли Али ШЕРМАТ нашрга тайёрлаган

Исломшунос олим Алоуддин Мансурнинг катта ижодий жасорати туфайли «Қуръон» таржимаси ниҳоясига етди. «Қуръон» таржимаси икки йил мобайнида «Шарқ юлдузи» журналида бериб борилди. Шу жойда ёзувчи Ўткир Ҳошимов раҳбарлигидаги ушбу журналнинг жамоасига кўрсатган жасоратлари, иймон-эътиқодлари учун миннатдорчилик билдиришни жоиз деб биламиз. Айниқса, Қуръони каримнинг ойномадаги нашрига муҳаррирлик қилган ёзувчи Омон Мухтор ва исломшунос олим Анвар Турсунларнинг бу борада хизматлари катта бўлди.

Таржимон Алоуддин Мансур шундай ёзади: «Аллоҳ таолонинг тавфиқ ва мадади билан Қуръони каримнинг ушбу таржимаси ҳижрий 1412 йил рабиъус-соний ойининг 21-сешанба кунида (милодий 1991 йил 29 октябри) ўз ниҳоясига етди».

Мазкур таржима хусусида ҳали кўп марталаб баҳс-мунозаралар бўлади. Таржимоннинг бу борадаги меҳнати, ютуқ ва камчиликлари ўз баҳосини топади, иншоаллоҳ. Сизнинг диққатингизга ҳавола этилаётган ушбу саҳифа ана шу борадаги дастлабки қадам.

БАҲРАМАНДЛИК БАХТИ

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм.

Аллоҳга минг карра шукурлар бўлсинким, халқимиз ҳаётида улуғ воқеа содир бўлди — Қуръони карим она тилимизга тафсир қилиниб, илк дафъа «Шарқ юлдузи» ойномасида тўлиқ ҳолда чоп этилди.

Бу тарихий ҳодисанинг маданий, диний, маърифий ва илмий аҳамияти шу қадар буюкки, уни дафъатан идрок этиш ҳам маҳол.

Қувонарлиси шундаки, ўтган икки йил мобайнида жумҳуриятимизнинг уч йирик ойномаси — «Шарқ юлдузи», «Звезда Востока», «Йилдиз» журналларида Қуръони каримнинг ўзбек, рус ва қримтатар тилларидаги тафсирлари босилди. Шу йўсин Аллоҳнинг марҳамати ила юртимиздаги турли миллат, эл-элатларга мансуб кишилар ул муаззам Китобнинг маъно сирлари билан оммавий равишда танишмоқ бахтига мушарраф бўлдилар.

Тафсирнинг дастлабки қисмлари «Шарқ юлдузи» саҳифаларида босилиб чиққанда диёримиздаги муслим ва муслималар қалбида кўрилган мислсиз қувонч ва ҳаяжон тўлқинлари ҳали-ҳануз ёдимизда. Етмиш йил давомида ғафлат оғушида сақлаб келинган соддадил халқимиз ҳаётида кўпдан буён бу каби маърифий кўтарилиш кузатилган эмас эди. Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, юртимиз ва унинг кишилари бугунги кунда ранжу машаққатлар чекиб аста-секин ўзини, ўзлигини таниб бораётган экан, бунда мазкур тафсирнинг ҳам салмоқли ва унутилмас ҳиссаси бордир. Чунки у бизни тазйиқ ва макр воситасида маҳрум этилган маънавий булоқларимиз томон етаклади, эътиқодимиз кўзларини очди, руҳоний ва инсоний қадр-қимматларимизни ўзимизга англатди. Илоҳий Қуръони каримнинг илоҳий маънолари самовий сеҳри, беқиёс жозибаси билан хонадонларимизда янграй бошлади, тиллардан дилларга ўтиб, мустаҳкам қарор топди.

Ўзбекча тафсир эълон қилина бошлаганда кўпчилик дилида шодумонлик ҳисси билан бирга алланечук иштибоҳ туйғуси ҳам йўқ эмас эди: Каломуллоҳдек мўъжизани бор илоҳий қудрати, сеҳру салобати билан бугунги тилимизда тўла ифодалаб бўлармикан?.. Сир эмас, кейинги йилларда она тилимизнинг аҳволи чойхона тили даражасига тушиб қолган эди. Бу улуғ ва муқаддас Китобда мазкур бўлган оламшумул фалсафий ва ҳаётий масалалар, борлиқ яралишининг самовий асослари, шариат аҳкомлари, ахлоқ ва маънавиятга доир олий тушунчалар, инсоний бурч ва масъулият мезонлари... уларнинг тафсирига муносиб ифода ва услуб топмоқ, ҳар нуқтасида жуда теран ва нозик маънолар пинҳон сура ва оятларни бугунги кун кишиси тушунадиган йўсинда шарҳ айламоқ — буларнинг барчаси шу юмушни уҳдасига олгувчи муфассирдан улкан билим, фавқулодда заковат ва эътиқодгина эмас, айни пайтда беҳад жасорат ҳам талаб этарди.

Шукурки, тангри иноятн билан Қуръони каримнинг тафсири Алоуддин Мансурдек закий ва заҳматкаш бир зотга насиб этди.

Юқорида таъкидлаганимиздек, тафсирнинг сўнгги қисмлари эндигина босилиб бўлди. Уни китоб ҳолида чоп этиш борасида ҳам қизғин иш жараёни олиб борилаётир. Умид қиламизки, иншоаллоҳ, тез кунлар ичида уни алоҳида китоб шаклида кўриш ҳам барчамизга муяссар бўлгай. Бинобарин, тафсирнинг диний ва илмий жиҳатлари ҳақида вақти-соати етиб нуктадон уламо ва таржимашунос олимларимиз ўз фикр-мулоҳазаларини билдирурлар. Шубҳасиз, беқиёс заҳмат ва масъулият ҳосиласи бўлмиш бу маъно таржимасининг муфассал таҳлили яқин келажакнинг ишидир. Мен эса бир қаламкаш ва китобхон сифатида бу борадаги баъзи бир таассуротларим билан ўртоқлашиш ниятидаман. Шунга кўра аввало муҳтарам муфассиримиз ҳақида икки оғиз сўз юритмоқ жоиз, деб ўйлайман.

Бу зоти шариф билан 80-йилларнинг бошларида шоир Шавкат Раҳмон хонадонида танишган эдим. Хушбичим, ҳушқомат, ёш бўлса-да беҳад нуроний кўринадиган Алоуддин ака фасоҳатли гўзал нутқи, мушоҳадасининг мантиқ қудрати ва собит эътиқоди билан давра аҳлини ўзига мафтун этиб қўйган эди. Биз — бир неча қаламкашлар унинг Ислом ҳақидаги, илоҳиёт ва илми ғайб ҳақидаги бизнинг қулоғимизга қуйилган даҳриёна ақидаларга буткул зид бўлган мулоҳазаларини ҳайрат ва ҳаяжон ила тинглар эдик. У пайтлар социализм «ривожланган» палласига кирган, дўкону расталарда бугун кўпчилик энтикиб эслаётган моддий тўкинчилик мавжуд бўлса-да маънавий қаҳатчилик авжига чиққан йиллар эди. Аксариятимиз худонинг бандаси эмас, банданинг бандиси эдик, сохта санамларга, сохта сумбатларга сажда қилардик. Ёлғончилик ва қаллоблик жамиятнинг расмий сиёсатига айланган эди. Ўлим ва Ҳаёт, Борлиқ ва Йўқлик каби азалий муаммоларни фалсафий бадиий йўсинда идрок ҳам ифода этиш касбининг моҳияти бўлган биз — ижод аҳли бундан айниқса изтиробли оғриқ туяр эдик. Ягона мафкура — худосизлик ғояси ялов қилиб олинган ана шундай мунофиқ ва биқиқ бир ижтимоий муҳитда шу боис ҳам Алоуддин Мансурнинг суҳбатлари оммавий ёлғондан безган ва [illegible] шифобахш малҳамдай таъсир қиларди.

Биз энди ана шу суҳбатларни соғиниб яшар, Алоуддин аканинг Ўш вилоятидан — Қорасувдан Тошкентга келадиган пайтларини интизорлик билан кутар эдик.

Барчамиз ҳам у кишидаги Сўзга бўлакча бир ихлос, Адабиётга алоҳида эҳтиромни сезардик. У номдор адибнинг машҳур асаридан тортиб илк китобчаси чоп этилган ёш шоирнинг шеърларига қадар мудом хабардор ва, энг муҳими, шу асарлар ҳақида ўзининг ҳаққоний баҳосини бера олар эди.

Алоуддин Мансур бизга ҳар сафар Маърифат олиб келарди.

Мана, бугун ўша маърифатпарварлик саъй-ҳаракатларининг самараси сифатида мазкур тафсир вужудга келди.

Шоир Садриддин Салим «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да яқинда муҳим бир маълумотни эълон қилди: XIX асрнинг бошига келиб Қуръон инглиз тилига 10, фаранг тилига 8 маротаба таржима бўлган. Гёте 1772 йилда 23 ёшида мусулмонларнинг бу муқаддас китобини ўз она тилида Д. Мегерлин таржимасида ўқиган экан...

Бу каби гаплардан хабардор бўлганда одамнинг дилида беихтиёр аччиқ армон туйғуси ҳам пайдо бўлади—мустабид сиёсатнинг қонли занжирлари даҳшатини яна бир карра ҳис қилгандек бўласиз... Динни давлатдан ажратиш ниқоби остида бугун ҳар бир қадамида Қуръони каримни ушлаб қасам ичаётган коммунист раҳнамолар ва уларнинг ўтмишдошлари динни жамиятдан ҳам ажратиб ташлашга тиш-тирноқлари билан уринар эдилар. Бу уринишларнинг нечоғли бесамар ва ваҳшиёна эканини исботлаш учун етмиш йил тирик инсонлар ва уларнинг эътиқоди устида тажриба қилиб кўрилгани эса кишини айниқса афсуслантиради. Шу боис ҳозир ҳар доим ҳам қадрига етмаётганимиз озодлик нашидаси учун — фикр эркинлиги, сўз эркинлиги, эътиқод эркинлиги учун ҳар қанча шукроналар қилсак арзийди. Ахир, куни кеча эмас эдими машъум «идеология пленумлари»нинг бошимиз узра қора кўланка солиб тургани! Ана шу пленумларнинг қарорларини «ҳаётга тадбиқ этиш учун бошланган муросасиз курашда» не-не уламолар, не-не адибу алломалар юрак ўйноғига йўлиқиб, азиз жонларидан жудо бўлганлари кечагина эмасмиди! Шекспир таржималаридан худо сўзини ўчириб, атеизм тантанасини ўрнатганимиз ҳам узоқ тарих эмас-ку! Шоиримиз Эркин Воҳидов рамазон ҳайити билан юртдошларини бир оғизгина қутлашга журъат этганида «ойнаи жаҳон»нинг ички айвонида рўй берган ғалвалар ҳам... куни кечагина эди.

Динига, иймонга ҳамиша, ҳар қандай шароитларда ҳам содиқ қолган кекса бир мўйсафиднинг изтиробли ҳаёти ҳақида кичик бир қисса ёзган эдим. 1983 йил Июнь пленумининг қудратли тўлқинига дуч келиб, шу қисса боис «Ёшлик» журнали раҳбариятининг бошида синган таёқлар, ўзим дучор бўлган сур-сурлар то ҳануз менинг ва шу тарихдан хабардор икки-уч дўстимнинг хотиридан ўчган эмас...

Булар — биз билган, шоҳид бўлган воқеа-ҳодисаларнинг мингдан бири, холос. Биз билмаган, билмайдиган бу каби воқеа-ҳодисалар қанча бўлса эҳтимол. Ўша машъум кунлар қайтарилмаслиги учун ҳам бизнинг уларни унутишга асло ҳаққимиз йўқ.

Шубҳасиз, Қуръони карим тафсирининг маънавий ҳаётимизда улкан ижобий аҳамиятга эга бўлиши табиийдир. Ўйлашимча, у санъат ва адабиётимизда инсон руҳий дунёси таҳлилининг теранлашувида, дунёни идрок этишнинг янги ва сирли уфқларини кашф этишда беҳад муҳим омил бўлади. Адабиётимиз тақиқланган бир олам тасвирида янги сифат ўзгаришлари касб этса ҳам ажаб эмас.

Мен ушбу тафсирнинг нашриёт муҳаррирларидан бири бўлган эдим. Қўлёзмани нашрга тайёрлаш жараёнида масъул муҳаррир Анвар Турсун биродаримиз билан унутилмас маънавий ҳаловат кунларини бошимдан кечирдим. Ўйлайманки, ана шундай баҳрамандлик бахти бу қийин, заҳматли юмушни амалга оширган «Шарқ юлдузи» ойномасининг барча ижодий ходимларига ҳам ёр бўлган бўлса керак.

Қуръони каримнинг «Қалам»сурасида қуйидаги оят зикр этилади:

«Албатта сиз улуғ Хулқ устидадурсиз».

Алоуддин Мансур бу оятни шундай шарҳлайди:

«Айрим муфассирларнинг айтишларича, бу оятдаги «улуғ Хулқ»дан мурод улуғ диндир. Зеро Аллоҳ таоло наздида Ислом динидан суюклироқ ва гўзалроқ бирон хулқ йўқдир.

Оиша (Аллоҳ ундан рози бўлсин) онамиздан пайғамбар алайҳи-с-саломнинг ахлоқлари тўғрисида сўралганида: «У зотнинг хулқлари Қуръон эди. Қуръон рози бўлган ишдан рози, Қуръон норози бўлган ишдан норози бўлар эдилар», деб жавоб қилганлари ҳам юқоридаги тафсирни қувватлайди. Зотан, расулуллоҳнинг ўзлари ҳам: «Дарҳақиқат, мен улуғ хулқларни камолига етказиш учун пайғамбар қилиб юборилганман», деб марҳамат қилганлар».

Илоҳо, ҳар биримизга улуғ Хулқ ёр бўлсин. Омин.

Хайриддин СУЛТОНОВ,
ёзувчи

МЕРОСХЎРЛАР ҲАЛИ ҲАЁТ

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм
Алҳамдулиллаҳ, вассалату вассалому ала росулиллаҳ.

Узоқ вақт меҳрибон онасидан жудо қилинган фарзанд онаси билан топишганда қандай яшнаб-яйраб кетади. Назаримда, Қуръони каримнинг Алоуддин Мансур таржимаси халқимизга, мусулмонларимизга бундан ҳам ортиқроқ хурсандлик келтирди, алҳамдулиллоҳ.

Аммо бу таржима билан Қуръони каримдек битмас-туганмас бир хазинага фақат битта кичкина дарича очилди, холос. Бу даричанинг ўзи Қуръон билан мукаммал танишув, унинг чуқур маъноларидан бамайлихотир баҳраманд бўлиш имкониятини бера олмайди, албатта. Бу биринчи қадам. Муҳташам қасрга кўтарилишдаги пиллапоянинг биринчи зинаси.

Қуръон таржимасини ўқидим, лекин тушунмадим, деган сўзларнинг эшитилиши табиий. Ахир, нарвоннинг битта поясига чиқиб олишнинг ўзи билан томни кўриб бўлмайдику. Қуръон бошқа китоблар каби оддий бир адабиёт бўлганда эди, битта таржима билан иш битарди. Нозил бўлганига 1400 йилдан ошган бўлса ҳамки, ҳанузгача Қуръон тафсир-шарҳ қилиниб келинади. Ўзбек тилида эса энди таржима қилиш бошланди. Ҳали жилд-жилд тафсирлар, шарҳлар ёзилади, худо хоҳласа. Ҳар бир олим ўзига Аллоҳ тарафидан берилган илмий ва эътиқодий қувватига яраша Қуръон маъноларини озроқ ёки кўпроқ етказиб беради. Ҳеч бир тафсирчи олимнинг китобини ўқиб Қуръоннинг ҳамма маънолари мана шу ерда жам бўлган дея олмаймиз. Бир олимга очилмаган маъно келажакда бошқа муфассирга насиб бўлиши мумкин.

Ер ости бойликларини қазиб олишда кимнинг илми, ақли, техникаси кучли бўлса, ўша одам кўпроқ манфаатга эришади. Ер ости бойликлари тугайди, аммо Қуръон маънолари тугамайди. Бойликни бир жойга тўплаб, босиб ётишнинг ҳам фойдаси йўқ, агар уни ишлатиш йўлини билмаса. Олтин-кумушни тўплаб-тўплаб, ҳеч ўзи фойдаланмасдан, бола-чақасига ҳам едирмасдан аллакимларга қолдириб кетган хасис бойларнинг армону-ҳасратлари ўзлари йиққан бойликларидан ҳам кўпроқ бўлади. Қуръон маънолари — бойликлари ҳам бизга насиб бўлган экан, тезроқ-тезроқ бу бойликларни керак жойига сарфлаш керак, яъни ҳаётга татбиқ этиш йўлларини ўйлаш, қидириш керак. Қуръон таржимаси билан бир тузалмас, ярамас касалликка қарши янги дори кашф бўлди, энди буни тажрибада қўллаб, фойдасини халққа манфаатдор қилинмаса у кашфиётдан не фойда... Қуръоннинг қироати, маънолари билан ўқитишни мактабларда йўлга қўйиш лозим. Ёки «Ҳамма яхши нарса болаларга!» деган шиор эсдан чиқиб қолдими? Ёки болаларимиз ҳам аввал бизга ўхшаб маънавий мажруҳ бўлиб ўсиб, катта бўлиб олишсин-да, кейин билганларини қилишсинми? Бу қандай шафқатсизлик, бепарволик, қандай зулм!

Мактабларда алоҳида Қуръон дарслари жорий этишдан ташқари «Ватан адабиёти», «Ўзбек адабиёти» дарсликларига Қуръон, ҳадис намуналари ва тарихи киритилиши авлодларимиз, зурриётларимизнинг бизнинг устимиздаги ҳақларидир.

Энди яна мазкур таржима хусусида бир оз фикр билдирсак. Аввало муҳтарам Алоуддин Мансур жанобларининг машаққатли ва ниҳоятда шарафли хизматларидан бағоят мамнунлигимни изҳор қиламан. Бу хизмат мусулмон халқимизнинг ҳам катта ютуғи. Аммо мутлақ мукаммал фаолият Аллоҳга хос. Шунинг учун баъзи мулоҳазаларимни айтиб ўтайин.

«Бақара» сурасининг 6-ояти таржимасига берилган изоҳда шундай жумла бор: «аждодлари динсиз ёки бошқа динларга мансуб бўлганлар эса ёппасига кофир, деган ақида нотўғри эканлиги маълум бўлади».

Бу ерда муаллиф «аждодлари бошқа динларга мансуб бўлганлиги учун бировни кофир дейиш нотўғри» демоқчи бўлади. Бу ерда муаллиф ҳақ. Лекин мазкур жумла бир оз мураккаброқ тузилганки, уни бир қарашда ўқиган одам мутлақо тескари маънода тушуниб олади. Яъни «бошқа динларга мансуб бўлганларни кофир дейиш нотўғри экан» деб тушуниши мумкин. Бу эса хато. Аждодлари бошқа динга мансуб бўлгани учун киши кофир бўлмайди. Аммо ўзи бошқа динга мансуб бўлса, у кофир саналади. Одамлар ичида эса худди мана шу масалада ҳозирги кунда тушунмовчилик бор. Яъни, аҳли китобларни кофир деб бўлмайди, дейишади, баъзилар. Аммо аслида-чи, исломни қабул этмаган одамлар мусулмон эмас, яъни кофир дейилади: «Кимда ким исломдан ўзга дин истаса, бас (унинг «дини» Аллоҳ ҳузурида) ҳаргиз қабул қилинмайди ва у охиротда зиён кўргувчилардандир» (Оли Имрон, 85 оят).

Аммо кофир деган бу ҳақорат эмас, балки бир атама. Унинг луғавий маъноси беркитмоқ, ўрамоқ, инкор қилмоқ деган тушунчаларни англатади.

Келажакда Қуръоннинг таржима ва тафсирлари билан шуғулланадиган кишилар кўпаяди, албатта. Шу муносабат билан яна бир муҳим нуқтани эътибордан қочирмаслик керак бўлади. Узоқ вақт тўсилиб ётган ариқдан сув оқа бошлаганда тоза сувга аралашиб хас-чўплар, лойқа сувлар ҳам оқиб тушади. Илгари Қуръонга қарши «асар»лар ёзиб тирикчилик қилиб юрганлар ҳам Қуръонга тафсир ёзиб ном қозонишга муштоқ бўлиб турган бўлишлари мумкин. Ёки араб тилини чуқур ўрганиш, ислом тарихини, пайғамбар ҳадисларини нафақат миясига, балки, қалбига жо қилиб олишга тоқати етмаган, аммо қулай фурсатдан фойдаланиб тезроқ «китобларини» чиқариб қолишга интиладиган ишқибозлар ҳам бўлади бу дунёда.

Илгари исломга қарши асар ёзган ёки танқид қилган кишилар энди Қуръони каримни «биз илмий асосда шарҳлаймиз» деб даъво қилишдан уялишлари керак. Худога шукрки, Қуръони каримнинг ҳақли эгалари, ҳақиқий меросхўрлари ҳали ҳаёт. Ўшаларнинг ўзларига қўйиб берайлик, уларнинг болалиги, умри, бешигидан то қабригача бўлган йўли шу Қуръон билан чамбарчас боғлиқ. Агарда, ўшандай кишиларга инсоф ато қилиб, Каломуллоҳга биздан кўра юқоридаги каби кишилар яқинроқ, биз эса «Капитал»га яқинроқмиз, дейишса ниҳоятда инсофли гап бўлади.

Энг оғир дамларда ҳам Қуръон билан бирга бўлган, жондан, унвондан, молу-дунёдан маҳрум бўлса ҳам Қуръон йўлидан қайтмаган кишилардан Қуръонни ўрганайлик. Ҳаёти айшу-ишрат, пулпарастлик билан ўтган, Қуръон талабларига риоя қилмайдиган ибодатсиз, намозу рўзасиз одамларга ҳам ўзларига яраша юмуш топилади. Тор манфаат йўлида улуғ каломга қўл урган кишиларнинг оқибати оғир мусибат билан тугайди. Аллоҳ ҳаммамизга инсоф берсин, Алоуддин Мансур каби Қуръонни қалби билан тушунадиган рабботий олимлар ичимиздан кўпроқ етишиб чиқишини улуғ Аллоҳдан илтижо қилиб сўраб қоламан.

Обидхон СОБИТХОН ўғли,
Тошкент шаҳар, Тўхтабой номидаги Жомеъ масжид имом-хатиби

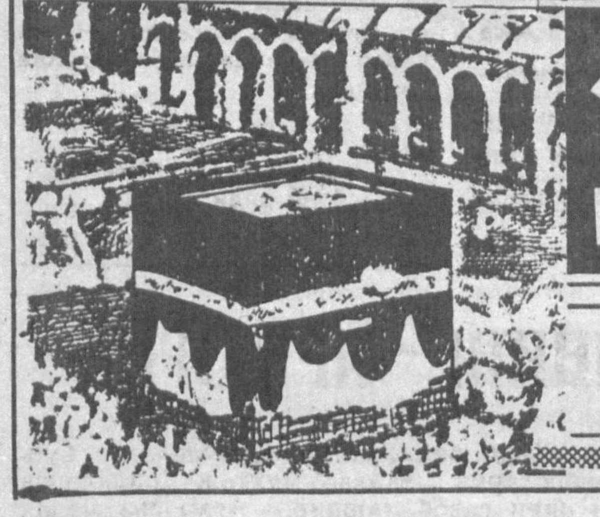

ДУНЁ ВА ОХИРАТ ГЎЗАЛЛИГИ

МУҚАДДАС КЎПРИК

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм.

Ассалому алайкум, ҳурматли муҳарририят ходимлари.

Энг аввало, сиз бағирдош туғишганларга қирғиз юртидан иссиқ саломларимни йўллайман. Шу билан бирга қўлимга қалам тутиб сизларга ушбу мактубни ёзаётганимдан бахтиёрлигимни маълум қиламан. Чунки, сиз — ўзбек туғишганларнинг газета ва журналларингизда биз учун муқаддас бўлган ислом дини ҳақида тушунча берувчи турли мақолалар босилаётгани айни муддао бўлмоқда. Бу мақолалар кўпчилик аҳолининг исломий йўлга тушиб олишларида тўғридан-тўғри таъсир ўтказмоқда. Хусусан, етмиш йилдан ортиқ вақт мобайнида сув тубига чўкиб ётган мўътабар китоб — Қуръони каримни юзага чиқарганингизлар учун кўпчилик қирғиз халқининг номидан миннатдорчилик билдираман.

Етмиш йилдан ортиқ давр ичида ўз динимизни бир четга суриб қўйиб, партия сиёсати билан бўлиб кетганимиздан тонолмаймиз. Шу йиллар ичида қанчадан-қанча муллаларимиздан, масжиду мадрасаларимиздан айрилдик, уларни тепа-теп қилдик. Бугунга келиб ислом динимиз ҳақ йўли, тоза, мусаффо йўл экани маълум бўлиб, эндиликда ўз динимизни маҳкам ушлашга яна ўша Аллоҳнинг иноятн билан йўл очилиб турибди. Мана шундай бир пайтда Ўзбекистонда чиқадиган газета-журналларнинг диний мазмундаги мақола ва материаллар чоп этиши ислом динини ўрганишга катта ёрдам бермоқда. Хусусан, Алоуддин Мансур томонидан қилинган Қуръони карим таржимасининг «Шарқ юлдузи» журналида босилиши бутун мусулмонлар учун, шу жумладан биз қирғиз халқи учун ҳам қувончли воқеадир. Бундан илгарилари ҳам Қуръон таржима қилинган. Масалан, мусулмон оламида таниқли олим Олтинхон тўрамнинг таржимаси ҳам жуда маромига етказиб қилинган. Бироқ, ушбу таржимада араб-форс сўзлари жуда кўп бўлгани боис ҳали кўзи очилмаган оддий мусулмоннинг Қуръон мазмунини тушуниб етишида қийинчилик туғдиради. Шу жиҳатдан Алоуддин Мансур таржимасининг тили оддий халққа яқин. Тушунилиши қийин жумлаларга изоҳлар берилган. Ҳозирги пайтда мазкур таржимадан мусулмонларимиз фойдаланиб, Қуръон оятларининг мазмун-мундарижасини тўла англаб, тавба қилишиб, намозларини канда қилмай ўқишмоқда...

Энди ўзимга келсак, миллатим қирғиз. Бироқ ўзбекчани яхши ўқийман. Ўзбекистонда чиқадиган газета-журналларга ёзилганман. Шу жумладан «Шарқ юлдузи» журналида босилган Қуръони карим таржимасини тўла олдим. Тўғрисини айтганда, мазкур таржима айрича меҳр билан амалга оширилган бўлиб, ўқиган кишини бефарқ қолдирмайди. Шу боис қаерда бўлсам жамоатга ана шу таржимадан оятлар айтишга, Қуръонни элга тушунтиришга ҳаракат қилмоқдаман.

Ҳукуматларимиз кенгчилик кўрсатиб, аввал бўш ётган ёки турли омборхоналарга айлантирилган масжидларимизни мусулмонларга қайтариб беришди. Бундай кенгчиликлардан одамларимиз хурсанд бўлишмоқда. Сўз сўнгида Қуръони каримни тўкмай-сочмай, ҳаммасини ўз ўрни билан таржима қилган Алоуддин Мансурга, шу билан бир қаторда таржимани журнал юзига олиб чиққан, «Шарқ юлдузи» муҳарририятига ўз номимдан, шунингдек қирғиз халқи номидан розилигимни ва раҳматларимни айтаман. Иншоаллоҳ, Қуръони каримнинг мазкур таржимаси икки эл — ўзбек ва қирғиз халқларининг ўртасидаги итифоқлигини, туғишганлигини янада мустаҳкамлайди. Зеро, Қуръон халқлар ўртасидаги кўприк, бир ислом миллатининг китобидир.

Тошмамат ўғли ҚУБАТ,
Қирғизистон жумҳурияти, Жалолобод вилояти, Сузоқ районидаги «Тенгдик» жамоа хўжалиги

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

МЎЪЖИЗАЛАР

ИНСОН ЎЗ ИМКОНИЯТИНИ қанчалик ўрганмасин, имконият чексизлиги қаршисида лол тураверади. Айтайлик, киши ўз ақли билан баъзи белги ва билгиларни билиб олиши мумкин, лекин ақлнинг ўзи нима эканига фаҳми етмайди. Шунингдек, энг катта мўъжиза жон нима эканини ҳам. Аллоҳ таоло бу хусусда Қуръони каримда аниқ таъриф келтирган: «(Эй Муҳаммад) Сиздан руҳ-жон ҳақида сўрайдилар. Айтинг: «Руҳ ёлғиз Парвардигорим биладиган ишлардир».*

Шу билан бирга, дунёда Аллоҳ таоло қанча нарса яратган бўлса, ҳайрат манбаи шунча бўлганидек, одамзот ўзи билмаган ҳолатда, ўз жони ҳадя қиладиган иноятлар, сирли саодатлар, ҳиссий ҳаловатлар теграсида ҳайрат сеҳрига тушаверади.

Шундай ҳайрат манбаининг бир гўзали Қуръони карим қироатидир. Қуръон тиловат қилинганда оҳангининг ўзиёқ кишини руҳлантириб юборади. Бу оҳанг сизга, жонингизнинг товуш ҳолатидаги шаклидай туюлади. Оҳанг танингизга сингганида, жонингизга асл яралмиш манбаингиз малҳами қуйилгандай бўлаверади.

Мен ҳам, бундай жилокор оҳангни ўзида мужассамлаштира олган ва ҳозирда, ҳайриятки минглаб ёшларимиз ўрганаётган исломий алифбони, эски ўзбек ёзувининг тузилиши, тариқатини кўриб ўтирар эканман, энг аввало Аллоҳнинг ояти-мўъжизасини ифодалай олган бу имло, оддий ҳарфлар эмаслигига, унда биз билмаган чуқур тафаккур механизми борлигига иқрор бўлавераман. Пайғамбар алайҳиссаломга фаришта Жаброил орқали ваҳий келганида, расулуллоҳ қора терга тушиб кетар, бир сафар туяда кетаётганларида, ваҳий келгач, туянинг оёқлари тиззасигача ерга ботиб кетган экан.

Энг муҳими, киши бу ҳарфлар орқали икки дунёда энг катта бахт, нафақат энг катта бахт, балки энг катта зарурат бўлмиш — Аллоҳга иймон келтириш ақидасига эга бўлади. Кишининг дунёда борлиги рост бўлганидай, бу заруратнинг борлиги ҳам шунчалик рост ва шафоатлидир.

Гоҳо хаёлга Аллоҳнинг каломини бошқа алифбо ифода эта оладими, деган қалтис ўй келганида, тажрибалар бунинг муваффақиятсизлигини, яъни славян алифбоси ҳам, лотин алифбоси ҳам, француз алифбоси ҳам Қуръони каримни аслидай ифодалашга ожизлигини, аксинча араб алифбоси алоҳида, юқори мақомда туришлигини кўрсатган. Назаримда, Аллоҳ Қуръон нозил бўлишидан бир неча аср аввалроқ ушбу алифбони арабларга жорий қилган ва мабодо, ислом бошқа халқларга туширилиши мумкин бўлганида, ўша халқларнинг алифбосини ҳам Қуръони каримнинг юксак мақомига мослаб жорий этган бўлур эди.

Бугунги кунда бизларга муборак мақомдаги араб алифбосини ва эски ўзбек ёзувини ўрганиш шарофати насиб қилиб турибди. Бу шарофат, мусулмонлар диёрида дини ислом алифбоси — давлат алифбосига айланишини тақозо этса, саодатдир.

Қадим Туркистоннинг ўтган йиллардаги энг катта сиёсий мужоҳиди Муҳаммад Амин Дукчи эшон ҳазратлари, ўзининг «Ҳикматлар» китобида ҳаётидаги ибратли бир вазиятни шундай баён қилганлар: «Мани мардум кўриб, хўб ибодат қилар экан десун, деб дилга олсанг, бу тақлид ибодат шериклик бўлур, ҳар ким шериклик ибодат қилса, ширк бўлур».

Одамзот, қанчалик иродали бўлмасин, ибодат чоғи хаёлига бехосдан топинишдан чалғитувчи тасвир келиб қолиши эҳтимолдан холи эмас. Назаримда, бугунги йилларда Ўзбекистон аҳли ибодатга чоғланаётган аҳолига ўхшайди. Шундай бир пайтда, баъзи кишиларнинг жумҳуриятимизда, лотин алифбосини давлат алифбоси даражасига кўтаришга даъватлари, даҳрийларнинг ибодатдан чалғитувчи шовқин-суронига ўхшайди. Лекин лотин алифбосига давлат миқёсидаги меҳр имтиёзи билан эмас, Туркиядаги миллатдошлар билан бирлаштирувчи кўприк, иқтисодий тараққиёт сари бошловчи кўпгина йўлларнинг бирини кўрсатувчи ва шу нуқтаи назардангина ўрганишга жоиз бир алифбо сифатида қаралса, мантиққа тўғри келади. Лекин бу алифбо, давлат алифбоси мақомида жорий этилиши ақлга сиғмайди. Бунинг ақлга сиғмаслиги, Туркияда лотин ҳарфи давлат алифбоси мақомига кўтарилгандан сўнг, Туркия тараққиётга эришди, деган нотўғри тасаввур кабидир. Туркияда эски ўзбек ёзувини, араб алифбосини жуда яхши билишади. Улар Қуръонни лотин ҳарфида ўқишмайди, Навоийни ҳам. Агар Туркияда араб алифбоси давлат алифбоси бўлганида, бу давлат бундан ҳам юксакроқ тараққиётга эришмасди деб ҳеч ким айта олмайди. Баъзилар лотин имлоси иқтисодий тараққиётни келтиради, деб ўйлашмоқда, аммо то қиёматгача инсониятнинг барча муаммоларини энг гўзал ҳолатда ҳал қилишга қодир бўлган Қуръони каримни ўрганмай туриб, айниқса асл имлосида ўрганмай туриб, ҳеч қандай таназзулдан чиқиб бўлмаслигини унутиб қўймоқдалар.

Албатта, бир ёқлама қараганда ҳамма гап имлода, яъни шаклда эмас, моҳиятда, яъни сўзда.

Сўз — қуюшқон,
Маънавий шакл,
Маънавий қон,
Маънавий ақл.

Аммо алифбода ҳам моҳият катталигини, бизда кирилл алифбосининг олтмиш йиллик қамалидан кўриб турибмиз. Бу ҳарфлар қамал қалъаси бўлиб бизни ўтмишдан ва келажакдан тўсиб қўйди. Шукурки, у даврларнинг нафасни бўғувчи тутунлари тарқалмоқда. Замондошларимиз эски ўзбек ёзувини, ислом аҳкомларини ўрганмоқда. Улар нафақат маданий ёмбиларимиз соҳиби бўлмоқдалар, балки Қуръони каримни ўқиш ҳидоятига ноилдирлар.

Бу йўлда уларни Аллоҳ таолонинг ўзи қўллаб-қувватлагай: «Айтинг: «Эй инсонлар, сизларга Парвардигорингиздан Ҳақ — Қуръон келди. Бас, ким ҳидоят йўлига юрса, фақат ўз фойдасига юрган бўлур. Ким (бу ҳидоят йўлидан) озса, фақат ўзининг зиёнига адашган бўлур».

Мен ҳам, Аллоҳнинг каломини ифодалай олган алифбо ҳикмати ва бу алифбо ифодалаган моҳият нурлилигини ўйлар эканман, уни қунт билан ўрганишни Худодан сўрайман: «Эй, Парвардигори олам! Улуғ Қуръони карим саодати билан бизларга раҳм қилгил! Ҳаёт ишларимизда уни ҳидоят келтиргувчи, шафоат элтгувчи, ҳимоят этгувчи ёруғ нур ва йўл бошловчи раҳнамо эт!

Эй, Парвардигори олам! Тун қоронғусида, кун ёруғида, билҳаққи қиёмат кутқусида уни диёнат бергувчи ҳужжат ва тўтиё эт!

Эй, бутун оламнинг тарбиячиси бўлган улуғ зот!

Сенга талпинган дилларни мунаввар, сенга топинган элларни мўътабар эт!

Муҳаммад ИСМОИЛ

* Оятлар Алоуддин Мансур таржимасидан олинди.

Саҳифани Е. ХУЖАМБЕРДИЕВ тайёрлади.

НАВРЎЗ НАФАСИ

ХАЛҚ ХИЗМАТИДА

Наим ҒОЙИБОВ, Ўзбекистон Республикаси маданият вазири

НАВРЎЗ халқимизнинг янги йил байрами ҳисобланиб, унинг замирида гўзаллик, инсонпарварлик, мурувват, дўстлик, биродарлик, ҳамжиҳатлик ва бир-бирларига меҳр-оқибатли бўлиш хислатлари мужассамдир. Одамларда она ерга, табиатга, умуман бутун борлиққа бўлган меҳр-муҳаббат Наврўз кунлари яна ҳам ёрқинроқ намоён бўлади, гина-кудуратлар унутилади. Тинч-тотув яшаш, яхшиликка интилиш, дўстлик ва қўшничилик алоқаларини мустаҳкамлаш Наврўзнинг азалий хислатларидир.

Бу йилги Наврўз шодиёналари Ўзбекистонимизнинг мустақиллиги, маънавий қадриятларни тиклаш, меҳр-шафқат рамзи остида ўтади.

Қорақалпоғистон Республикаси Маданият вазирлиги, вилоятлар, ҳамда Тошкент шаҳар маданият бошқармалари қошида тузилган ташкилий қўмиталар мустақиллик шароитида ўтаётган бу йилги Наврўз байрамининг ана шу хусусиятларини ҳисобга олиб кенг амалий дастурлар ишлаб чиқдилар ва шу кунларда уларни рўёбга чиқариш бўйича қизғин иш олиб бормоқдалар.

21 март куни Тошкент шаҳридаги Халқлар дўстлиги майдонида ва Ўзбекистон Республикаси Миллий боғида катта Наврўз тантаналари ўтказилади. Бунда Республика мақомидаги барча театрлар фаол қатнашадилар. Улар пойтахт ноҳияларида театрлаштирилган томошалар кўрсатадилар. Томошаларда концерт ташкилотларининг ижодий жамоалари, республикадаги кўзга кўринган бадиий ҳаваскорлик ва фольклор-этнографик дасталари ҳам иштирок этади.

Наврўз байрами муносабати билан «Мустақиллик, тинчлик, меҳр-шафқат» хайрия ҳашарини ва телемарафонини ўтказиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг қарорига жавобан Қорақалпоғистон Республикаси, барча вилоят, шаҳар ва ноҳияларда, маҳаллаларда, қишлоқ ва посёлкаларда, жамоа ва давлат хўжаликларида халқ сайиллари, кўп болали оилаларни тақдирлаш, уруш ва меҳнат фахрийларини шарафлаш, қариялар, ёлғизлар, ногиронларнинг ҳолидан хабар олиш ва уларга ёрдам уюштириш каби тадбирлар ўтказилади. Бундан ташқари Наврўз кунлари кўплаб мевали ва манзарали дарахтлар ўтқазилади, қардошлик хиёбонлари бунёд этилади, халқ ҳунармандлари ва ҳаваскор мусаввирлар асарларининг кўргазма-савдоси ташкил этилади, санъат усталарининг, ижодкор ёшларнинг концертлари, театрлаштирилган мусиқали спорт байрамлари бўлиб ўтади. Жумладан, Ҳамза номидаги Ўзбек Давлат Академик драма театри, А. Ҳидоятов номидаги Ўзбек Давлат ёшлар драма театри, Алишер Навоий номидаги опера ва балет Давлат Академик катта театри, Республика қўғирчоқ театри, Муқимий номидаги Ўзбек Давлат мусиқали театри, Республика Ёш томошабинлар театрлари ва бошқа театрларнинг бадиий жамоалари Наврўз кунлари ўзига хос янги томошалар ташкил этиб, байрам тантаналарига завқ-шавқ бағишлайдилар.

М. Қори-Ёқубов номидаги Ўзбек Давлат филармонияси ижодий жамоалари вилоятларда «Наврўз наволари» деб номланган ҳафталик ўтказадилар. Бу тадбирни республиканинг барча вилоятларида навбатма-навбат ўтказиш режалаштирилган.

Пойтахтнинг барча ноҳияларида ўтказиладиган халқ сайилларида профессионал ижодий жамоалар, учта санъат ва маданият олийгоҳлари, 10 та ўрта махсус билим юртларининг талабалари, ўқувчилари ва ўқитувчилари ҳам фаол қатнашадилар.

Республикамиз бўйича Наврўз тантаналарида барча 33 та давлат театрлари, 7 та филармониядаги 30 га яқин бадиий жамоа, Ўзбек давлат эстрада бирлашмасига қарашли концерт жамоалари, «Баҳор» давлат халқ рақс ансамбли, жумҳуриятдаги 10 мингдан ортиқ бадиий ҳаваскорлик, шу жумладан 260 дан кўпроқ халқ бадиий жамоаси фахрий унвонига эга бўлган дастлаб ўз санъатларини намойиш этадилар. Маданият ходимлари вилоятлар ноҳиялардан узоқда бўлган чорвадорларга, қурувчиларга, кончи ва ўрмончиларга Наврўз байрами кунлари 400 дан ортиқ автоклублар хизматини ташкил қилиб, уларнинг байрами сермазмун ўтишига ўз ҳиссаларини қўшадилар.

Наврўз тантаналарида 20 дан ортиқ дорбозлар гуруҳи, 100 дан ортиқ аскиячи ва қизиқчилар, 50 дан ортиқ бахши-шоирлар, бадиий сўз усталарининг иштирок этишлари ҳам режалаштирилган. Ундан ташқари яқинда бўлиб ўтган «Тўй маросимларида айтиладиган қўшиқлар», «Алла», «Катта ашула», «Мақом» ва бошқа халқ анъаналарини тараннум этувчи кўрик-танловларининг ғолиблари ҳам байрам тантаналарининг мазмунли ўтишига салмоқли ҳиссаларини қўшадилар.

Вазирлигимиз Рассомлар уюшмаси билан биргаликда уюшманинг Марказий кўргазмалар залида Наврўзга аталган махсус кўргазма ташкил этади. Кўргазмада республикамизнинг таниқли мўйқалам соҳиблари ижодига мансуб асарлар намойиш этилади.

Республиканинг барча кинотеатрларида байрам кунлари ўзбек кино санъати усталарининг халқ урф-одатлари ва анъаналари ҳақида ҳикоя қилувчи бадиий ва ҳужжатли фильмлари намойиш этилади. «Юлдуз» ижодий бирлашмаси тайёрлаган Наврўз ҳақидаги янги бадиий фильм томошабинлар эътиборига ҳавола қилинади.

Ўзбекистон Маданият вазирлигининг маданий-маърифий муассасалар Бошқармаси қошидаги репертуар-таҳрир ҳайъати буюртма йўли билан «Наврўз», «Наврўзи олам бугун», «Наврўзга марҳабо» каби байрам сценарийларини ёздирилди. Бу сценарийларда ўтмиш даҳоларимиздан тортиб ҳозирги пайтда ўз ижодлари билан халқ қалбига йўл топган қалам аҳлининг Ватан, халқ, меҳнат, дўстлик, муҳаббат ҳақида яратган шеър ва қўшиқлари мужассамдир. Ушбу сценарийлар кўпайтирилиб вилоятларда, ноҳия ва маҳаллаларда ўтказиладиган Наврўз байрамида фойдаланиш учун вилоят маданият бошқармаларига жўнатилди.

Республикамизнинг маданий-маърифий муассасаларида ҳам Наврўз байрамига бағишланган қатор тадбирлар ўтказилиши кўзда тутилган. Жумладан, Қашқадарёда «Қашқадарё оҳанглари» деб номланган халқ ижодиёти ва маданияти ўн кунлиги, Бухоро вилоятида Наврўз радиомарафони ташкил қилинади, Сурхондарёда миллий кураш ва спорт турлари бўйича мусобақалар ўтказилади. Барча вилоятларда байрам кунлари «Ассалом, Наврўз» театрлаштирилган томошалари, «Сумалак сайиллари», бадиий жамоаларининг хайрия концертлари бўлиб ўтади. Бу тадбирларда вилоятларнинг таниқли ва иқтидорли адабиёт ва санъат арбоблари, вилоят театрларининг жамоалари, ҳаваскорлик халқ жамоалари, санъат ва маданият ўрта махсус ўқув юртларининг талаба ва ўқитувчилари қатнашадилар.

14—15 март кунлари барча маданият ва санъат муассасаларида байрамга тайёргарлик борасидаги шанбаликлар ўтказилади. Бу шанбаликда жумҳуриятимизни боғу-роғларга айлантириш мақсадида [illegible] 50 [illegible] гул кўчатлари ўтқазилади. Маросим ўтказиладиган махсус майдонлар, кўчалар, ариқлар тозаланади, безовчи рассомлар иштирокида Наврўзни улуғловчи шиорлар [illegible] Наврўз ҳақидаги ҳикматли сўзлари алвонларга ёзилиб, бино ва сайилгоҳ пештоқларига осиб қўйилади.

РЕСПУБЛИКАМИЗДАГИ барча марказий, вилоят, ноҳия ва қишлоқ кутубхоналарида баҳор байрами Наврўзга атаб махсус тадбирлар, ёзувчи ва шоирлар билан учрашувлар, халқ анъаналари ва урф-одатларини тарғиб этувчи китоб кўргазмалари, китобхонлар конференциялари, адабий ва тематик кечалар, китоб байрамлари ўтказилади.

Қардошлик алоқаларини янада мустаҳкамлаш мақсадида Наврўз тантаналарида Ўрта Осиёдаги қўшни давлатлар вакиллари қатнашиши ҳам кўзда тутилган. Масалан, Қашқадарё вилоятида ўтказиладиган тадбирларга Чоржўй вилоятидан Хоразмга қўшни Тошҳовуздан, Андижонга — Ўшдан, Тошкентга — Чимкентдан, Фарғонага — Хўжанддан маданият ва санъат вакиллари таклиф этилганлар.

Маданият ва санъат муассасаларининг барча ижодий ходимлари ва мутахассислари «Наврўз» айёмларида халқ хизматида бўлиб, аҳолининг маданий ҳордиқ чиқаришига ўз ҳиссаларини қўшишни шарафли вазифа ва бурчлари деб биладилар.

Наврўзга чорлов

С. МАҲКАМОВ сурат-лавҳаси

САМАРҚАНД. Вилоят ҳокимининг шу йил 12 февралдаги қарори билан 21 мартда бўладиган янги йил — Наврўзни ўтказиш бўйича ишчи гуруҳлари ташкил этилган. Улар турли соҳалар бўйича қизғин фаолият кўрсатишмоқда. Шулардан бири Наврўз куни ўтказиладиган «Самарқандни қайта тиклаш» деб номланган телемарафондир. Ўтган йили ҳам худди шундай йўл билан тўрт миллион сўмга яқин маблағ жамғарилган эди. Бу йилги марафон икки босқичдан иборат бўлиб, унга вилоятнинг барча оммавий ахборот воситалари жалб этилган. Наврўз кунларида Самарқанд шаҳридаги Сиёб, Темирйўл ва Боғишамол районларида маҳаллалар бўйича озодалик ҳафталиги ўтказилади.

Вилоят маданият бошқармаси янги йил байрами муносабати билан яккахон ашулачи ва раққосаларнинг «Истеъдод-92» кўрик-конкурсини ўтказишни режалаштирган. Унда биринчи ўрин учун 2 та уч минг сўмлик, иккинчи ўрин учун 2 та икки ярим минг сўмлик ва учинчи ўрин учун 4 та икки минг сўмлик мукофотлар ажратилган. Кўрикнинг ҳомийси шаҳар марказий универмаги жамоасидир.

Вилоят Ёшлар қўмитаси 14 март куни ўтказиладиган Наврўз ҳашарида фаол қатнашадилар. Улар шаҳарнинг боғ, хиёбон ва кўчаларини озода қилиб тартибга солишда ўз куч-ғайратларини аямайдилар. 20 март куни оқшом Регистон майдонидан бошланадиган Наврўз байрами шаҳарнинг барча районларида ўрнатилган дошқозонларда сумалак, ҳалиса пиширилиб билан бошланади. Ва бу янги йил таомлари 21 март куни сайл қатнашчиларига тортилади.

Хулоса қилиб айтганда, Самарқандда ўтказиладиган Наврўз байрами унинг қатнашчиларида қизғин таассуротлар қолдириши шубҳасиз.

СУРХОНДАРЁ. Жумҳуриятимизнинг жануб вилоятида Наврўзни кутиб олишга ўзига хос тайёргарлик кўрилмоқда. Вилоят ҳокимининг шу йил 19 февралда бўлиб ўтган йиғинида янги йилни кутиб олиш тадбирлари белгилаб олинди. Бу йил асосан ногиронлар, қариялар ва болалар уйларига хайриялар берилади. Масалан, вилоят болалар фондининг ташаббуси билан Бойсундаги болалар уйига катта миқдорда бепул ёрдам кўрсатилади. Вилоят ветеранлар кенгаши уруш ва меҳнат фахрийларига ўн беш минг сўм миқдорида совға-саломлар ҳадя этадилар.

Шу кунларда вилоятнинг кўпгина районларида Наврўзга бағишланган кўрик-конкурслар қизғин давом этмоқда. Масалан, 9 мартда ўтказилган Сариосиё ва Узун районларидаги байрам кўриги жумҳурият телевидениеси учун ёзиб олинди. Маълумки, Сурхондарё чегара вилоят ҳисобланади. Бу ерда хизмат қилаётган ўн олти мингга яқин аскарларга ҳам Наврўз таомлари улашилади. Шунингдек, қўшни Афғонистон жумҳуриятидан меҳмонлар ҳам таклиф этилган. Бу эса икки халқ ўртасидаги қўшничилик ришталарини мустаҳкам боғлайди.

— Вилоятимизда Наврўз байрамини ҳар жиҳатдан яхши ўтказишда театримиз жамоаси камарбастадир, — дейди М. Уйғур номидаги вилоят ўзбек давлат мусиқали драма театрининг директори Тоштемир Қодиров. — Шу боис айни кунларда вилоятнинг қатор районларида ижодий сафар ўтказяпмиз. Унда куй-қўшиқлар билан бирга айрим спектакллардан парчалар ҳам намойиш этиляпти. Истагимиз, ҳар бир хонадонга Наврўз нафаси кириб борсин! Хуллас, вилоят маданият бошқармаси, ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлими, Термиз давлат педагогика дорулфунуни ва бошқа қатор ташкилотлар ҳам Наврўз байрамини ҳар йилгидан яхши ўтказишга жиддий тайёргарлик кўрмоқдалар.

ЯХШИЛАРГА ЭРГАШДИМ...

ЎЗБЕКИСТОН НОГИРОНЛАР ЖАМИЯТИ РАИСИ СОДИҚЖОН УБАЙДУЛЛАЕВ БИЛАН МУЛОҚОТ

— Аввало, ногиронлар жамиятига бўлган умумий эътибор хусусида икки оғиз тўхталсангиз.

— 1960 йилгача Умумиттифоқ миқёсида ногиронларнинг аҳволи у даражада ёмон бўлмаган. «Инвартель» шаклида фаолият кўрсатаётган майда корхоналарда ишлаб турган ногиронларнинг 1958—59 йиллардаги даромадининг ўзи 22 миллиард 700 миллиондан зиёд бўлган, бу 85 фойиз ногирон иш билан таъминланган, деган сўз эди. Афсуски, 1960 йилда Хрушчевнинг «бизнинг жамиятда ногиронлар муаммоси йўқ», деган бир оғиз сўзидан сўнг аҳвол тубдан ўзгариб, жамиятда ногиронлар иштироки кескин пасайди. Бугун эса уларнинг атиги 16—18 фойизи иш билан таъминланган, холос.

Қайта қуришни хусусийлаштириш қонунидан сўнг аҳвол янада мураккаблашди,

Ҳар бир корхона икки фойизгача ногиронларни иш билан таъминлаши қоғозда бўлса-да, амалда унинг тескариси. Одамлар, аксарият раҳбарлар ногиронларни жамият учун яроқсиз, деб ҳисоблайдилар. Улар ҳам худонинг ғариб бир бандаси эканини унутадилар. Натижада олий маълумотли ногиронлар ҳам ойлаб иш қидиришга мажбурдирлар. Аслини олганда, ногиронлар муқим ўтириб ишлайдиган одамлар. Аммо эътибор йўқлиги туфайли, жамият ногиронларни ортиқча юк деб қарагани туфайли қанчадан-қанча иқтидорли ёшлар ҳаётдан узилиб қолаяптилар. Уларнинг ишлашлари, ўқишлари учун бино ёки корхона, юришлари учун қулай транспорт воситалари йўқ. Бугунги кунда жумҳуриятимизда фақат ҳисобга олинган ногиронларнинг ўзи 350 мингни ташкил қилса, бу шунча қалб деярли ёлғизликка, маҳзунликка маҳкум деган сўз. Тўғри, улар пенсиялар билан таъминланган. Аммо инсон учун маънавият сув ва ҳаводек зарурлиги ҳеч кимга сир эмас-ку.

— Жумҳуриятимиз остонасида турган Наврўз байрамидан умидларингиз қандай!

— Агар биз ўзимизни тўла мустақил давлат деб ҳисоблайдиган бўлсак, соғлом ёки ногирон бўлишидан қатъий назар жамиятда ҳар бир инсоннинг ҳуқуқлари тўла намоён бўлишига эришишимиз лозим. Ногиронлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш учун давлат дастури бўлиши керак.

Яқинлашиб келаётган Наврўз фақат меҳр-шафқат байрамигина эмас, балки уйғониш байрами ҳамдир. Биз назаримда инсонларни бир кунга тўйғазаяпмиз, холос. Лекин эртанги кун-чи? Бунинг учун одамларимиз ҳам ҳақиқий меҳнат қилишга ўзларини тайёрлашлари керак. Интернатларда тўлиқ ўн йиллик таълим-тарбияни йўлга қўйиш керакки, токи ногиронлар хоҳласа олий маълумот олиш ҳуқуқига эга бўлсин. Яшаш қийинлашгани учун ота-оналар узоқ вилоятлардан келиб болаларини уйларига олиб кетиб қолишяпти. Интернатдаги ногирон болаларга аталган пенсияни ота-оналарга бериш керак. Жуда бўлмаса йўл кирага ишлатадилар. Чунки, ногирон болаларнинг кемтик қалбини илм тўлдиради. Яна бир истагим «Улуғбек» фонди орқали энг истеъдодли болаларни чет элларга юбориш масаласини ўйлаб кўриш керак. Ногиронлар орасида эса истеъдодли болалар кам эмас. Агар ногиронларни ҳимоялаш фонди ташкил этилса, унинг сарф-харажати ва ташкили ўзимизнинг жамият ихтиёрига берилиши шарт.

Ва яна энг муҳими, камида уч фойиз ногиронларни иш билан таъминлаш масаласини аниқ ҳал қилиш вақти келди. Мабодо, уларни ишга олишдан бўйин товловчилар топилиб қолса, ўша ташкилотдан ундириладиган солиқ жамият жамғармасига келиб тушиши зарур, деб ўйлайман.

Шунингдек, «Наврўз», «Меҳр-шафқат ва саломатлик», «Тинчлик», «Орол» фондларига тушаётган пулларнинг маълум қисми Ўзбекистон ногиронлар жамияти жамғармасига қўшилса, деган умиддаман. Чунки шу пайтгача деярли унутилиб келган ногиронлар жамияти ҳам ёрдамларингизга, маънавий мададларингизга муҳтож, яхшилар! Чунки савоб уруғи дастлаб кўнгилда кўкаради!

Суҳбатни
Шарифа САЛИМОВА
ёзиб олди

ШАФҚАТ ДАРЁСИНИНГ ИРМОҒИ

Наврўз байрами кунлари қарияларнинг, ёлғиз қолган кексаларнинг, етим-есирларнинг, кўп болали оилаларнинг ҳолидан хабар олиш, байрам билан олқишлаш анъанага айланди.

Ўзбекистон Республикаси Қизил Ярим Ой жамияти ҳам ана шу анъанага асосланган ҳолда ўзининг қатор хайрия тадбирларини белгилади. Жамиятимиз ҳар йили Наврўз кунлари ёлғиз қолган қариялар, ногиронлар, байналмилал жангчилар, серфарзанд оилаларга бориб, уларга ҳам моддий, ҳам маънавий ёрдам кўрсатади. Бу йил ушбу яшариш ва янгиланиш байрамига атаб 14 мартдан 20 мартгача республикамизда «Саломатлик ва тозалик ҳафталиги»ни ўтказиш ташаббуси билан чиқдик. Мақсадимиз шаҳар ва қишлоқларимизни ободонлаштириш, оталиғимиздаги кишиларнинг озгина бўлса ҳам кўнглини хушнуд этиш, дилларига байрам кайфияти бахш этишдир.

Ҳафта мобайнида жамият ходимлари, ёрдамчилари мактабларга, олий ва ўрта махсус ўқув юртлари, уруш ва меҳнат фахрийлари, ногиронлар ҳузурига борадилар, ҳовли ва кўчаларни, майдон ва йўлкаларни тозалайдилар, турли хил гул ва дарахт кўчатлари экадилар. Баҳорда кўчат ўтқазиш, хиёбонларни тозалаш, боғларни парвариш қилиш оммавий тус олиб кетади. Шу боис жамиятимиз халқимизга қарата Наврўз байрами баҳона — мурожаатнома қабул қилди. Ҳар бир хонадонда ортиқча кийим-бош, албатта топилади. Ҳали бемалол кийса бўладиган бундай либосларни танлаб муҳтож оилаларга бериш айни савоб ишдир. Агар сиз мадад қўлингизни чўзиб, баҳоли қудрат ёрдам берсангиз, нур устига аъло нур бўлур эди. Бу мурувват эзгулик ва меҳр-шафқат дарёсига ирмоқ бўлиб қўшилиши шубҳасиздир.

Қизил Ярим Ой жамияти ташаббуси билан вилоят ва шаҳар қўмиталарида ҳам қизғин иш олиб бориб, марафонлар, хайрия концертлари, «Ким ошди» савдолари ўтказилади. Ёлғиз ва қаровчиси бўлмаган қариялар, кўп болалик оилалар учун озиқ-овқатлар ташкил қилинади, шунингдек, савдо тармоқлари ёрдамида савдо-сотиқ ташкил этилади.

Жиззах Қизил Ярим Ой жамияти қўмитаси 14 март куни шанбалик ўтказиб, тушган маблағни одамлар эҳтиёжи учун ишлатишни режалаштирди. Тошкент шаҳар Қизил Ярим Ой жамияти вилоят қўмитаси томонидан вилоят болалар сил касаллиги санаторийсига бир марта ишлатиладиган тиббиёт игналари, Ангрен болалар уйи учун оёқ кийимлари берилади.

Булар Наврўз байрами кунлари ўтказиладиган тадбирларимизнинг бир қисми, холос. Белгилаган режаларимиз жуда кўп, баҳорнинг ўзи каби ранг-баранг ва сермазмундир. Сиз байрам кунлари фикримизнинг гувоҳи бўласиз.

Ўктамхон ВОҲИДОВА,
Ўзбекистон Республикаси Қизил Ярим Ой жамияти Марказий қўмитаси раиси

«ТЕМУРНИНГ НИГОҲИ ЎТЛИ, ЁНИҚ ЭДИ»

ГАЗЕТА Темурнинг сурати қандай бўлиши кераклиги ҳақида баҳс бошлаб тўғри қилди.

Яқинда жумҳуриятимиз китоб ва рўзнома дўконларида пайдо бўлган жаҳонгир Амир Темурнинг тасвирини илк кўришимдаёқ бу суратдаги киши бизнинг тасаввуримиздаги соҳибқироннинг суратига айнан ўхшамаслиги маълум бўлди. Агар адашмасам, бизга Амир Темур деб кўрсатилаётган киши кўпроқ Дон Кихотга ўхшаб кетади. Мен бу суратга субъектив муносабатда бўлмадиммикан, деган шубҳада кўпчиликнинг фикрини билишга уриндим. Аммо бирор кишидан ижобий жавоб олмадим. Бу жиддий ишни эътиборли мусаввир Р. Чориев бунчалик шошма-шошарлик билан ҳал қилишга уринади, деб сира ўйламаганман.

Хўш, аслида жаҳонгирнинг ташқи кўриниши қандай бўлган? Соҳибқироннинг ҳарбий юришлари, бунёдкорлик ишлари ҳақида кўпгина қимматли маълумотлар ёзиб қолдирган ўша давр тарихчилари унинг ташқи кўринишига жуда кам тўхталганлар. Бунинг устига, бизга етиб келган, туронлик, эронлик ва ҳиндистонлик мусаввирлар томонидан чизилган миниатюралардаги Амир Темур сиймоси бир-бирига ўхшамайди, уларнинг барчаси кейинроқ, яъни соҳибқирон вафотидан сўнг ишланган. Мен яқинда бир самарқандлик танишимнинг қўлида сақланаётган Амир Темурнинг суратини кўрдим. Эронлик рассом томонидан ишланган бу суратда у эроний қиёфасида акс эттирилган. Бу сурат жаҳонгир ҳақида унинг замондошлари ёзиб қолдирган тасвирга мутлақо мос келмайди. Амир Темур билан учрашиб, суҳбатлашган Шарафиддин Али Яздий, Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Арабшоҳ, Ибн Холдун, Испания-Кастилия қиролининг Самарқанддаги элчиси Рюи Гонзалес де Клавихо каби кишилар унинг ташқи қиёфаси ҳақида анчамунча тасаввурларни ёзиб қолдирганлар. Шулардан бири, тарихчи Ибн Арабшоҳ шундай ёзган: «Темур гавдаси келишган, узун бўйли, [illegible] боши катта, овози жарангдор бўлиб, [illegible] Оқиш юзини оч қизил ранг жонлантириб турарди. Елкалари кенг, бармоқлари тўлиқ, болдирлари узун, мускуллари кучли эди. [illegible] Ўлимни писанд қилмасди; [illegible]» [illegible] Файласуф тарихчи Ибн Холдуннинг ёзганлари ҳам юқоридаги маълумотларни тасдиқлайди. У ҳам: «Амир Темур узун бўйли, кенг елкали, бақувват, боши йирик, пешонаси кенг, жисмонан кучли, териси оқимтир, юзи қизил, бармоқлари тўлиқ, соқоли ҳилпираб турарди, бир қўли фалаж, ўнг оёғи оқсоқ, қарашлари ўтли, ёниқ, овози жарангдор, ўлимдан қўрқмайдиган, саксон ёшга етса ҳам маънавий ва жисмоний кучини тўла сақлаб қолган эди», — деб ёзган эди. Рўзи Чориев томонидан қайта ишланиб, Амир Темурнинг сиймоси, деб тақдим этилган суратда, афсуслар бўлсинким, юқоридаги белгиларни кўрмаймиз.

ШУ ЎРИНДА КЎПЧИЛИКДА, «жаҳонгирнинг сурати антрополог М. Герасимов томонидан яратилган эди-ку, рассом Р. Чориев ишлаган сурат билан М. Герасимов томонидан ишланган суратлар ўртасида [illegible]» — деган савол туғилиши мумкин. [illegible] М. Герасимов [illegible] портретини яратган эди. [illegible] М. Герасимов томонидан ишланган портретнинг муҳокамаси бўлиб ўтди. Ушбу [illegible] га чиққанларнинг фикрига кўра, М. Герасимовнинг ушбу меҳнати кўпчилик томонидан тан олинди, ҳеч ким эътироз ҳам қилмади. Бирор киши сўзга чиқиб, «эй, оғайнилар, М. Герасимов томонидан яратилган Амир Темурнинг қиёфаси у билан юзма-юз гаплашган одамлар ёзиб қолдирган таърифларга сираям ўхшамайди-ку», дея олмади. Негаки, бу йиғилиш қатағонлар айни авжга чиққан, барча тарих дарсликларидан «Темур давлати» деган боб олиб ташланган, туркий халқлар ватанларидан қувилаётган, тарихлари сохталаштирилаётган ва қораланаётган даврда ўтаётган эди. Кўпчилик тарихчилар томонидан «ёвуз», «қонхўр» деб таърифланган Амир Темур ҳақида бирор ижобий фикр [illegible] лари кўзга ташланиб қолган.

Демак, М. Герасимов томонидан яратилган Амир Темурнинг ҳужжатли портретини энг мукаммал деб қараш нотўғридир. М. Герасимов томонидан яратилган бу портрет Амир Темур тарихининг катта билимдони, ҳалол, жонкуяр олим, академик Иброҳим Мўминовга ҳам ёқмаган. Бу ҳақда Тошкент дорулфунунининг профессори Ғайбулла Саломов «Ёш куч» журналида (№ 10, 1991 й.) чоп этилган «Ифтихор ва армон» номли хотиранομасида шундай ёзади: «...Сўнгра таниқли ўрис одамшуноси ва қадимшунос М. М. Герасимовнинг жаҳонгир қабридан қазиб олинган бош суягига қараб чизган ҳайкалтасвири устознинг ғашини келтиради. Бу улуғ бобокалонимиз Амир Темур хотирасига туҳмат, ўзбек халқига ҳурматсизлик деб қарар эди. Чунки домланинг айтишича, [illegible]

[illegible] ҳибқироннинг бош чаноғи асосида яратилган бўлса, иккинчи сурат ўрта асрларда номаълум мусаввир томонидан яратилган миниатюра асосида яратилган. Аммо иккала сурат ҳам бир хилда яроқсиз, соҳибқирон ҳақидаги таърифларга мутлақо зиддир.

ШУ ЎРИНДА М. ГЕРАСИМОВ ЯРАТГАН портрет аслига ўхшамаса, Р. Чориев томонидан қайта ишланган миниатюра ҳам яроқсиз бўлса, Амир Темурнинг ҳақиқий суратини қачон кўрамиз, деган савол туғилиши табиий. Темур ва темурийлар тарихини ўрганиш эндигина ривожланиб бормоқда. Балким ҳали бирорта кутубхонада сақланаётган қўлёзмалар орасидан жаҳонгирнинг ҳақиқий сурати топилиб қолар. Агар топилмаса, М. Герасимовнинг Москвадаги лабораториясида Амир Темур бош чаноғининг шакли тушириб олинган бир неча гипсли қолип[illegible]

Машҳур шарқшунос, этнограф Жан Паул Роунинг «Тамерлан» деган китобининг муқовасида ўрта аср мусаввири томонидан чизилган Амир Темур сурати бор. Унда жаҳонгирнинг тахтда ўтирган ҳолати тасвирланган бўлиб, бошида дубулға эмас, чиройли тожли салласи бор. Ушбу сурат Ибн Арабшоҳнинг соҳибқирон ҳақидаги таърифига анчайин мос келади.

Аммо, шошма-шошарлик билан дуч келган суратни кўп минг нусхада чоп этиб, «мана сизга Амир Темурнинг сурати» деб халққа тарқатиш, менимча, нотўғри. Бу ишни амалга оширганлар кўпчиликнинг фикрини аниқламай туриб, суратни кўп минг нусхада тарқатишга журъат қилганликлари кишини ажаблантиради. Бундай «жасурликка» Амир Темурни ҳар қанча ёқтирмасин, ҳаттоки М. Герасимов ҳам журъат эта олмаганди. Мамлакат ҳалокатли уруш гирдобида бўлишига қарамай, яратилган суратни [illegible]

Ҳар бир миллатнинг асрдан-асрга, авлоддан-авлодга мерос сифатида ўтиб келаётган муқаддас қадриятлари бор. Халқимизнинг шундай қадриятларидан бири Туронни мўғуллардан озод қилиб, [illegible] мустақил давлатга айлантирган жаҳонгир Амир Темурнинг шаънидир. Модомики, биз мустақилликка эришган эканмиз, бундан беш аср аввал Туронни мустақил қилган соҳибқироннинг шаънини ҳимоя қилишимиз керак. Қолаверса, бир неча ўн йиллар давомида унинг номи қораланиб келинганини ҳам етиб ортади. Ўзини таниган барча миллатлар бугунга келиб, коммунистлар томонидан қора чапланган ўтмишдаги буюк аждодларини оқлаб олдилар. Биз эса ҳамон ҳадиксираб, кимлардандир буйруқ кутиб ўтирибмиз.

БУНДАН СЎНГ АМИР ТЕМУРНИНГ СУРАТИ бирор мусаввир томонидан ишланадиган бўлса, у албатта жонкуяр, ҳалол ижодкор ва олимлардан тузилган нуфузли комиссиянинг муҳокамасидан ўтказилиши, агар кейинда ўша комиссия маъқуллагандагина халққа тарқатилиши керак. Ахир, Амир Темур [illegible]

Амриддин БЕРДИМУРОДОВ,
Ўзбекистон Фанлар Академияси Археология илмгоҳининг илмий ходими, тарих фанлари номзоди

СОЗДАГИ СЕҲР

Кутлаймиз!

У куйни, куй сеҳрини болалигидан яхши кўрарди. Шу боис ҳам ўрта мактабни тугатиб, Глиэр номидаги Республика мусиқа билим юртига ўқишга кириб уни муваффақиятли битирди. Сўнг мусиқа сирларини пухта ўрганиш мақсадида Тошкент Давлат консерваториясининг Ўзбек халқ чолғу асбоблари бўлимида ўқиди. Озод Каримовнинг созандалик фаолияти Тошкент шаҳрида ҳарбий хизматни ўтаётган йилларида ёрқин намоён бўлди. У «Гуллола», «Кўзларинг», «Юрибди», «Марҳабо» сингари дилрабо қўшиқлари билан мухлислар тилига тушди. Қатор кўрик-конкурсларда қатнашиб, фахрли ўринларни эгаллади. Ҳарбий хизматдан сўнг Ўзбекистон халқ артисти Муҳаммаджон Мирзаев раҳбарлигидаги созандалар ансамблида гижжак чалди. Озод Каримовнинг ижодий фаолиятида айниқса, машҳур ҳофиз Маъмуржон Узоқов гуруҳида ишлаган йиллари ёрқин из қолдирди.

У Ўзбекистон телевидениесининг мусиқа редакциясида ишлаб юрган кезларида қатор янги кўрсатувларга муаллифлик қилди. Таниқли артистлар: Камолиддин Раҳимов, Нуриддин Ҳамроқулов, Қобилжон Юсупов, Солижон Маматовнинг репертуарлари халқона куй-қўшиқлар билан бойишида унинг ёрдами каттадир. Озод Каримов Алишер Навоий номидаги Ўзбек Давлат академик Катта театрининг миллий ансамблида бадиий раҳбар, Олим Хўжаев номидаги Сирдарё вилоят мусиқали драма театрида бош дирижёр лавозимларида ишлаганларида ҳам миллий мусиқамиз ривожига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшди.

Ўзининг 50 ёшини қизғин созандалик фаолияти ва самарали меҳнатлари билан кутиб олаётган Озод Каримов ҳозирда Ўзбекистон Байналмилал маданий марказида директор ўринбосари бўлиб ишлайди. У кишини кўпчилик ажойиб шеърлар, ғазаллар муаллифи сифатида ҳам билишади. Ажойиб инсон, истеъдодли созанда, маданиятимиз жонкуярларидан бири Озод Каримовни қутлуғ ёши билан табриклаб, у кишига янги ижодий парвозлар тилаймиз.

А. ОЧИЛОВ

ЖУМҲУРИЯТИМИЗ турмушининг барча жабҳаларида секинлик билан бўлса-да, она тилимиз ўз ўрнини топмоқда. Бу борада табобатчи зиёлилар ҳам бирмунча муваффақиятли ишларни амалга оширмоқдалар. Масалан, жумҳурият онкология илмий маркази маъмурияти Қонунни бажариш юзасидан махсус буйруқ чиқариб, ўн кишидан иборат комиссия тузган. Комиссия аъзолари ҳар ойда бир марта йиғилиб, давлат тилини жорий этишга тааллуқли масалаларни муҳокама қилмоқдалар. Мажлислар ўзбек тилида ўтказилади, баённомалар ҳам шу тилда тўлдирилади. Илмий марказда русийзабон ходимларнинг ўзбек тилини ўрганишлари учун махсус гуруҳлар ташкил қилинган. Уларда икки йиллик ўқув дастури асосида сабоқ берилмоқда. Биринчи йили ўзбек тили грамматикаси асослари ва ўзаро сўзлашувда дарс ўтилди, эндиликда эса тиббий атамаларни ўрганиш ва ҳужжатларни тўлдириш борасида сабоқ берилмоқда.

Ўтган йили марказ маъмурияти ўзбек тили ўқитувчиларининг таклифларини инобатга олиб, алоҳида хона ажратди. Ўзбек тилини астойдил ўрганишни хоҳлаган кишилар истаган пайтларида бу ерга кириб шуғулланишлари, зарур маслаҳатлар олишлари мумкин. Хона деворларига ҳазрат Алишер Навоийдан тортиб классик адабиётимизнинг ҳозирги вакиллари Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов каби эл ардоғидаги шоир-адибларнинг рангли портретлари илинган бўлиб, бу марказ ходимларининг бадиий меросимизга ҳурмат-эътибор билан қараётганликларидан далолат беради. Ҳар бир портрет тагида ўзбек ва рус тилларида қисқача маълумотлар ёзиб қўйилгани эса тил ўрганувчилар учун қулайлик туғдиради.

Ўзбек тилини ўрганаётган гуруҳларда суҳбатлашув тарзида синов-имтиҳон ўтказиш тартиби жорий этилди. Ана шу жараёнда Гулнора Назмиддинова машғулот олиб борган гуруҳ қатнашчилари беморлар билан ўзбек тилида ўзаро суҳбатлашишни анча пухта ўзлаштириб олганликларини намоён қилмоқдалар. Бироқ шуни ҳам айтиш лозимки, кўпчилик тингловчилар машғулотларда ўзбек тилида сўзлашсалар-да, иш вақтида камдан-кам ҳолларда ўзбекча гаплашадилар. Бинобарин, бу масалада биз ўзбек зиёлилари ҳам четда турмаслигимиз керак, иш жараёнида мунтазам равишда она тилимизда гаплашсак, бошқаларда ҳам ўзбекчани ўрганишга рағбат уйғонади, ўзбек тили муҳити яратилади.

ЎЗИМИЗ ЧЕТДА ТУРМАЙЛИК

Жумҳурият кардиология ҳамда Дерматология ва венерология илмий-тадқиқот институтларида, Тошкент шаҳар қурилиш бошқармаси тиббий-санитария қисмида ҳам давлат тили тўғрисидаги Қонунни бажариш юзасидан зарур тадбирлар белгиланган. Лекин улар тўла-тўкис амалга оширилаётгани йўқ. Кардиология илмгоҳида тил комиссияси аъзолари иштирокида ҳар ойда қонунни амалга ошириш борасидаги ишлар муҳокама қилинади. Аммо мажлис баённомалари фақат рус тилида ёзилмоқда. Маъмурият ихтиёридаги ўзбекча ҳарфли машинкадан иш жараёнида онда-сонда фойдаланилмоқда.

Дерматология ва венерология илмгоҳида ҳам ўзбек тилини жорий қилиш борасида барча ҳужжатлар рус тилида тўлдирилмоқда. Эрталабки мажлислар асосан икки тилда олиб борилмоқда. Навбатчилар дафтарини юритишда ҳам шундай йўл тутилмоқда. Бу жиҳатдан институт шифокорлари ёш мутахасис Миржамол Одилов бошқараётган бўлим ходимларидан ибрат олсалар, фойдадан холи бўлмасди. Бўлимда «беш дақиқали мажлислар» фақат ўзбек тилида ўтказилмоқда.

Лекин илмгоҳдаги неча минг сўмлаб пул эвазига олиб келинган, дид билан ишланган йирик ҳажмли «Тиббиёт варақаси» қуруқ ҳолда савлат тўкиб турибди, унда бир-иккита рус тилида ёзилган тери касалликларининг олдини олишга оид масалаларга ўрин олган, холос. Бу ҳоллар илмгоҳда қонунни бажариш учун мавжуд имкониятлар тўла ишга солинмаётганини кўрсатади.

Тошкент шаҳар қурилиш бошқармаси ҳузуридаги тиббий-санитария қисмига ташриф буюрсангиз, шифохона кираверишидаги йўлак четида дид билан ўрнатилган лавҳаларда Шарқ алломаларининг инсонийликни улуғловчи панд-насиҳатларини, доно ўгитларини, шеърий мисраларини ўқиб кўнглингиз ёришади. Бироқ шифохона бошқаруви фаолияти билан танишгач, ҳафсалангиз пир бўлади. Негаки, бу ерда ҳам ҳамон икки тиллилик устунлик қилмоқда. Боз устига, шифохона бўлимларидаги ўзбекча эълонлар, иш тартибини кўрсатувчи лавҳаларда кўплаб стилистик ва орфографик хатолар учрайди. Масалан: «тихий час» ибораси «тинч соат» деб ёзиб қўйилган. Бу таржима қўпол ва мантиқсиз чиққан.

Шифохонада иккита машинка ўзбекчалаштирилган бўлса-да, улардан унумли фойдаланилмаяпти. Бунинг сабаби бош врач муовини И. Салимов «Ўзбек тилида ёзилган ҳужжатларни Тошкент шаҳар қурилиш бошқармасидагилар бизда таржимонлар йўқ деб қайтариб юборишяпти» деб изоҳлади. Бизнингча, бошқарма раҳбарлари бундай нописандликка қатъий чек қўйишлари шарт.

Юқоридаги мисоллардан кўриниб турибдики, илмгоҳ ва шифохоналаримизда давлат тилини жорий қилиш борасида олиб борилаётган ишлар жуда суст. Аксарият раҳбарлар қонунга нисбатан юзаки муносабатда бўлишмоқда. Бунга биринчи навбатда ўзимиз сабабчимиз. Чунки пойтахтимиздаги барча олий табобат илмгоҳларида мулоқот ва иш юритиш тили рус тили бўлиб қолмоқда. Бундай шароитда бошқа миллат вакиллари қалбида маҳаллий тилни ўрганишга рағбат уйғонмаслиги табиий. Жумҳурият соғлиқни сақлаш вазирлиги шуни назарда тутиб, бир қатор ташкилий ва амалий ишларни бажармоқда. Вазирлик қошидаги жумҳурият Атамалар қўмитаси тиббиёт бўлимининг йирик олимлар ва мутахассислардан ташкил топган гуруҳ аъзолари жамоатчилик асосида фидоийлик кўрсатмоқдалар. Шифокор олимлар тайёрлаган русча-ўзбекча луғатлар, табобатнинг барча тармоқларини ўз ичига олган сўзлашгичлар бўлим таҳриридан ўтказилмоқда. Замон талабига жавоб бера оладиган ишлар нашрга тавсия қилинмоқда. Жумладан, ҳаётимиз учун зарур бўлган 1500 сўздан иборат «Русча-ўзбекча тиббий терминлар луғати» дебоча таржима нашрга тайёрланди. «Русча-лотинча-ўзбекча тиббий иборалар луғати» устидаги ишлар қизғин давом этмоқда. «Тиббиёт ходимлари учун русча-ўзбекча сўзлашгич» устидаги ишлар эса ниҳоясига етай деб қолди.

Жумҳуриятимизда «Ўзбек тили жамияти» тузилган. Бу она тилимиз тақдирида муҳим омиллардан бири бўлиб қолади. Шу нуқтаи назардан қараганда, Соғлиқни сақлаш вазирлиги қошида ҳам жамият бўлими ташкил қилинса, айни муддао бўлур эди. У орқали соғлиқни сақлаш тармоқларида тил билан боғлиқ ишлар марказлаштирилиб, жойларда қонунни ҳаётга тадбиқ қилиш юзасидан илмий-методик ёрдам кўрсатиш, матбуот бир йўналишда иш олиб бориш учун шароит яратилиши мумкин. Айни чоғда, бу ишлар вазирлик тизимида ўзбек тилида тайёрланаётган тиббиётга оид ҳисоб-китоб ҳужжатлари, касаллик тарихи варақалари, тўпламлар, луғатларни нашр қилдириш, ўзбек тилида иш юритиш хизматини яхшилашда ҳам муҳим аҳамият касб этишига шубҳа йўқ.

Абдукарим УСМОНХЎЖАЕВ,
Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш музейи директори, табобат фанлари номзоди,
Эркин ҚОСИМОВ,
II Тошкент тиббиёт олий илмгоҳининг кафедра мудири, профессор.
Турсунхўжа БОБОХЎЖАЕВ,
жумҳурият онкология илмий марказининг бўлим мудири, табобат фанлари номзоди

Заҳро Раҳимовна РАҲИМБОБОЕВА

Таниқли давлат ва жамоат арбоби, ўзбек маданиятининг ривожига муносиб ҳисса қўшган истеъдодли ташкилотчи, чет элларда ги ватандошлар билан маданий алоқа боғлаш Ўзбекистон «Ватан» жамияти раисининг биринчи ўринбосари Заҳро Раҳимбобоева 70 ёшда вафот этди.

З. Раҳимбобоева 1923 йилда Андижон шаҳрида хизматчи оиласида туғилди. У меҳнат фаолиятини 1938 йилда бошлаган.

У комсомол ташкилотларида, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетида бўлим бошлиғи, котиби лавозимларида ишлади, Ўзбекистон Маданият вазирлигида вазир ўринбосари ва вазир лавозимларида фаолият кўрсатди.

З. Раҳимбобоева дипломатия соҳасида ҳам фаол иштирок этди. Халқаро демократик хотин-қизлар уюшмаси котибиятида совет вакили, СССРнинг Ҳиндистондаги маслаҳатчи-элчиси, СССР Ташқи ишлар вазирлиги бўлим бошлиғи ўринбосари вазифаларини бажарди. Унга фавқулодда ва мухтор маслаҳатчи-элчи унвони берилган.

З. Раҳимбобоева икки марта СССР Олий Кенгашига ва беш марта Ўзбекистон Олий Кенгашига депутат қилиб сайланган эди.

У бир қатор СССР нишонлари ва медаллари билан мукофотланган. «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими» унвонига сазовор бўлган.

Таниқли давлат ва жамоат арбоби, жонкуяр ва фидоий инсон Заҳро Раҳимбобоеванинг порлоқ хотираси қалбимизда мудом сақлангусидир.

И. КАРИМОВ, Ш. ЙЎЛДОШЕВ, А. МУТАЛОВ, Э. САМАНДАРОВ, Б. НАЗАРОВ, Ш. ЗИЁМОВ, А. ФОЗИЛБЕКОВ, У. АБДУРАЗЗОҚОВ, Н. ҒОЙИПОВ, С. СУЛТОНОВА, Р. ҒУЛОМОВ, Ҳ. ХУДОЙБЕРДИЕВА, Р. БОБОЖОН, М. ҲАКИМОВ.

ҲАШАМАТЛИ МУҲРЛАР ВА ШТАМПЛАР

Мустаҳкам
сифатли
исталган тилда
исталган мураккабликда
сиз танлаган йўсинда
жиҳозланган
ҳуқуқий жиҳатдан қонуний

ТОШКЕНТ

"ФАЙЗ Лтд."
700003 Тошкент
Байналмилал кўчаси, 2-уй
Мулоқот телефонлари
45=45=56
45=43=56

БИР-БИРИМИЗНИ ҲУРМАТ ҚИЛАЙЛИК

11 март куни Ўзбекистон Республикаси адиблар иттифоқининг навбатдаги раёсат мажлиси бўлиб ўтди. ЎзРАИнинг биринчи котиби Сулаймон Раҳмон мажлис кун тартибига адиблар иттифоқи «Маърифат маркази»нинг низомини ва адиблар иттифоқи аъзолигига қабул комиссияси ҳайъатини тасдиқлаш, шоира Ойдин Ҳожиева ҳамда шоир Ҳабиб Саъдулланинг 50 йиллик юбилейларини ўтказиш учун комиссия тузиш ва Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубовнинг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида босилган «Қачон одам бўламиз?» мақоласи хусусидаги масалаларни киритишни таклиф этди.

Кун тартибига қўйилган масалалар юзасидан С. Раҳмон, С. Аҳмад, А. Мухтор, Э. Воҳидов, С. Мадалиев, Э. Аъзам ва бошқалар сўзга чиқишиб, ўтган ойлар мобайнида ЎзРАИ котибияти адиблар билан ҳамкорликда бир қатор маданий-маърифий тадбирлар ўтказганини таъкидлашди. Бу тадбирлар орасида таниқли исломий олим, саркарда Алихонтўра Соғунийнинг хотира кечаси, «Ватанни севмак иймондандир» рукнида «Истиқлол ва Туркистонлик муҳожирлар» мавзуидаги илмий-маърифий анжуман, ниҳоят Америкада яшаётган юртдошимиз шоир Булоқ Боши билан учрашув кенг жамоатчиликда катта таассурот қолдирди.

Шунингдек, сўзга чиққанлар ЎзРАИнинг молиявий масалаларини тезроқ ҳал этиш, ажратилган янги бинога кўчиб ўтишни тезлаштириш, «Маърифат маркази» низомини айрим ўзгартишлар билан тасдиқлаш, Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси билан тенг ҳуқуқлилик, ўзаро ҳурмат асосида фаолият кўрсатишга даъват этдилар. Масалан, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад ўзбек адабиётининг мумтоз вакиллари ҳаёти ва ижодига бағишланган юбилей кечалари, учрашув ва бошқа тадбирларни уюшма билан ҳамкорликда ўтказишни таклиф этди. Шу муносабат билан раёсат йиғилиши Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубовнинг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида босилган «Қачон одам бўламиз?» мақоласи хусусида шундай қарорга келди: «Мақола бир ёқлама ёзилгани ва ЎзРАИ ҳамда унинг раҳбарияти шаънига маломатлар айтилгани таъкидлансин. Ёзувчилар ўртасида низони кучайтирмаслик учун мақолага жавоб бермасликка келишилди. Иккита адабий ташкилот аъзоларининг бир-бирларига тош отишлари нотўғри деб топилсин».

Раёсат ЎзРАИ аъзолигига қабул комиссияси ҳайъатини тасдиқлади. Н. Фозилов (раис), Ш. Раҳмон (раис ўринбосари), И. Ғафуров, М. Бобоев, Э. Аъзамов, В. Рўзиматов, С. Мадалиев, А. Тошхўжаев, Е. Хўжамбердиев комиссия ҳайъати аъзолари этиб сайландилар.

Шоира Ойдин Ҳожиеванинг 50 йиллик юбилейини ўтказиш комиссияси аъзолари этиб, Ҳ. Худойбердиева (раис), М. Улуғова (раис ўринбосари), Зулфия, Ў. Ҳошимов, Т. Малик, Н. Қиличев, Х. Даврон, Ш. Салимова, З. Мўминовалар сайландилар. Шоир Ҳабиб Саъдулланинг 50 йиллик тўйини ўтказиш комиссияси аъзолари этиб, С. Аҳмад, (раис), Н. Фозилов, Э. Воҳидов, А. Мухтор, Ў. Ҳошимов, Х. Султонов, Д. Нурий, А. Тошхўжаевлар сайландилар.

Шу билан раёсат мажлиси ўз ишини якунлади.

ТАЪСИС ҚУРУЛТОЙИ

Шу йил 7 март куни Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси биносида жумҳуриятлараро «Туркистон» Халқ Ҳаракати Ўзбекистон ташкилотининг такрорий таъсис қурултойи бўлиб ўтди. Унда барча вилоятлардан таклиф этилган ва турли жамоат ташкилотлари, маданий марказлардан ташриф буюрган вакиллар қатнашдилар.

Қурултой қатнашчилари томонидан Низомга тегишли ўзгартиришлар киритилди ва Низомни 11—12 апрель кунлари ўтказилиши белгиланган Халқаро «Туркистон» ҳаракати таъсис Қурултойига тавсия этишга қарор қилинди. Қурултойда ташкилий масала ҳам кўрилиб, жумҳурият ташкилоти Кенгаш аъзолари ва Ҳакамлик қўмитаси сайланди. Бош ҳакамлик вазифасига тарихчи олим, академик Ҳамид Зиёев, ташкилот раислиги вазифасига шоир Тўра Мирзо, биринчи ўринбосарлик вазифасига Ўзбекистон Фанлар Академияси Геология ва геофизика институти илмий ходими Сейтбай Байдуллаев, ўринбосарлар этиб фалсафа фанлари доктори Бахтиёр Каримов ва ёзувчи, Ўзбекистон халқ депутати Абдусаид Кўчимов сайландилар.

Қурултой шу куни ўз ишини тугатди.

Б. ҒОЙИБ,
Жумҳуриятлараро «Туркистон» Халқ Ҳаракати раиси

ЭРКИН ИҚТИСОДЧИЛАР УЮШМАСИ

26 февралда «ЭРК» демократик партияси ташаббуси билан бозор иқтисодиёти муаммоларига бағишланган давра суҳбати бўлиб ўтди. Суҳбатда профессор Н. Қосимов, Ёш олимлар ва мутахассислар уюшмасининг президенти ва Ноосфера институти директори, фан номзоди З. Исроилов, Лидерлик ва инсон имкониятларини ривожлантириш институти директори А. Файзуллаев, «Агробизнес» институти кафедра бошлиғи, иқтисод фанлари номзоди А. Султонов, иқтисод фанлари докторлари А. Шокиров, К. Ўлжабоев ва бошқа кўпгина иқтисодчи олимлар қатнашдилар.

Давра суҳбатни «Эрк» демократик партияси раиси М. Солиҳ бошлаб берди ва жумладан шундай деди: «Биз оппозициядаги партиямиз. Аммо бу иқтисодий инқироз пайтида мамлакат аҳволига четдан қараб туриб ҳукуматнинг янада оғир сиқувга тушишидан қувониб, «баттар бўл!» деб қарсак чалиш дегани эмас! Чунки биз партия ўлароқ, ҳукуматга эмас, халққа хизмат қиламиз. Миллатимизнинг инқироздан чиқишига қўлдан келганча кўмаклашишимиз лозим. Бугунги йиғилишимиз, шу ниятни амалга ошириш учун чақирилди».

Бундан сўнг Наримон Қосимов ҳозирда қилиниши керак бўлган долзарб иқтисодий ислоҳотлар ҳақида сўз юритди. Давра суҳбати қатнашчилари бу хусусда ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

Таклифларга мувофиқ ЭДП қошида Эркин иқтисодчилар ассоциацияси тузилди ва ташкилий гуруҳ раиси этиб иқтисод фанлари доктори А. Шокиров сайланди.

Совет Иттифоқи Қаҳрамони, ажойиб ёзувчи, 1942 йилда, урушнинг энг оғир кунларида Берлинга бомба ёғдирган, 1943 йилда эса Теҳрон конференциясида қатнашган ҳукуматимиз делегациясига хизмат қилган Борис Ермилович Тихомоловнинг бугун орамизда йўқлигига ишониш қийин. Ёниқ қалбли, самимий бу инсоннинг биз билан ёнма-ён эмаслигига кўниколмайсан. Лекин начора.

Борис Ермилович ўз ота-онасини билмасди, билиши мумкин ҳам эмасди, чунки улар ўғлини чақалоқлигидаёқ Бокудаги болалар уйига топшириб кетишганди. Болани денгизчи Ермил Тихомолов оиласи ўз бағрига олди. Ермил Тихомолов ахлоқий жиҳатдан ниҳоятда қаттиққўл одам эди. Тутинган отанинг бу характери ва унинг ҳалоллиги Борис Ермиловичга ҳам тўла юқди. У кейинчалик ҳаётда бу қатъиятлилиги учун кўп дакки еб, ҳатто у ер-бу ери кўкарса ҳам табиатини ўзгартирмади. Ҳалоллик худди ҳаёт зарурати каби унинг тақдирига омухта бўлиб кетди, ишда унга қаттиқ амал қилди, бошқалардан ҳам шуни талаб этди.

Тихомоловлар оиласи Тошкентга очарчилик бошланган Россиядан 20-йиллар бошида кўчиб келди. Ўсмир йигитчанинг Тошкентга келиб олган биринчи таассуроти ўзбекларнинг ниҳоятда самимийлиги бўлди ҳамда бундан ғоят таъсирланди. У кейинчалик бу ердаги барча нарсаларга кўникиб кетди.

Ўша пайтлар шаҳар четида бўлган, кейинчалик эса шаҳар бағрида қолиб кетган тайёрагоҳ ҳам боланинг қалбига маҳкам ўрнашиб қолди. Бу ерда у кўплаб тайёраларни кўрди. Тайёралар эса худди тирикдек учар ва қўнар эди. Бола қўл билан ясалган «қуш»лардан кўз узолмас, баъзан уззукун шу ерда қолиб кетарди.

Кейин у тайёрагоҳ ёнидаги устахонада тайёраларни йиғишда иштирок этди. Сўнг Балашов номидаги учувчилик билим юртига ўқишга кирди. Докторлар унинг соғлигига бирор шубҳа билдиришмади. Лекин, унинг, ёшлигида рахит бўлган йигитнинг докторлар кўригидан ўтиш учун қанчалар жиддий тайёргарлик кўрганини англаш қийин эмасди. Билим юртида унга осон бўлмади, ҳар бир ютуққа тиришқоқлиги ва меҳнатсеварлиги туфайли эришди.

САМО ЛОЧИНИ ЭДИ

«Тихомолов моҳир учувчи эди, — деб эслаганди кейинчалик унинг қабри устида сочларига оқ оралаган учувчи дўсти Борис Лузиноли. — Унинг қалби тайёрага қўшилиб кетарди, тайёра эса жонли мавжудотга айланарди. Билим юртида у ҳақда ажойиб афсоналар тўқилганди».

Билим юртини тугатгандан кейин Борис Ермилович Ўзбекистонга қайтиб келиб, шу ерда самолётни бошқарди. У тез ёрдам авиациясининг худди ўйинчоқдек самолётида Қорақалпоғистонни ҳам энига, ҳам бўйига кезиб чиқди. Самолётини оғир касаллар кутаётган қишлоқларнинг гоҳ тупроқ йўлларига, гоҳ далаларига, гоҳ каналларнинг бўйларига қўндирди. У шундай оғир шароитда бирор марта ҳам доғда қолмади. «Мумкин эмас», деган сўз учувчи сифатида унинг луғатидан ўчирилди. Самолётни бошқариш борасида инсон имконияти нималарга қодир бўлса, ҳаммасини ўз ҳаётида синаб кўрди. У доқторлар билан бирга одамларни ўлимдан қутқарарди. Уларнинг қувончдан ёришган юзларини кўрганда ўзини бахтли сезарди.

Сўнгра у катта самолётларда республикадаги энг узоқ йўл — Тошкент — Урганч трассаси бўйлаб кўп учди. Ўшанда самолёт бу трасса оралиғида Чоржўйга қўниб ўтарди. Бир гал у Урганчдан Тошкентга Чоржўйга қўнмасдан учди. Уни ўлди, самолёт йўқолди деб ўйлашганди. Лекин у самолётни Тошкентга олиб келиб қўндирганда кўпчилик ҳайратдан ёқаларини ушлашди. Унинг учувчилик ҳаётида бундай воқеалар кўп бўлган.

У Қизилқум устидан кўп марталаб учди. Ва ҳар гал қум барханлари бағрида кимсасиз, ҳувиллаб ётган қалъалар қолдиқларини, сувсизликдан қақраб ётган каналларни, шўрхок босган ерларни кўрарди. Бир пайтлари ҳаёт қайнаган бу жойлардаги ўлик сукунатдан ҳайратга тушарди. Кейинчалик буларнинг ҳаммаси унинг китоблари саҳифаларидан ўрин олди.

ЁДНОМА

У «Осмон сурури» асарида 1941 йилнинг 22 июни ҳақида қисқагина хабар беради: «Тонг отди — уруш бошланганди». Урушда ҳамма нарса — ўлим ҳам, мардлик ҳам, қўрқув ҳам аралаш-қуралаш эди. Лекин инсоннинг юрт олдидаги бурчи ҳам бор эди. Борис Ермилович узоқдан учиб бориб бомба ёғдирувчи самолётда 212 марта учди. 212 марта ўлим билан тик келди, лекин ўлим шунча марта ортга чекинди. 1942 йил Берлинни учинчи марта бомбардимон қилгандан кейин у илма-тешик бўлиб кетган самолёт — «ИЛ-4»ни Москва яқинидаги яширин тайёрагоҳлардан бирига зўрға қўндиради. Катталар унга қаҳр-ғазаб билан ташланишади, лекин аҳволни кўриб ҳовридан тушадилар. Кейин дарров энг юқорига, мўйловга «Бизникилар Берлинни бомбардимон қилдилар», деб хабар етказишади. Юқоридагилар эса «Шу Тихомоловми!.. Берлинни уч марта бомбардимон қилдими... Нима, у ҳалиям қаҳрамон эмасми?», дея ҳайратга тушади. Шундан сўнг мўйлов унга Қаҳрамонлик нишонини бериш тўғрисидаги қарорни ўзи айтиб туриб ёздиради. Бу тўғрисида у кейинчалик асарларидан бирида батафсил маълумот беради.

У командирлар билан келишолмасди. Ҳаёт эса уни яхши командирларга кам рўпара қиларди. Раҳбарлик курсисидаги аҳмоқларни ёқтирмасди. Нафақат ёқтирмасди, бор ҳақиқатни уларнинг юзига шартта айтарди. Шу сабабли ҳам кам мукофотланар, унвони ҳам секинлик билан ошар эди. У урушни майор унвони билан якунлади. Сўнг армияда қолишни истамади. Академияга чақиришганда, рад қилди: «Мен хаёлпараст эркин қушман, тепамда буйруқ беришларини истамайман», деди.

Урушдан кейин граждан авиациясида кам учди. Қанчадир вақт Нальчикда вилоят партия қўмитасида йўриқчи бўлиб ишлади. Бу иш ҳам таъбига ўтирмади. Унинг бир ғалати одати бор эди: биров сўраса-сўрамаса ҳам бор ҳақиқатни дангал айтиб қўя қоларди. Баъзиларга бу одат ёқмасди.

Кейинчалик у ўзини бутунлай ижодий ишга бағишлади. Ҳаётда кимни кўрган бўлса, ҳаммасини оқизмай-томизмай оқ қоғозга тўкиш ва шу орқали уни китобхонларга етказиш истаги туғилди. У ниҳоятда жиддий ишлади: бирин-кетин «Бурон оғушида», «Қағиллаш», «Турналар», «Само ўт ичида», «Узоққа учадиган самолёт қанотида», ва ниҳоят ижодининг якуни сифатида «Осмон сурури» сингари асарлари нашр этилди.

Булардан ташқари, Борис Ермиловичнинг яна бир севимли машғулоти бор эди. Бу — тошлар эди. У кўп саёҳат қиларди. Шундай саёҳатлардан бирида юртимизнинг бир чеккаси — Беринг оролидаги Буян қўлтиғида сочилиб ётган гўзал тошларни кўриб ҳайратга тушади. Улар худди тирикдек товланар, кўзни олгудек жимирларди. Қизиқиш шундан бошланди. Кейин тошларни кесиш ва уларга турлича шакл-тус беришни ўрганди. У бу борада ҳам шундай чапдаст уста бўлиб етишдики, уни унча-мунча одам қилолмасди. Бугунги кунда ундан ёдгор қолган тошлар коллекцияси унча-мунча музейларда топилмайдиган даражада ҳайратомуздир.

У тошларидан бирортасини сотмасди, фақат совға қиларди. «Совға қилинган тош — бахт келтиради, сотиб олингани — буюмга айланади, ўғирланганининг эса умуман қадри бўлмайди», деган гапни кўп такрорларди. Ҳа, унинг бу борада ҳам ўз қараши бор эди.

Ўлимидан икки кун олдин, ярим паришон ҳолда хотинига қарата: «Ёрдам бер, бошқара олмай қоляпман. Энди штурвални ўзинг ол!», дея шипшиди. У ўзини самолётда деб ҳис қилганди, хаёли самода эди. Биз унинг жасадини она-заминга топширган кунни ҳам яхши эслайман: у қушдек енгил эди, руҳи аллақачон ўзининг азалий ошиёни — коинот қўйнидан жой олганди.

Ҳа, у осмонни севарди, само қўйнида эркин қуш эди. У само қўйнидан заминга бир зум қўнди ва ўзидан қаҳрамонона ишлар, гўзал хотиралар қолдириб кетди.

Сергей ТАТУР

«ФАРҒОНА» ДАСТАСИ ТУЗИЛДИ

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси Тарғибот маркази қошида таниқли истеъдодли хонанда Абдулҳай Каримов раҳбарлигида «Фарғона» дастаси тузилди.

Дастада Т. Султонов, Ф. Умаров, И. Тошпўлатов, Ш. Тоштемиров А. Қарашев, С. Ҳамроева ҳамда Ҳ. Ҳасанова каби созанда ва раққосалар ўз фаолиятларини бошлашди. Даста иштирокчилари ўз олдига миллий куй ва қўшиқларни, классик мақомларни кенг тарғиб этишни мақсад қилиб қўйган.

«Фарғона» дастаси кўпроқ ижодий сафарларда бўлиб, меҳнаткашлар ҳузурида учрашувлар ўтказмоқда.

Ҳ. ҲОТАМОВА

САХОВАТПЕША КИШИЛАР ДИҚҚАТИГА!

Пойтахтимиз Тошкентнинг Собир Раҳимов районидаги обод ва кўркам гўшалардан бўлмиш Ал Беруний, Мирзо Асадуллахон Ғолиб, Аъзам Иброҳимов номли маҳаллаларнинг янги марказий гузарида Покистоннинг «Табани» тижорат кампанияси, Саудия Арабистонлик ватандошларимиз, Мовароуннаҳр диний бошқармаси бошлиғи муфти Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳазратлари ҳомийлигида, саховатли кишиларимизнинг кўнгилдан чиқариб қўшаётган хайриялари ҳисобига ўзбек фарзанди, Ҳиндистон яриморoли халқларининг буюк мутафаккир аллома шоири Мирзо Ғолиб жоме масжид—мадрасаси қурилмоқда. Унинг биргина хонақосининг саҳни олти сотиқ майдонни эгаллайди. Ўн олти хонадан иборат икки қаватли мадрасаси эса уч юз нафар талабага мўлжаллангандир.

Ҳурматли юртдошлар! Биз ҳар уч маҳалла фаоллари турли корхона, муассаса ва бошқа ташкилотларнинг раҳбарларига мурожаат қиламиз. Агар савоб йўлида ушбу эзгулик ишига ўз ҳиссангизни қўшиш ниятингиз бўлса, диққатингизга қуйидаги маълумотнома ва ҳисоб рақамларини ҳавола қиламиз:

ТОШКЕНТ ШАҲАР, С. РАҲИМОВ РАЙОН САНОАТ-ҚУРИЛИШ БАНКИ. ҲИСОБ ВАРАҚАСИ 000700124. МФО 172682309
БОШ МАНЗИЛГОҲИМИЗ:
Тошкент шаҳри, С. Раҳимов райони, Мирзо Ғолиб кўчасида жойлашган маҳалла қўмитаси.

Ўзбекистон театр арбоблари уюшмаси бошқаруви уюшма аъзоси, Ўзбекистон халқ артисти, Ҳамза номидаги Ўзбек Давлат Академик драма театрининг актрисаси

Сабоҳон КАРИМОВА

вафот этганлигини чуқур қайғу билан билдириб марҳуманинг оила аъзоларига таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси уюшма маҳаллий комитети раиси Турсунбой Махаевга рафиқаси

Меҳринисо РЎЗИҚУЛОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этадилар.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси драматургия кенгашининг масъул котиби, таниқли шоир ва драматург Ҳусниддин Шариповга отаси

Шарифжон ПАРПИБОЕВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги ҳайъати ва жамоат ташкилотлари таниқли давлат ва жамоат арбоби, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими

Заҳро РАҲИМБОБОЕВА

вафот этганлигини чуқур қайғу билан билдириб, марҳуманинг оила аъзоларига таъзия изҳор қилади.

Темур ва темурийлар

Соҳибқирон туғилган жой

Ёхуд Занжирсарой қиссаси

3. АМИР ТЕМУР ВА САРОЙ МУЛК ХОНИМ

АМИР ЖОКУ (ЧОКУ) ҚАНДАЙ ШАХС, БАДИИЙ ОБРАЗМИ ЁХУД ТАРИХИЙ, ҳаётда бўлган кишими? Айтиш лозимки, темурийлар тарихига оид кўпчилик тарихий-илмий асарларда бу зотнинг исм-шарифи учрайди. Ҳаттотлар уни Чоку, Чокуй, Жоку тарзида уч хил ёзганлар. «Темур тузуклари»да ҳам унинг номи кўп бора тилга олинади. «Зафарнома», «Мужмал-и Фасиҳий» асарларида бир жиҳат диққатни тортади. Масалан, «Зафарнома»нинг аввалги бобларида Жоку барлос деган номга дуч келсак, сўнгроқ амир Жоку барлос нисбалари ишлатилади. «Зафарнома»нинг (Самарқанд, 1969 йил) 216-саҳифасида «Амир Жоку бин Муборак бин Туғон бин Қодон бин Ширға бин Қорачор нўён» деган исмга дуч келамиз.

Мана шу мулоҳазалар бизни Жоку — Чокулар икки киши бўлганми, деган андишага олиб боради. Шундай бўлса, ФТ (форсий «Темурнома»)даги амир Жоку амир Тарағайга яқин қариндош деган гап ҳақ бўлиб чиқади. Шажарадан кўриниб турибдики, амир Жоку Муборакнинг ўғли. Муборак ўз навбатида амир Тарағайнинг амакизодаси Қорачор нўёнга бориб тақалади. Амир Жоку ибн Муборак Қаршида ҳокимлик қилган, қачонки, у Баёнқулихон томонидан лавозимидан бўшатилгач, отаси мулки бўлган Занжирсарой тарафга, ҳозирги Муборак тумани маркази жойлашган ерларга кўчиб боради, деб фараз қилсак бўлади. Ва бу фаразда асослар етарлидир.

Амир Чоку — Жоку барлосга келадиган бўлсак, у ёш жиҳатидан Амир Темурга тенгдош бўлиб кўринади. Амир Жоку ибн Муборак эса амир Тарағай тенгдоши. Амир Жоку ибн Муборак Қарши ва ҳозирги Муборак туманида яшаган бўлса, амир Жоку Шаҳрисабзда вояга етган. «Темур тузуклари»да улуғ Амир Темур мўғулларга қарши дастлабки ҳаракатни бошлаганда Кеш йигитларидан «Амир Жоку, Ики Темур, амир Сулаймон ва Жалолиддинларни хилватроқ ерга чорладим ва уларни ўзимга иттифоқ қилмоқчи бўлдим», дейилади. «Тузуклар»нинг 86-бетида эса, «Барлос уруғидан (қуйидаги) тўрт кишини амир ул умаро қилдим: Амир Худайдод, унга Бадахшон мамлакатини инъом этдим. Амир Жоку, амир Ику Темур ва амир Сулаймоншоҳга ҳам биттадан сарҳад мамлакатини тортиқ қилдим», дейиладики, бу бизнинг Жокулар иккита бўлганлиги ҳақидаги шубҳамиз асосли эканлигини кўрсатади. Зеро, амир Жоку ибн Муборак Темур туғилмасдан бурун ҳам амир бўлган, Қаршида ҳукм сурган.

Амир Жоку ибн Муборак ҳам кейинчалик Амир Темурнинг юришларида амири бузург — улуғ амир сифатида қатнашади. У 1383 йилнинг қишида вафот этади. Академик В. Бартольд «1365 йилдаги Самарқанд халқ ҳаракати» деган ишида амир Жоку ибн Муборакни Жоку барлос билан адаштирганга ўхшайди. Маълумки, шу йили — 1365 йилда амир Ҳусайн исёнда гумон қилиб Амир Темурнинг сафдошларини, дўстларини қамаб қўйган. Улар орасида Жоку, Сайфиддин, Оқбўға, Элчи баҳодир ва Давлатшоҳ бахшилар бўлган. Бизнинг фикримизча, бу Темурнинг ҳамтенгги — Жоку барлос эди.

Фасиҳ Хавофийнинг «Мужмал-и Фасиҳий»сида ушбу масалада бизни қаноатлантирадиган яна бир далил мавжуд. Бу 1405—1406 йил воқеалари баёнида тилга олинган амир Жоку ҳақидаги хабардир. Амир Жоку барлос улуғ соҳибқирон вафот этганда ҳам Шоҳрух Мирзо хизматида бўлган, ҳарбий юришларда қатнашган. Хусусан, 1406 йилда Сабзаворда исён кўтарган Али Султонга қарши юришда амир Жоку амир Мизроб, амир Саййид Хожа, амир Жаҳон Мулклар билан бирга иштирок этади ва ғолиб бўлади. Афсуски, «Мужмал-и Фасиҳий»да амир Жокунинг бундан кейинги ҳаёти қаламга олинмаган. Бу йилларда қариб қолган амир Жоку оламдан ўтган бўлса керак.

Маълум бўляптики, ҳикоятларда айтилганидек чўлда, қудуқ бўйида Тегина Бегимга дуч келган киши амир Жоку ибн Муборак бўлган:

— Эй малика, маро амир Жоку барлос мегўянд. Ин шубони ман аст. Ту ба жои фарзанди ман дар хонаи ман бирав. Туро фарзандон тарбият кунанд. Баъд аз он хешони туро ёфта, ҳамроҳ кунам (22-бет).

ФТдан келтирилган бу кўчирмада амир Жоку барлоснинг Тегина Бегимни фарзанд сифатида қабул қилганлиги (бу ҳам унинг ёши катталигини кўрсатади), уйига олиб кетганлиги, қариндош-уруғи йўқлаб келгудек бўлса, қўшиб юборишини айтганлиги нақл қилинган.

Амир Жокунинг уйига келгандан сўнг олти ойлар чамаси вақт ўтгач, Тегина Бегимнинг кўзи ёрийди: ФТда айтилишича, улуғ соҳибқирон 735 йилнинг (сичқон йили экан) 25 шаъбони, чаҳоршанба оқшомида, ойнинг 29 да дунёга келган экан. Тарихий асарларда шаъбоннинг 25, шунингдек, 735 ҳижрий йил қайд этилган. Аммо, чаҳоршанба оқшоми, ойнинг 25 далв даражасида эканлиги бошқа манбаларда учрамайди.

Амир Жоку яшайдиган жой қаерда эди ва у қандай аталарди? Бу саволга ҳам асарнинг иккинчи бобида жавоб берилади:

«Амир Жоку барлос бой киши эди. Молҳоли кўп, қирқ ғуломи бўларди. Чорваси қудуқдан сув ичарди. Қовғага занжир боғланган эди, қирқ киши қудуқдан сув тортарди. Шу жиҳатига кўра, бу жойни «Занжирсарой» деб номлаганлар».

ШУНИ ҲАМ АЙТИШ ЖОИЗКИ, ФТда Занжирсаройнинг «Занжир саро» шакли ҳам учрайди. Бу, котибнинг эътиборсизлиги оқибати бўлса керак. Амир Темур амир Жоку барлос уйида вояга ета бошлайди. Унинг тарбияси билан амир Жокунинг ўзи шуғулланади.

Шу ўринда бироз мулоҳазага эрк берсак. 1991 йилнинг ёзида Муборакда, Занжирсарой қурғонида бўлганимизда, қариялар шу нақлни — қудуқ қовғасига занжир боғланганлиги учун бу жой Занжирсарой деб аталганлигини айтган эдилар. Бу фикрни туркий «Темурнома» муаллифи Хожа Салоҳиддин ҳам такрорлаган. Ҳамроҳлар билан қудуқни кўздан кечирганимизда занжир изларини топармиканмиз, деб беҳуда уриндик. Чунки, қудуқ кўмилиб қолган эди. Шубҳасиз, қудуқни тозалаб, тиклаш зарур, унинг ғиштларида нафақат занжир излари, балки, тарих чизгилари ҳам қолган бўлса, не ажаб? Бу ҳақда номшунос олимлар билан ҳам суҳбатлашиб кўрдик. Профессор Тўра Нафасов занжирни сангир (қўрғон) деб тавсифлашга мойил. Хойнаҳой, Занжирсаройнинг лисоний маъносини очиб бериш келажакнинг ишидир.

Тегина Бегимнинг қудуққа тушиб, омон қолишига келсак, бунда муболаға устун эканлигини айтиш керак. Бироқ Бегимнинг отасини кўриш учун йўлга чиқиши, йўлда фожеий воқеаларнинг юз бериши ҳақиқатдан узоқ эмас.

ФТда ҳикоя қилинишича, Темур амир Жоку хонадонида 12 ёшга қадар яшаган: «Амир Соҳибқирон то ўн икки ёшгача амир Жоку уйида бўлди. Амир Жоку одамларга бу менинг хоназод қул болаларимдан дер эди. Аммо фарзандларидан ҳам яхшироқ кўрарди... Аммо Тегина Бегим ўн икки йил амир Жоку қўшида бўлди».

Шундан сўнг, орадан йиллар кечиб, амир Тарағай Бегим овозасини эшитиб, касалга чалинган Йўқун Хотунни олиб, Занжирсаройга келади. Тегина Бегим дуосидан одамлар шифо топиб, донғи тўрт тарафга кетади. Йўқун Хотун ўз гуноҳларини бўйнига олиб, шифо топади.

«Зафарнома»да айтилишича, Амир Темурнинг ўгай онаси исми Қадоқ Хотун бўлиб, у 1389 йилда вафот этган. Қадоқ Хотун Кешда дафн этилган. Бу борада ҳам ФТ ҳикояти ҳақиқатга яқин. Биз, юқоридаги кўчирманинг фақат бир жойига шубҳа қиламиз. Темур 12 ёшга етгунга қадар отаси уни тополмаслиги ишонтирарли эмас. Бунда бироз муболаға бўлса керак. Биз аввалроқ Темурнинг 7 ёшида отаси билан бир қариндошиникига борганлиги ҳақидаги Давлатшоҳ Самарқандий нақлини айтиб ўтган эдик. Ўша нақлда эътиборни тортадиган чизги шуки, ҳалиги бой қариндошнинг 70 та турк ва ҳинд қули бўлган. Амир Жокунинг ҳам қирқ қули (бу фақат қудуқдан сув тортувчилар) бор. Эҳтимол, Темурни Занжирсаройдан анча олдин, 4—5 ёшларида олиб кетишгандир, 7 ёшларида яна шу қариндоши — Амир Жокуникига меҳмон бўлиб келишгандир. Булар, албатта, фаразий гаплар. Лекин, ҳар бир ривоятнинг, ҳар бир нақлнинг тагида ҳақиқат уруғи бўлиши тайин. Айниқса, гап жаҳонга машҳур, улуғ зот ҳақида кетаётган бўлса, ортиқча муболағага йўл қўйиш одобдан эмаслигини аждодларимиз, хусусан, форсийзабон фузалолар ҳам яхши билишган. Агар туркий муаллифлар (шу сабабдан ҳам, Хожа Салоҳиддин «Темурнома»сини таҳлил доирасига киритмадик) бу ҳақда биринчи бўлиб ёзганларида эди, буни тушуниш мумкин бўларди. ФТ муаллифи «Темурнома»ни яратар экан деярли ҳар бир гапида тарихий асарларга мурожаат қилади, Мавлоно Яздий бу ҳақда ундай деган, Мавлоно Ҳотифий бундай деган, деб фикрини далолат этишга интилади.

Ниҳоят, нақлнинг давомига келадиган бўлсак, амир Тарағай бир неча кун қариндоши амир Жоку уйида меҳмон бўлади ва китобда ёзилганидек сўнг амир Жоку билан хайрлашиб, ўғли билан Шаҳрисабз йўлига тушади...

1712 йилда битилган форсий «Темурнома»да ҳикоя қилинган Занжирсарой ва улуғ Амир Темурнинг таваллуд топиши ҳақидаги нақл ана шундай хотимасига етади.

ЗАНЖИРСАРОЙ... РИВОЯТЛАР ИЧИДАН БОШ КЎТАРАЁТГАН МУҲТАШАМ ҚАСР. Бу жой ҳозиргача тарихий асарлар саҳифаларидагина мавжуд эди. Бироқ унинг ўрнини аниқ билмасдик. Уни Самарқандда дегувчилар ҳам бўлганди. «Зафарнома»да айтилганидек, Қарши шаҳридан «икки манзил» масофада, ғарброқда жойлашган Занжирсаройни ўрус манбаларига ишониб, икки кунлик йўлда деб лоқайд бўлдик. Бугун изи топилган Занжирсарой харобалари авлодлардан мурувват ва шижоат кутиб турибди.

Мана, ниҳоят, кузатишларимиз таҳлилига сўнгги нуқтани қўйиш фурсати ҳам етди. Нимадир айтилмай, нимадир асосланмай қолганини кўнгилда сезиб турибмиз. Муҳтарам ўқувчилардан узрлимиз. Тасалли бергувчи бир жиҳат шуки биз улуғ бобомиз Амир Темур ҳаёти ва тарихини эндигина ўрганаётирмиз. Баъзилар писанда қилганидек, у туғилган жойни аниқлаш «майда» мавзу эмас, аксинча, буюк соҳибқироннинг ҳақиқий таржимаи ҳолини яратишда муҳим қадам бўлишга арзигуликдир. Тарихий ва бадиий манбаларда, халқимиз орасида шу нақллар юрса, маълум ва машҳур бўлса-ю, биз ундан атайлаб кўз юмсак, инсофдан бўлмас. У ҳолда бундай «майда» мавзулар борган сари кўпаяверади.

Яна Занжирсаройга бирров нигоҳ ташлайлик. 1370 йилда Амир Темур амир Ҳусайн ўрнига Мовароуннаҳр тахтига чиққач, унинг ҳарамидаги хотинлардан фақат Сарой Мулк Хонимни манзур кўриб, қолганларини бегу амирларга никоҳлаб беради. Хусусан, Амир Ҳусайн хотинлари орасида Чиғатойга насаб эътибори билан жуда яқин турадиган Тармаширнинг қизини ҳам хотинликка олмаган. Демак, айрим рус тадқиқотчилари даъво қилганларидек Амир Темурга кўрагонлик — хоннинг куёви бўлишлик туфайли эмас...

Сарой Мулк Хоним Қозонхоннинг қизи эди. Олдинроқда бу ҳақда тўхталдик. Сарой Мулк Хонимнинг Қаршида туғилганлиги ҳақида нақллар эшитганимиз бор эди. У Амир Темурдан 5 ёш кичик бўлган ва 1340—1341 йиллар оралиғида туғилган. Қозонхон бу йилларда Занжирсаройни қуриб битказган ва шу қасрда яшай бошлаган. Шундай экан, Сарой Мулк Хоним — Биби Хоним Занжирсаройда туғилган бўлади.

Биби Хонимга қадар ҳам Амир Темурнинг хотин ва икки ўғли бўлган. Хотинининг исми Нурмиш Оға бўлган. Амир Темур Сарой Мулк Хонимни никоҳига олгач, уни биринчи малика мақомига молик қилади. Бунда нима сир бўлиши мумкин? 1346 йилда Қозонхон ўлдирилгач, унинг оиласи Занжирсаройда яшашда давом этган. Хаёлга эрк бериб, ёш Темур Сарой Мулк Хоним билан шу ерда — Занжирсаройда бирга ўниб-ўсган, дегинг келади. Агар Амир Темур куёвлик (кўрагонлик) риштаси ила мўғуллардан мурувват кутмоқчи бўлганда эди, мавқеи Сарой Мулк Хонимдан анча баланд бўлган Чиғатой авлоди вакили — Тармаширин қизидан ажралмаган бўлур эди. Бу ўринда мулоҳаза қилиш учун маълум асослар бор.

Амир Темур Занжирсаройга алоҳида бир ихлос билан қараган. Эрондан қайтишда ҳам, Хоразм устига юриш қилишда ҳам Занжирсаройда қишни қишлаб, дам олган ва шодмон кунларини кечирган.

1387 йилда Занжирсаройнинг Тўхтамиш қўшини томонидан вайрон этилиб, ўт қўйилиши айтиб ўтилди. Амир Темур Занжирсарой учун қаттиқ интиқом олган.

Фасиҳ Хавофийнинг гувоҳлик беришича, Тўхтамиш босқини хабари келган пайтда Амир Темур Қорабоғда қишлов жойидан қўзғалиб, Гуржистон сарига отланган эди. Тўхтамишни дафъ этишга Амироншоҳ Мирзо бел боғлаган ва ёғийлар қочиб қутилишган. «Мужмал-и Фасиҳий»да 1388 йил воқеалари ҳикоя қилинганда, шу йили Тўхтамишнинг Хоразмда турганлиги айтилади. Буюк соҳибқирон кўрмамак Тўхтамишга қарши ўзи юриш қилади ва Хоразмга келади. Тўхтамиш Хоразмдан жуфтакни ростлаб, Дашти Қипчоқ сари қочиб қолади. Улуғ Амирнинг қўшини зарбига чидай олмаган Тўхтамиш яна қочиб қутилади.

Шарафиддин Али Яздий ана шу жангу жадаллар ҳақида гапириб, қуйидагиларни ёзади: «Зафарпаноҳнинг сипоҳийлари Отил (Волга) дарёсининг музи устидан ўтиб, Сарой шаҳрини олдилар ва унга ўт қўйдилар... Бу Занжирсаройни душман (Тўхтамиш) лашкари вайрону ғорат қилганлиги учун интиқом эди».

«Зафарнома»да далолат этилишича, Тўхтамиш 1387 йилда Мовароуннаҳр бошига бемисл кўргиликлар солган, ўлкани то Термиз шаҳрига қадар талон-тарож этган, ўт қўйган. Бу талон-торождан Қарши ва Ғузор шаҳарлари ҳам четда қолмаган: «Мухолифлар Бухорони босиб олишдан ожиз бўлганларидан кейин, у ердан жўнаб қолишга мажбур бўлдилар ва Мовароуннаҳр вилоятида вайронгарчилик билан машғул бўлдилар...»

Занжирсарой қисмати шу тахлитда фожеий хотима топган. Тўхтамиш ўт қўйгандан сўнг шаҳар қайта тикланганми-йўқми, аниқ бир гап айтиш мушкул. Аҳоли Занжирсарой қудуғи сувидан, ҳарқалай, кейинлар ҳам фойдаланган бўлса керак. Ҳозирги «Кўҳна шаҳар» бир вақтлар гавжум ва муҳташам бўлган шаҳардан қолган хотирадир.

Бу жойларнинг Муборак номи билан аталишига келсак, мақолада бунга қисман жавоб берилди, чоғи. Туман номини Хожа Абдуллоҳ Муборакка ҳеч бир дахли ва алоқаси йўқ. Қашқа воҳасида мўғуллар босқинига қадар ҳам амир Тарағай авлоди ҳокимият тепасида бўлиб келган. Кешда амир Қорачанинг бир авлоди Хожи барлос ҳукм сурган бўлса, Қарши ва унинг атрофидаги мулклар амир Қорачанинг иккинчи насаби амир Жоку сулоласига тегишли бўлган. «Зафарнома»да амир Жоку шажараси қуйидагича берилган: Амир Жоку бинни Муборак бинни Тўғон бинни Қодон бинни Шарғай бинни Қорачор нўён.

Амир Жокунинг Баёнқулихон тахтга чиққунга қадар Қарши ҳокими эканлиги зикр этилди, бинобарин, ундан олдин бу жойларда унинг авлоди, хусусан, отаси Муборак бинни Тўғон ҳукм сурган, дейиш мумкин. Муборак тумани қадимдан Амир Темур авлодига дахлдор жой сифатида қаралиши керак бўлади. Муборакда Нўширавони Одил, Занжирсарой харобалари мажмуасида Хожа Ростон зиёратгоҳи бор. «Зафарнома»да Хожа Ростон Амир Темурнинг хизматида «шижоат» кўрсатаётган кишилардан бири сифатида тилга олинган. Демак, Хожа Ростон ҳам тарихий шахсдир.

ҚАШҚАДАРЁ УЛУҒ СОҲИБҚИРОННИНГ ОНА ЮРТИ, киндик қони томган диёр. Ўзбекистоннинг ҳар тошу тупроғи, тоғу водийси буюк фарзандининг қадамидин мушарраф бўлган Она Ватанини мўғулларнинг асрий зулмидан қутқарган, жабрдийда халқларни асоратдан олиб чиқиб, рўшнолик берган бу зотнинг оёқ излари етган барча жойни аниқлаш, обод қилиш, лавҳлар қўйиш фарз ва қарздир.

Ушбу бадиада имкон қадар фикр қилинган, мушоҳада этилган жиҳатлардан бир нарса аниқ бўлдики, Амир Темурнинг туғилган жойи билан боғлиқ тарих ўйлаганимиздан кўра теран ва катта қамровга эга экан. Айтилганлардан қандай хулосаларга келиш мумкин? Фикримизча, амир Тарағай Кешнинг энг муфузли кишиларидан бири сифатида XIV асрнинг иккинчи чораги охирларига қадар ҳозирги вақтда Тарағай деб аталадиган мулкларида яшаган. Буни 1712 йилда ёзилган форсий «Темурнома»даги бир жумла ҳам ишорат қилади. Ёш Темур тенгқурлари билан ҳарбий ўйинлар ўйнаб юрганида, бир куни фожиа юз беради. Болалардан бири тўйқусдан ўлади. Ҳамма бола қочиб қолади. Саросимага тушган болакай Темур ҳам Кешга, отасининг пири шайх Ҳасан Кулол (Шайх Шамсиддин Кулол) ҳузурига йўл олади.

1360 йилда амир Муҳаммад Тарағай вафот этади. Бу орада Амир Темурнинг амакиси Хожи барлос билан Баён Сулдуз амир Қазоғоннинг ўғли амир Абдуллоҳдан Мовароунаҳрни тортиб оладилар. Тўғлуғ Темурхон уларга қарши юриш қилгач, амир Хожи барлос Хуросонга қочиб кетади. 1360 йилда Тўғлуғ Темур Кеш ҳокимлигини Амир Темурга беради. Орадан бир йил ўтиб, амир Хожи Барлос яна Мовароуннаҳрни идора қилиш учун келади...

1355—1360 йиллар оралиғида амир Тарағай хонадони Кешда ўтроқлашади. Бунгача унинг қўши ҳозирги Тарағай мавзеининг Говхона деган жойида бўлган, шу ерда бу хонадонга оид дахмалар бўлган. Айрим қабрлар ўрни ҳозиргача сақланиб қолган.

Амир Тарағай вақти-вақти билан ҳарбий ҳаракатларда қатнашиб турган. Шундай узоқ сафарларнинг бирида унинг хотини Тегина Бегим Бухорога, отаси Садр аш шариъа Убайдуллоҳ ҳузурига йўл олган. Тегина Бегимнинг амир Жоку қўшида қолиши кундош макри билан бўлганми, ёинки, вазият, ҳарбий ва сиёсий ўзгаришлар тақозоси билан бўлганми, ҳозирча аниқ бир қарорга келиш оғир. Лекин, нима бўлганда ҳам, Темур шу ерда, Қозонхон ўрдасида, амир Жоку қароргоҳида - Занжирсаройда туғилган. У, ФТда ва туркий «Темурнома»да айтилганидек, бу жойда 12 ёшигача қолиб кетмаган. Мухолифларга қарши бир йиллик юришдан қайтган амир Тарағай, кўп ўтмай ўғли ва хотинини топган, Шаҳрисабзга олиб қайтган.

Хўжа Илғор қишлоғига келадиган бўлсак, бу ҳақда фикрлар олдинроқда айтиб ўтилди, бу ерда қўшимча айтиладиган гап шуки, «Зафарнома»да ҳам, «Мужмал-и Фасиҳий»да ҳам шундай исмли киши учрамайди. Тарихан ҳам, жуғрофий нуқтаи назардан ҳам Хўжа Илғор қишлоғи буюк соҳибқирон туғилган жой бўлолмайди. Бу Ибн Арабшоҳнинг хатоси. Бундан Хўжа Илғорни Амир Темурга алоқаси йўқ жой сифатида чегириб қўйиш ярамайди. Аксинча, тарихий манбаларда (майли, ёлғиз бир асарда бўлса-да) улуғ соҳибқирон туғилган жой тариқасида тилга олинган қишлоқ сифатида бу ерда ҳам қадамжо барпо этиш, лавҳлар қўйиш тўғри бўлади.

Занжирсаройни Муборак тумани аҳли табаррук қадимий маскан сифатидагина эмас, Темур авлодининг юрти, буюк Амир туғилган жой деб ардоқлаши, тарихийлаштириши зарур. Занжирсаройнинг шаҳристони ўрнида обод манзиллар бино қилиш, тамал тошлари ётқизилган тарх асосида қасрни тиклаш, Қарши—Бухоро (аслида Балх—Бухоро) йўлини, энг муҳими, қудуқни очиш ва таъмирлаш, Нўширавони Одил, Хожа Ростон қалъа ва зиёратгоҳларини дунё сайёҳлари келиб кўрадиган зиёратгоҳга айлантириш керак бўлади.

ЗАНЖИРСАРОЙ ҚИССАСИ ТУГАДИМИ? Йўқ, бу қисса энди бошланаётир. Жулғунзорлар қоплаган, аср юки ва ғамларидан чўкиб қолган Занжирсарой тепалиги мунғайиб турибди. Бу жойнинг шу вақтга қадар қадимшунос олимлар назаридан четда қолиб келганлигига ақл бовар қилмайди. Занжирсарой ҳали сирларини очганича йўқ. Муборак қабристонидаги дахма тошларининг ўзи бир тарих. Бу тошларда улуғ соҳибқирон амакилари амир Жоку ва унинг отаси амир Муборак ибн Тўғонларнинг номлари зикр қилинган бўлса, не ажаб?!

Муборак даштларида кўмилиб қолган, қум барханлари қаърига чўккан обидалар ҳали авлодларга кўп сирларини очади, деб умид қиламиз.

Поён РАВШАН, Жума ҚУРБОН

МУҲАРРИРИЯТДАН: Азиз муштарий! Соҳибқирон Амир Темурнинг ёшлик йиллари ҳақида ҳикоя қилувчи яна бир тадқиқотнинг қисқа баёни билан танишдингиз. Унинг тўла матни «Ёзувчи» нашриёти томонидан чоп этилмоқда. Биз эса келгусида бу мавзуни изчил давом эттириш ниятидамиз.

ҚОНУННИ ҚАЙТАДАН КЎРАЙЛИК

ТИЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ жумҳуриятимиз давлат тили деб тан олингани тўғрисидаги Қонун, баъзи чалкашлик-камчиликларидан қатъий назар, ўз вақтида муҳим аҳамиятга эга бўлганди. Бироқ жумҳуриятимиз мустақил давлат деб эълон қилинган бугунги кунга келиб у замон талабига жавоб беролмай қолди. Шу боис мен уни қайта кўриб чиқиш лозим деб ўйлайман.

Аввало, қонуннинг номи «Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ҳақида» эмас, «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ҳақидаги Қонуни» деб юритилиши, ундаги жами «Совет социалистик», «автоном Совет Социалистик» «ССР Иттифоқи», «СССР», «Умумиттифоқ», «СССР халқлари» жумлалари олиб ташланиши, гражданлар, конституцион, коллектив, совет, группа, план, газета, журнал каби сўзлар ўзбекчалаштирилиши лозим. Сўзбошидаги «Тил... социализмни... ҳар томонлама ривожлантиришни тақозо этади» жумласидаги «социализмни» сўзи чиқариб ташланиши керак. 3-банддаги «Қорақалпоғистон республикаси ўз заминида тилга оид барча масалаларни ҳал қилиш ҳуқуқига эгадир» жумласи «мустақил ҳал қилиш» деган сўз билан бойитилса, 6-банддаги «СССР халқлари» «бошқа халқлар» деб ўзгартирилса, мақсадга мувофиқ бўларди. 7-банддаги ушбу қонуннинг ҳарбий қисмларда татбиқ этилмаслиги ҳақидаги талаб эса олиб ташланиши керак. Ҳар ҳолда, ўз миллий гвардиямиз таркиб топди. Яқин келажакда армиямиз ҳам бўлишига аминман.

1-модданинг 3-ва 4-бандидаги «Ўзбекистон республикаси ҳудудида рус тили СССР халқларининг миллатлараро муомала тили сифатида ривожланади ва ундан эркин фойдаланиш таъминланади. Миллий ва рус, рус ва миллий тилларда мулоқот қилишни ривожлантириш учун қулай шарт-шароит яратилади» деган жумлалар чиқариб ташланиши шарт. Бу фикрлар ўрнини ушбу модданинг 5-бандидаги талаблар боса олади.

4-моддадаги, раҳбарлар ўз хизмат вазифаларини бажариш учун давлат тилини «етарли даражада», ...аҳолига хизмат кўрсатиш билан боғлиқ шахслар «зарур бўлган даражада» билишлари лозим деган мазмундаги гаплар ўрнига улар давлат тилини билишлари зарур деб таъкидланмоғи керак. Шу модданинг 3-бандидаги Ўзбекистонда ўзбек тилини билмайдиган фуқароларга бу тилни бепул ўргатиш ва ўқитишни таъминлаш ҳақидаги талабга ҳожат йўқ. Ўқиш бепуллиги Конституциявий талаб эканлиги маълум. Шундай бўлгач, қонунда ўзбек тилини ўқитиш ва ўргатиш бепул деб белгилаб қўйиш шарт эмас.

5-моддада жами йиғинлар давлат тилида олиб борилади ва айнан таржимаси таъминланади, дейилади. Менимча, ҳамма йиғинларни таржима қилиб ўтиришнинг зарурати йўқ. Шунга кўра, «айнан» сўзи ўрнига «лозим кўрилган ҳолларда бошқа тилларга таржимаси таъминланади» деб қўшиб қўйилса, кифоя.

6-моддадаги ҳокимият ва ҳукумат ҳужжатларининг расмий нашрларда рус ва бошқа тиллардаги таржимаси таъминланиши борасидаги талаб ҳам ноўрин. Бу ўринда ҳам, «лозим кўрилган ҳол» эътиборга олинмоғи лозим.

7-модданинг иккинчи бандидаги меҳнат аҳлининг кўпчилиги ўзбек тилини билмайдиган идораларда ишнинг рус тили ёки бошқа тилларда ҳам юритилиши лозимлиги талабидан «рус тили ёки» сўзи ортиқча. Рус тилига урғу бериш бошқа тилларни камситишга ўхшаш мазмун касб этади.

Шу модданинг «умумиттифоқ тасарруфидаги корхоналарда иш давлат тили билан бир қаторда рус тилида ҳам юритилади» деган учинчи банди керак эмас. Чунки мустақил жумҳуриятда эндиликда ўзи йўқ умумиттифоқ тасарруфидаги корхоналар бўлмаслиги аниқ. Биргаликда ёки шартномалар асосида фаолият кўрсатадиган чет корхоналарда иш юритиш тили тегишли ҳужжатларда акс этмоғи лозим.

8-моддадаги молиявий ҳужжатларнинг «... шунингдек, миллатлараро муомала тилида тайёрланади», «ташқарига жўнатиладиган ҳужжатлар рус тилида ёки тегишли томонга маъқул тилда ёзилади» деган жумлалар тарашланмоғи лозим. Эндиликда «Миллатлараро муомала тилида тайёрланади...» «рус тилида ёки»... жумлалари кераксиз ва мантиққа зиддир. 9-модданинг 1-ва 2-қисми, 10-модда хусусида ҳам худди шундай фикр билдириш мумкин. 11-, 12-, 13-14-, 15- ва бошқа моддалардаги рус тили, миллатлараро муомала тили деган жумлалар қўлланилган ҳар бир сатр жиддий таҳлилга муҳтож. 15-модданинг иккинчи қисмини эса чиқариб ташлаш лозим. Дарслар рус тилида ўтилмайдиган ўқув даргоҳларида рус тилини асосий фан даражасига кўтариб, талабадан бу фандан битирув имтиҳони олишнинг қонун даражасига чиқарилиши рус тилига сажда қилишдан бошқа нарса эмас.

17-моддада «Ўзбекистон республикаси давлат тилида, шунингдек, миллатлараро муомала тилида дарсликлар, ўқув-методик ва илмий-техник адабиётлар нашр этилишини таъминлайди» дейилади.

Хўш, нега тожик, қозоқ, қирғиз, қорақалпоқ тилида адабиётлар тайёрлаш айтилмайдию рус тили давлат тили билан тенглаштирилиб, шу тилда адабиётлар тайёрлаш мажбурияти белгилаб қўйилади?

18-моддада бизда илмий ишлар, асарлар рус, тожик, қозоқ ва бошқа тилларда ёзилиши, нашр этилиши ва ҳимояга қўйилиши таъминланиши, 19-модда ўзбек халқининг тарихий-маданий мероси рус ва бошқа тилларга таржима қилиниши талаб даражасида белгилаб қўйилган. Қизиқ, бошқа республикалар ҳам тенг ҳуқуқли давлат сифатида ўзларида илмий ишлар ўзбек тилида ёзилиши ва ҳимояга қўйилишини, ўз тарихий-маданий ёдгорлик асарларини ўзбек тилига таржима қилиб нашр эттиришни бўйинларига олармикинлар?

ХУЛЛАС, АЙТАВЕРСАК, гап кўп. Аммо бир нарсани албатта эслатиб ўтишимиз шарт. Ушбу қонунга риоя қилинишига ҳокимият, давлат, бошқарув тармоқлари раҳбарлари шахсан жавобгардирлар деб кўрсатилган 28-модда 2 йил мобайнида ишламади. Бу қонунни оёқ учида кўрсатиб келганларнинг бирортаси ҳам жавобгар бўлмади. Ишламайдиган Қонун кимга керак?

Қонун қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон республикаси Конституциясига 71-1-модда киритилган эди. Юқорида билдирган таклифларимдан келиб чиққан ҳолда ушбу модданинг учинчи — «Ўзбекистон Республикасида тенгҳуқуқлилик асосида мазкур органларнинг барчасида рус тилининг миллатлараро муомала тили сифатида эркин қўлланилиши таъминланади» деган қисми олиб ташланиши керак, деб ҳисоблайман. Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси давлат тили ҳақидаги Қонунни кучга киритиш тартиби тўғрисидаги Олий Кенгаш қарорининг босқичма-босқич бажарилиши, муҳлатлари белгиланган 1-моддасининг биринчи қисми биринчи банди бекор қилиниши ёки қайта таҳрир қилинмоғи даркор.

Мустақиллик ҳар бир халқнинг ўзлигини танишидан, ғурурини асраб қолганлигини намоён қилишидан бошланади.

Файзулла ҚИЛИЧЕВ,
Ўзбекистон Республикаси прокуратурасининг ходими

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

ҲАММУАССИС: МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо КЕНЖАБЕК, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН
ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 2 СУМ

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Навбатчи муҳаррир — Бекқул ЭГАМҚУЛОВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.35

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64592. Буюртма 6299. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12